

RIG

TIDSKRIFT UTGIVEN AV FÖRENINGEN FÖR SVENSK KULTURHISTORIA
I SAMARBETE MED NORDISKA MUSEET OCH FOLKLIVSARKIVET I LUND

INNEHÅLL

UPPSATSER

Professor <i>Hilding Pleijel</i> , Lund: Den svenska festskriftsfloran	1
Die schwedische Festschriftenliteratur	17
Docent <i>Göran Behre</i> , Göteborg: N. G. Djurklous arkiv i Örebro	18
Das Archiv von N. G. Djurklou in Örebro	27

STRÖDDA MEDDELANDEN OCH AKTSTYCKEN

Lektorn fil. dr <i>Matts Essén</i> , Uppsala: En hundraårig kassabok	28
--	----

ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR

Svensk historisk bibliografi 1951—1960. Anmäld av professor <i>Hilding Pleijel</i> , Lund ..	31
Alf Böe: Porsgrunds porslännsfabrik. Anmäld av fil. kand. <i>Lis Granlund</i> , Stockholm	32
Arvid Moberg: Kopparverket i Kåfjord. Anmäld av docent <i>Phebe Fjellström</i> , Uppsala ..	33
Runo J:son Lette (red.): Mönsterbok i samisk slöjd. — Harald Hvarfner (red.): Same-slöjd. Anmälda av intendenten fil. lic. <i>Rolf Kjellström</i> , Stockholm	36

Lisa Johansson: Saltlake och blodvälling. Anmäld av docent <i>Mats Rehnberg</i> , Stockholm ..	37
Nils Storå: Massfångst av sjöfågel i Nordeurasien. Anmäld av professor <i>Kustaa Vilkuna</i> , Helsingfors	38
Erik Dahlberg: Teckningarna till <i>Svecia antiqua et hodierna</i> . Anmäld av bibliotekarien fil. dr <i>Anders Hedvall</i> , Stockholm	39
Sten Rentzhog: Stad i trä. Anmäld av förste intendenten fil. dr <i>Erik Andréén</i> , Stockholm ..	42
Henrik Lilius: Der Pekkatori in Raabe. Anmäld av docent <i>Sten-Ake Nilsson</i> , Lund ..	43
Hilding Pleijel: Böcker och människoöden. Anmäld av professor <i>Nils-Arvid Bringéus</i> , Lund ..	44
Erika Welti: Taufbräuche im Kanton Zürich. Anmäld av fil. kand. <i>Gabrielle Jeansson</i> , Lund	45

KORTA BOKNOTISER

Det var i de gamle gode dager	46
N. P. Erlén: En drömmare upplever Halland ..	47
Karl-Arvid Grandin: Ilsholm	47
Emigration från Dalarna	47
Jørgen Sprogø Køster: Sadelmageriet	48
Birgitta Björnberg: Mårten	48

RIG · ÅRGÅNG 52 · HÄFTE 1

1969

Föreningen för svensk kulturbistoria

Ordförande: Hovrättspresidenten *Sture Petré*n

Sekreterare: Förste intendenten fil. dr *Marshall Lagerquist*

REDAKTION:

Stiftelsen Skansens direktör professor *Gösta Berg*

Förste intendenten fil. dr *Marshall Lagerquist*

Professor *Sigfrid Svensson*, Rigs redaktör

Ansvarig utgivare: Professor *Gösta Berg*

Redaktionens adress: Folkliivsarkivet, 223 62 Lund.

Föreningens och tidskriftens expedition:

Nordiska museet, 115 21 Stockholm Telefon 63 05 00

Års- och prenumerationsavgift 15 kr

Postgiro 193958

Tidskriften utkommer med 4 häften årligen

RIG är ett annat namn på guden Heimdall, som enligt den fornisländska "Sången om Rig" gav upphov till de olika samhällsklasserna. Denna dikt innehåller den äldsta kulturhistoriska skildring vi äga från Norden. Föreningen för svensk kulturhistoria valde detta namn som symbol för sin verksamhet, när den stiftades år 1918

Den svenska festskriftsfloran

En samlare botaniserar och kommenterar

Av Hilding Pleijel

År 1891 utkom i Stockholm en skrift som på sitt område kom att bilda epok i svensk bokhistoria. Den utgjorde nämligen inledningen till en litteraturart som sedan blivit mycket omhuldad. Det var den i våra dagar rikt flödande festskriftslitteraturen.

Den åsyftade boken hade titeln "Ur några antecknares samlingar", fig. 1. Där fanns inte ordet festskrift med, varken på titelbladet eller annorstädes i boken. Den var tillägnad den lärde bibliognosten och originelle patriarken Gustaf Edvard Klemming, som året förut avgått som chef för Kungl. Biblioteket.

Gurli Taube har (i förordet till den förträffliga bibliografi som nedan omnämnas) berättat om bokgåvans tillkomst. Carl Snoilsky var initiativtagaren. Tillsammans med tre lärde från Uppsala, Aksel Anderson, Claes Annerstedt och Henrik Schück, samt historikern Carl Silfverstolpe åstadkom han en volym uppsatser på 157 sidor. Boken trycktes endast i 50 nummerade exemplar och överlämnades som en "litterär hedersgåva" till Klemming vid en festlig tillställning på en Stockholmsrestaurang.

Denna numera svåråtkomliga bok plägar räknas som förstlingen i festskrifternas långa rad, trots att den saknade detta namn. Enligt vår auktoritativa ordbok (SAOB) betyder ordet festskrift en "skrift eller bok som utgives i anledning av en (minnes)fest eller ett jubileum eller för att hedra en förtjänt person". Termen användes (enligt SAOB) första gången 1879 i titeln på den volym som Lunds universitet över-

lämnade till Köpenhamns universitet vid dess 400-års-jubileum. När något längre fram läkarna vid Sabbatsberg år 1894 ville hylla överläkaren Frans Warfvinge med en samling vetenskapliga uppsatser, kallade de volymen "festskrift tillegnad etc.". Därmed var både den yttre formen och samlingsnamnet på bidragen givna för framtiden.

Som redan är antytt blev denna hyllningsform mycket populär. I början kom den mest till användning i akademiska kretsar. En banbrytande forskare, en avhållen lärare kunde inte erhålla en finare och mera personlig hyllning än en samling vetenskapliga uppsatser från kollegernas och lärjungarnas eget forskarbete. Därigenom blev av naturliga skäl festskriften i de flesta fall en fackbetonad volym kring ett begränsat ämne.

När den nittioårige domprosten och förre teologie professorn C. A. Torén år 1903 som den förste teologen hyllades med en festskrift, var det "forne och nuvarande lärare" vid hans gamla fakultet som överlämnade en volym med "skrifter i teologiska och kyrkliga ämnen". Toréns festskrift blev vida omtalad och mycket citerad. Det berodde på att den innehöll ett bidrag av den unge professorn i religionshistoria Nathan Söderblom, som här första gången utvecklade sin berömda och sedan mycket omdebatterade distinktion mellan oändlighetsmystik och personlighetsmystik.

Det blev särskilt filologerna och filosoferna som samlade sig kring en kollega eller lärare med en festskriftsvolym. För deras

områden var denna form väl avpassad. De kunde där behandla en viktig detaljfråga på de få sidor som stod till buds. Klassikerna markerade gärna sin särställning genom en titel på latin, såsom "Commentationes philologicae" (J. Paulson 1905), "Sertum philologicum" (K. F. Johansson 1910) eller "Strena philologica" (P. Persson 1922). Det hände att man även tillgrep grekiskan: *Δραγμα*. Men då gällde det också ett världsnamn (Martin P:n Nilsson 1939).

De teologiska och historiska akademikererna använde ofta blygsamt titeln "Studier". I gengäld åstadkom de stora böcker. Någon gång blev det riktiga jättevolymen, såsom Harald Hjärnes "Historiska studier" (1908) och Pehr Eklunds "Skrifter" (1911), bådadera på omkr. 800 sidor. Senare kunde festskrifterna svälla ut till två band, såsom Efraim Liljequists (1930) och Emil Liedgrens (1959). Den förstnämnda torde vara den digraste festskrift som någonsin tillägnats en enskild forskare — nära 1 100 sidor. Om kvaliteten alltid steg i proportion till kvantiteten skall jag låta vara osagt.

Ett par rader måste tilläggas om dessa titlar. En nutida läsare blir ganska häpen när han upptäcker att Fridtjuv Berg till sin 60-årsdag år 1911 erhöi en festskrift som var betitlad "Minnesskrift". Detta ord leder i våra dagar väl tanken till en person som är bortgångnen. Som ett kuriosum kan omnämnas att inte bara festskriftens mottagare erhållit ett porträtt. Även samtliga bidragsgivare står med sin bild, till yttermera visso som vinjett till varje uppsats.

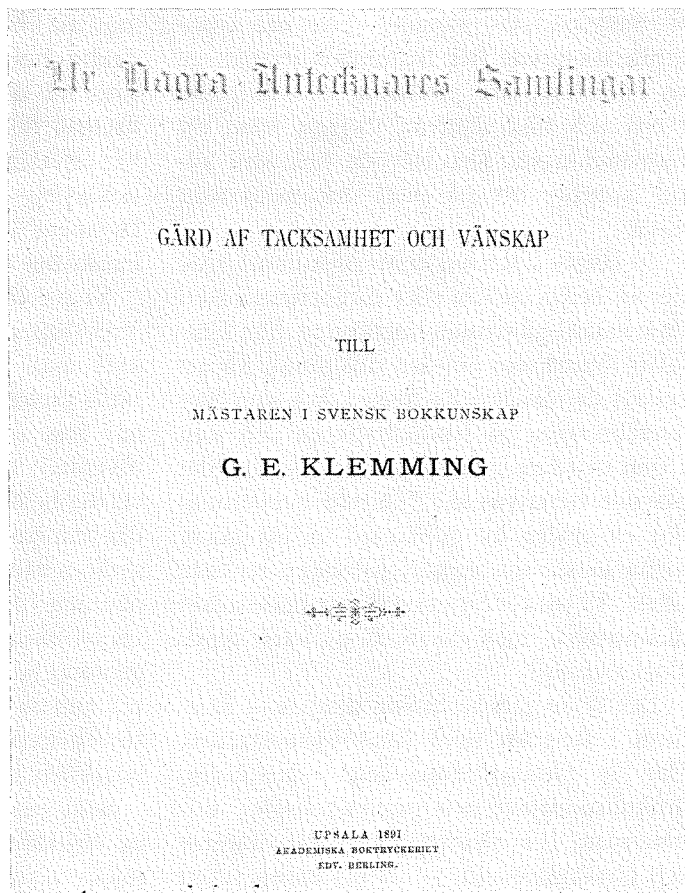
Det var förresten inte så ovanligt att man använde den nämnda titeln dåför tiden. Sven Lönborg fick också en "minnesskrift" år 1921 och den kände N.K.-chefen Josef Sachs uppvaktades på sin femtioårs-

dag av sina medarbetare med "Minnesblad". I senare fallet kan ordvalet anses berättigat, då det rörde sig om skildringar från N.K.:s dåvarande och tidigare verksamhet.

En minnesskrift i detta ords egentliga mening var däremot den hyllningsgård som beskärdes den tidigt bortgångne Uppsala-filosofen Adolf Phalén några år efter hans död. Den bar titeln "Adolf Phalén in memoriam" (1937). Den innehöll viktiga bidrag av ledande filosofer i Sverige, såsom Axel Hägerström, Anders Nygren och Anders Wedberg. Flera av uppsatserna var skrivna på tyska eller engelska och nådde sålunda en internationell läsekrets. Då boken var utformad som en vanlig festskrift med porträtt, tillägnan och bibliografi förutom uppsatserna borde den naturligtvis ha tagits med i den senaste bibliografien.

När man närmare studerar de många olika festskriftstitlarna, förstår man vilket huvudbry redaktörerna haft för att skapa något nytt och gärna originellt. Några har sökt undgå svårigheterna genom att helt enkelt sätta festföremålets namn på titelbladet, möjligen utökat med ett årtal eller ordet "tillägnas".

En sådan titel kan emellertid vålla svårigheter för en forskare som vill citera ett bidrag ur skriften i fråga. Tag t. ex. "Gottfrid Carlsson 18.12.1952". Vill man återgi-va något därur, kan man ej gärna skriva: Gottfrid Carlsson, sid. 00. Detta kan nämligen missleda läsaren att tro att det rör sig om en skrift av nämnde forskare. Det borde vara en oskriven lag för alla festskriftsredaktörer att rådfråga en biblioteksman eller annan bibliograf om titelns lämpliga utformning.

1. Den första svenska festskriften, tillägnad förre chefen för Kungl. Biblioteket Gustaf Edvard Klemming 1891.

Med tiden — för övrigt ganska snart — gick det inflation i termen festskrift. Den utgjorde då inte längre namnet på en samling vetenskapliga studier utan övergick till att rätt och slätt bli en skrift "för att hedra en förtjänt person", såsom SAOB uttrycker det. När Hjalmar Branting fyllde 50 år, hyllades han "på föranstaltande av Socialdemokratiska partistyrelsen" med en "fästschrift", som bestod av uttalanden om och hyllningar för festföremålet. Tio år senare erhöll han en ny hyllningsskrift, men denna hade mera karaktären av en akademisk festskrift och innehöll

studier över olika samhällsproblem av en rad framstående författare.

Politikerna fortsatte att hylla sina ledare på nu angivet sätt. När Carl Gustaf Ekman, den kände nykterhetskämpen och sedermera statsministern, år 1922 nådde femtioårsgränsen, uppvaktade honom ett femtontal partivänner med en skrift, där de skärskådade jubilarer som "ledaren", "nykterhetsman", "chefen", "människan och medborgaren" — stundom i ganska devota ordalag. År 1935 var turen kommen till Per Albin Hansson, socialdemokraternas nyordne hövding. I samklang med tidens ut-

veckling på både journalistikens och typografiens område fick hyllningen formen av en bilderbok, där jubilarens liv skildrades i ord och bild alltifrån vaggan fram till halvsekeldagen. Det blev en bok som alltid kommer att ha stort dokumentariskt värde.

Ju längre tiden led desto populärare blev det att hedra en vän eller medarbetare med en festskrift på dennes högtidsdag. Det förefaller ibland som om den tillkommit för att ersätta den materiella hedersgåva som förr överlämnades på femtioårsdagen och som i min ungdom i ortstidningen regelbundet plägade beskrivas så: "Därvid överlämnades en klocka av guld med vidhängande kedja av samma metall. Jubilaren tackade rörd". Vi vanvördiga ungdomar hade sedan tacknamnet "tackade rörd" på varje guld-klocka vi såg!

Det är en ganska brokig skara som återfinns i längden över festskriftsmottagare. Där är företagsledare och industrimän, bruksdisponenter och generalkonsuler, tidningsmän och skådespelare, kooperatörer och försäkringsmän — många andra yrken att förtinga. Betecknande är den festskrift som Claes Lindskog, klassisk filolog till professionen, erhöll på sin 75-årsdag 1945. Det var inte de akademiska kollegerna och lärjungarna som hyllade honom utan kretsen kring politikern och tidningschefen Lindskog.

Av det nu sagda framgår indirekt att det oftast beror på tillfälligheterna, om någon hedrats med en festskrift. Kanske är det riktigare att säga att det helt kommer an på, om det i kretsen kring en jubilar funnits tillräckligt initiativrika lärjungar eller medarbetare eller umgängesvänner, beredda att åtaga sig det besvär och de kostnader som skapandet av en dylik volym alltid medför.

Många har begåvats med en festskrift

utan att man omedelbart inser anledningen. Andra åter har aldrig hedrats med någon, trots att de spelat stor roll i sin samtid. Fredrik Böök, som blev nära åttio år och var offentligt verksam mer än ett halvsekel, fick aldrig någon festskrift. Ett par av hans lärjungar har i gengäld hittills erhållit två festskrifter var.

Yngve Brilioth, en av samtidens främsta kyrkohistoriker och internationellt känd kyrkoman, erhöll inte heller någon festskrift under sin långa verksamhetstid. Först när han avgick som ärkebiskop år 1958 tillägnade honom hans forna lundakolleger ett dubbelhäfte av en vetenskaplig tidskrift, där han länge varit medredaktör. Hyllningskriften var vederbörligen försedd med porträtt och högtidlig dedikation — naturligtvis på latin, eftersom det gällde en skicklig gammal latinare. Denna skrift har emellertid ansetts så obetydlig att den ej aktats värdig att upptagas i den nyutkomna bibliografien.

Som en kontrast kan omnämnas att en av Brilioths duktiga smålandskyrkoherdar under dennes biskopstid erhöll en vacker festskrift med känsliga dikter och brev av typen "Käre X" — allt naturligtvis samvetsgrant registrerat i nämnda bibliografi. Man kan vara viss om att Växjöbiskopen, anspråkslös och generös som han personligen var, inte skulle ha avböjt att medverka, om han blivit tillfrågad.

På liknande sätt förhåller det sig med bidragsgivarna. Man kan inte räkna ut på förhand vilka som medverkar. Många skribenter framträder som man ej väntat sig påträffa i dylikt sammanhang. Andra åter saknas som man trott vara självskrivna som medarbetare. Det är många orsaker som bidragit till denna oregelbundenhet. En viktig faktor är att en vetenskaplig författare som håller på med ett större omfattande prob-

lem inte vill distraheras med en liten punktundersökning, som det alltid måste bli i en kooperativ volym av festskriftens art.

Oftast blir det också kort varsel, kanske bara några veckor. Då är det inte alltid lätt att finna ett lämpligt ämne av lagom storlek. Den som genom omständigheternas makt varit förpliktad — kanske är det artigare att säga: haft förmånen — medverka i ett tjugotal festskrifter vet hur svårt det är.

Min gamle lärare Martin P:n Nilsson (så skall namnet skrivas på svenska — inte P:son Nilsson, som det står i den senaste bibliografien) lärde mig emellertid ett bra knep. Han var inte bara en eminent forskare utan även en sällsynt praktisk man. När han under sina studier stötte på ett problem vid sidan av huvudämnet, antecknade han det på en lapp, bifogade tillgängliga litteraturhänvisningar och lade alltsamman i ett kuvert med påskrift om innehållet. Kuvertens antal växer snabbt, och sedan är det inte svårt att bläddra sig fram till ett ämne, avpassat just för den festskrift som är å bane. Experta refero.

*

Hur den hedersgåva, som en festskrift ändå utgör, blir mottagen av festföremålet — därom vet vi väl i allmänhet ingenting. Endast ett fall är känt, då jubilaren helt enkelt vägrade att mottaga den redan färdiga gåvan, så att hela upplagan måste makuleras. Det var skeppsredaren och generalkonsuln Axel Ax:son Johnson som reagerade på detta sätt inför den digra och mångskiftande hyllningsskrift som färdigställdes till hans sextioårsdag. Han ville inte under livstiden lyssna till de många lovorden om personligheten och gärningen.

Det har funnits andra som inte varit lika granntyckta. Ja, det har förekommit ett fall, då den blivande jubilaren själv för-

anstaltade festskriften. Harald Althin har i *Bokvännen* 1962 livfullt berättat om denna kostliga episod. Det var år 1927 och han var då anställd på den kände tidskriftsutgivaren och bokförläggaren Erik Åkerlunds förlag.

En dag kom chefen inrusande och dikttrade att nu skulle till hans stundande femtioårsdag "spetsarna på den svenska parnassen" anmodas att medverka till en hyllningsskrift av aldrig förut skådat slag. Papperet skulle vara linne-lumppapper från Lessebo och skinnets skulle specialimporteras. Endast 60 exemplar fick tryckas och sedan skulle allt överblivet material — papper, skinn och klichéer — helt förintas. Inte mindre än 42 av Sveriges mest kända konstnärer och författare lät spänna sig för triumfvagnen. Bland bidragsgivarna finner man Anna Branting och Fredrik Böök, Albert Engström och Hasse Z. Endast två avböjde att delta: prins Wilhelm och Selma Lagerlöf. Uppsatserna är alla mycket läsvärda och stundom helt underfundiga. Albert Engström skrev t. ex. "Till en femtioåring" och behandlade under detta tema — sig själv.

Den ovan nämnde artikelförfattaren har räknat ut att varje ex. i självkostnadspris betingade 400 kronor. Han tillägger med en ironisk suck: "Jag var 25 år, nygift och måste klara mig på en månadslön på 450 kronor". Huruvida det i de nämnda utgifterna även ingick honorar till bidragsgivarna förmåler inte historien. Man må väl inte förtänka en gammal festskriftssamlare att han särskilt gläds över att äga ett exemplar av denna rara avis.

*

Ett särmärke för den litteraturart som här behandlas utgör den s. k. *tabula gratulatoria*. Det är den förteckning över hyl-

lande gratulanter som i de flesta fall inleder men någon gång avslutar en festskrift. Det är alltså den större eller mindre skara ur festföremålets bekantskapskrets som på detta sätt framför sin lyckönskan utan att medverka med någon uppsats men — det är underförstått — bidrager till kostnaderna för festskriften.

Denna tabula fanns ej med från början. Den första synes vara den hälsning varmed "forna och nuvarande lärjungar och kamrater" hyllade Uppsala-romanisten P. A. Geijer på dennes sextioårsdag år 1901. Listan upptog endast 89 namn. Året förut hade visserligen festskriften till folkhögskoleföreståndaren Leonard Holmström på slutsidorna en lång namnförteckning. Men rubriken på denna anger uppriktigt att det var: "subskribenter på festskriften".

Såsom redan antytts var tabulan tydligen uppfunnen av någon praktisk och finansiell begåvad redaktör för att fördela kostnaderna. Tryckningen kostar pengar och läsekretsen är i de flesta fall mycket liten. Stundom har redaktionen lyckats anskaffa mecenater för ändamålet och detta plägar då angivas (på titelbladets framsida). Klemmings ståtliga festskrift var "bekostad af H. Bukowski"; för K. F. Johanssons redan nämnda hyllningsskrift (1910) svarade tre kända näringslivets män i Göteborg, nämnda på titelbladets baksida, och Efr. Liljequists stora verk (1930) finansierades av "enskillda donatorer".

Det har aldrig varit svårt att erhålla namn till tabulan. Det är ju ett bekvämt sätt att framföra sin lyckönskan. Inte mindre avgörande är nog att gratulanterna får en stor och ofta vackert utformad volym i gengäva. De blir på detta sätt ett slags subskribenter på boken. Denna betingar också vanligen ett mindre pris än i bokhandeln.

Listan på gratulanter har varit av olika längd, beroende inte bara på festföremålets popularitet utan minst lika mycket på redaktörernas företagsamhet. Kulmen har väl hittills blivit nådd i festskriften till Bo Giertz (1965), där tabula gratulatoria omfattar 42 sidor och upptager långt över tvåtusen namn. Den geografiskt sett mest omfattande tabula gratulatoria som förekommit i Sverige återfinns i den festskrift på de tre europeiska huvudspråken som överlämnades till biskop Anders Nygren på dennes sextioårsdag 1950. Där är ej mindre än 24 länder representerade, alltifrån Peru i väster till Indonesien i öster. Förklaringen är att jubilaren då var president i Lutherska Världsförbundet och att denna världsvida organisation på detta sätt ville hylla sin ledare.

Ett stort antal festskrifter saknar emellertid denna tabula. Det gäller de ganska många tillfällen då hyllningsskriften utgöres av en årgång eller ett dubbelhäfte av en vetenskaplig tidskrift. Denna har ju redan sina prenumeranter och därmed också sin finansiella ställning säkrad. Det har dock ej så sällan hänt att en ekonomiskt sinnad redaktion infört en tabula för att utöka volymens storlek eller helt enkelt säkra dess utgivning.

Allt det sagda är viktigt att ha i minne, om man vill använda dessa gratulationslistor som personhistoriskt källmaterial. Här lurar många felkällor. De slutsatser som i detta hänseende kan dragas ur materialet är nog ganska begränsade. Däremot synes dessa tabulae gratulatoriae utgöra ett viktigt källmaterial för sociologisk och samhällshistorisk forskning.¹

¹ Sedan ovanstående skrivits har jag fått bekräftelse på mitt antagande. Kulturgeografen prof. Torsten Hägerstrand höll vid en ekonomisk-historisk kongress i München i aug. 1965 ett föredrag

Utformningen av tabulan är mycket varierande. Här har redaktionen kunnat ge utlopp för sina slumrande talanger. Ofta är hyllningen formad i stencil. Men stund-

FÄSTSKRIFT TILL HENRIK SCHÜCK
DEN 2 NOVÄMBER 1892.

HEINREKS-LIÓÐ

UTJIVEN OCK FÖRKLARAD

AV

L. LARSSON OCK O. SYLWAN.

Tryckt i 20 äksomplar.

2. *Henrikskvädet, skämtsamt festskrift tillägnad Henrik Schück 1892. Format och typografi ansluter sig till samtida folkbildningskrifter.*

om kan den också vara utsirad på ett sätt som leder tanken till de gamla minnestavlorna från upplysningstidens epok.

Ibland får dedikationen en mera personlig prägel och kan ge en inblick i hemlivets värld. När sex "tacksamma söner" till intendenten Abraham Forssell år 1918 hyllade sin sjuttioårige fader med en festskrift (i 80 ex.), skrev de berömda bröder-

(som nu föreligger i stencil), där han begagnade detta tabula-material för att klargöra ledarskiktet inom kulturella, politiska och ekonomiska områden och framför allt de inbördes relationerna mellan ledaren och hans intressekrets.

na att de åstadkommit skriften "icke för att nå den fackvetenskapliga läsekretsen utan endast för att hedra Dig". De framhöll att hemmet varit ett "universitet i smått, där resultaten av vetenskapens arbete på olika fält framlades till diskussion och där Du var spiritus rector". Vackrare kan inte samhällsriktigheten och samarbetet inom den stora forskarfamiljen uttryckas.

*

Den i början (efter SAOB) återgivna definitionen av termen festskrift är så omfattande att den täcker det mesta, om blott två villkor uppfyllas: det skall vara en skrift och det skall finnas ett festföremål. Detta senare behöver inte vara en enskild person utan kan också avse ett minne eller ett jubileum. Vid bibeljubiléet 1941 utgav t. ex. Uppsala teologiska fakultet en omfattande och innehållsrik "Festskrift... till 400-årsminnet av bibelns utgivande på svenska 1541". Nedan kommer att omtalas en liknande hyllningsskrift som tjänstemän vid Uppsala universitetsbibliotek publicerade vid universitetsjubiléet 1927.

Under dessa förhållanden är naturligtvis variationen bland festskrifterna mycket stor, både i fråga om utformningen och beträffande innehållet. Huvudarten utgöres av en sådan samling vetenskapliga fackuppsatser som omnämndes i början av denna uppsats. Vid sidan därav förekommer en mängd varianter; ja, man skulle ibland även kunna använda termen hybrider. Tre av dessa varianter skall här uppmärksammas.

Den första varianten uppkommer då man i stället för att skriva uppsatser till den hyllades ära samlar några av dennes egna artiklar till en bok och därav gör en fest-

skrift. En skribent som häromåret recenserade en nyutkommen festskrift uttalade att bidragsgivarnas olika artiklar nog var passabla men ifrågasatte om det inte hade varit vetenskapligt värdefullare att sammanställa och utgiva en del av festföremålets egna uppsatser.

Det var väl så man resonerade när man till en forskares högtidsdag började utge en samling av dennes redan tryckta uppsatser.

Kyrkohistorikern Gunnar Westin erhöll till sin femtioårsdag en volym "skisser, tal och uppsatser" som han själv skrivit om "Gammalt läseri och ny ungdom". Utgivare var samfundsbrodern Karl Jäder, som även försett boken med ett förord och en kort levnadsteckning. Uppsala-anglisten Bodvar Liljegren har två gånger (1955 och 1960) fått egna tidigare tryckta artiklar publicerade som en festskrift med inledning och bibliografi. Den mångkunnigt lärde språkforskaren Björn Collinder, som redan på sin sextioårsdag 1954 uppvaktades med en stor festskrift av den sedvanliga akademiska typen, fick på sin sjuttioårsdag motta en volym av sina egna "ausgewählte Schriften" jämte tabula gratulatoria och bibliografi. Det är mycket som tyder på att denna hyllningsform kommer att ha framtiden för sig.

En *andra variant* är den skämtsamma festskriften. Ehuru den inte uppmärksamats vare sig i pressen eller i bibliografierna, har den spelat en stor roll i det vetenskapliga umgänget och i det akademiska livet. Den framkom först som ett led i den akademiska spex- och karnevalstraditionen. Här kunde unga kvickhuvad i parodiens och skämtets förklädnad gissla eller berömma såväl festföremålet som hans vänner och meningsmotståndare. Därför är

dessalster av dagsländans karaktär värda intresse både från personhistorisk och från kulturhistorisk synpunkt. Det gäller blott att rätt tolka de många insinuationerna och de för den utomstående ofta fördolda upplysningarna.

Det första exemplet på denna skämtvariant möter nästan lika tidigt som den första allvarligt syftande festskriften. Det är nog ingen tillfällighet att detta hände i Lund, Falstaff, Fakirs och Waldemar Bülow's stad. Deras ande vilade över den "Fästskrift till Henrik Schück den 2 novämber 1892" som utkom till den då lundensiske litteraturprofessorns 37-årsdag. Den omfattade bara 8 sidor och var tryckt i endast "20 äksemplar". Huvudtiteln löd förrädiskt allvarlig: "Heinreks-liód, utjiven ock förklarad av L. Larsson ock O. Sylwan", fig. 2. De båda utgivarna var två ännu unga, lärda humanister, som sedermera blev kända som framstående vetenskapsmän.

Henrikskvädet är ett uppsluppet skämtstycke, bakom vilket dock döljer sig mycken lärdom, både filologisk och kulturhistorisk. Hade skriften varit anonym, skulle man kunnat tro att det var Schück själv som åstadkommit den praktfulla parodien. Denne var nämligen redan då känd som en stor skämtare. Hans anonymt utgivna skrifter från 1880-talet (såsom "Aforismer af En f. d. Själfmördare" 1882 och "Segerhjaltet. Ett försök att för menige man å daga lägga kärnan av Nordens gudalära af R. V." 1884) bära sannerligen syn för sägen.

Ett par ord måste också sägas om innehållet i Henrikskvädet, eftersom skriften är så ytterligt sällsynt och dessutom är den första i sitt slag. Det heter i inledningen att amanuensen Karlin, den sedermera så ryktbare lundaintendenten, vid stadens "kloakgrävningar" funnit en stor skosula

från 1200-talet. I skosulan fanns fastsytt ett pergamentsblad som vid närmare påseende visade sig innehålla en isländsk text. Denna text, Heinreks-liód, blev nu ederad och kommenterad av de båda utgivarna. De får därvid tillfälle att inte bara ge prov på sin lärdom — dikten är ett mästerstycke — utan även lämna indiskreta interiörer från Lunds akademiska värld och för den delen också från festföremålets privatliv. Man kan emellertid vara förvissad om att föremålet för skämtet i högsta grad uppskattade både utformningen och innehållet. Det bör tilläggas som ett märkligt faktum att det synes vara *första gången* som termen "festskrift" användes vid hyllningen för en enskild person.

Detta studentikosa skämtstycke fick så småningom många efterföljare. Det är svårt att korrekt angiva kronologien, då det inte finns någon samlad förteckning eller bibliografi över dessa skrifter. I Stockholm introducerades typen troligen genom "En elak bok tillägnad en snäll sjuttioåring", som geologen Edvard Erdmann den 31 okt. 1910 fick mottaga från kollegerna inom sitt fackområde. Skriften innehåller personliga hyllningar av ungefär samma art som de som ägnades Hjalmar Branting samma år i den ovan nämnda festskriften. Det är dock påtagligt att Erdmann behandlas något mera respektlöst än den politiske ledaren.

I Uppsala utkom — med den kronologiska reservation som ovan givits — den första parodiska festskriften år 1910 i form av "Codex Friesianus". Som titeln antyder var den tillägnad den kände runologen och språkforskaren Otto von Friesen, en lärd man med brett gemyt och ett saftigt ordval, som allt var ägnat att raljera med. Skriften, som var i folioformat och tryckt i endast 35 exemplar med alla ägarnas

namn angivna i slutet, ger en god inblick i det akademiska livet, enkanterligen inom de uppsaliensiska nordisternas krets. Bland redaktörerna märkes många sedan i allvarliga vetenskapliga sammanhang mycket kända män, såsom Anders Grape, Jöran Sahlgren och Elias Wessén.

Hur svårt det är att efteråt genomskåda de en gång "självklara förutsättningarna" (A. Nygren) kan exemplifieras genom titeln Codex Friesianus. Denna var inte tillkommen på måfå utan anspelade på det aktuella forskningsläget i Uppsala. Där sysslade vid denna tid ett par nordister med en utgåva av Ynglingatal, och bland de handskrifter som låg till grund för editionen befann sig även Cod. Frisianus (så kallad efter en tidigare ägare Otto Friis), en norsk 1300-tals handskrift till Heimskringla.

Den nämnde Anders Grape var en lika lärd som kvick och gemytlig akademiker. När han år 1928 tillträdde tjänsten som överbibliotekarie, erhöll han en hyllningskrift "Symbulla litteraria", som utgör vad jag ovan kallat en hybrid inom festskriftsfloran. Den skämtsamma attityden är uppenbar. Titeln parodierar den lärda festskrift "Symbola litteraria" som tjänstemännen vid Uppsala universitetsbibliotek året förut utgivit till universitetsjubileet och som utgjorde vol. II i Acta Bibliothecae R. Universitatis Upsaliensis. Det parodiska understrykes av att "Symbulla litteraria" anges vara "volumen extra ordinem" i nyssnämnda Acta och att den innehåller en tryckt matsedel för "festmåltiden den 22 september 1928", som det står på titelbladet.

Men nu kommer det märkliga med denna skämtschrift. Huvudparten av den utgöres av en "bifogad avhandling" och denna är ingen parodisk framställning i stil med tredje opponentens vanliga utredning. Det

är fråga om ett viktigt arkivfynd från själva Vatikanarkivet. Därför är "avhandlingen" också skriven på tyska: "Ein Anders Grape aus dem 16. Jahrhundert. Vatikanische Funde und Forschungen". Denne Anders Grape, alltså en namne till festföremålet, var en kaplan i Tyskland i början av 1500-talet som inlämnade två ansökningar (naturligtvis på latin) till påvestolen. I den lärda kommentaren vågar inte utgivarna avgöra om det är fråga om en stamfar eller ens frände till festföremålet.

Utgivarna är anonyma. Men tack vare en senare bibliografi (H. Sallander, Axel Nelsons skrifter, Uppsala 1959, s. 18) är det möjligt att fastställa att det var de båda Uppsala-bibliotekarierna Axel Nelson och Arvid Hj. Uggla. Vågar man förmoda att det var den lärde klassikern Axel Nelson som stod för utgivningen och den gamle juvenalen Arvid Uggla som svarade för utformningen? I vilket fall som helst — här ligger nu nästan fördolt ett intressant dokument från det ej alldeles överflödande Vatikanmaterialet.

En sådan hybrid inom festskriftsfloran utgör väl också de "Handlingar rörande postseminariet vid Stockholms högskolas geografiska institut 1929—1939. Protokoll och övriga acta", som sistnämnda år överlämnades till geografiprofessorn, sedermera ambassadören Hans W:son Ahlmann. På dessa "den femtioårige studenten och avhållne läraren" tillägnade, "lekfullt hopkomna blad" — som det står i dedikationen — blandas skämt och allvar på ett respektlöst men samtidigt om det dåtida geografistudiet vid Högskolan mycket upplysande sätt.

Allteftersom tiden framskred spred sig den nu beskrivna litteraturarten även till de utomakademiska kretsarna. De unga författare och litteratörer som framträdde

efter första världskriget synes ha tilltalats av denna hyllningsform och använde den när de skulle hedra någon kamrat som kommit upp i jubileumsåren.

Ett typiskt utslag av denna litterära humor möter man i den festskrift varmed författaren Vilhelm Moberg hyllades på femtioårsdagen 1948. Några artikelrubriker ger tillräckliga belägg: "Vitaliteten Moberg", "Två middagar", "Vilhelm Moberg som vandrare" och "Vilhelm Moberg som Vilhelm Moberg". Det bör kanske tilläggas att Vilhelm Moberg tjugo år senare hedrades med en "verklig" festskrift, som innehöll viktiga bidrag för forskningen.

Av liknande art är den hyllningsskrift som tillägnades bokförläggaren Kaj Bonnier på femtioårsdagen 1951. Där ges ett "porträtt av förläggaren som en ännu ung man". Denne skärskådas av de olika författarna ur skilda synvinklar: Kaj som Kaj, Kaj som fysisk person, Kaj som farbror, Kaj som konspiratör o.s.v. Den skämtsamt raljerande tonen är uppenbar. Det är en typisk litterär skämtskrift. Den är också tryckt i endast 99 exemplar.

Ett särfall utgör den sobra och typografiskt vackra festskrift varmed Gunnar Mascoll Silfverstolpe hyllades på fyrtioårsdagen 21 jan. 1933. I välklingande, elegant formade strofer skildras där några av den adliga ättens mera framträdande representanter i äldre tid och deras relationer till den unge jubilaren. Första strofen ger gott besked om tonarten:

Och lektor Victor Svanberg stod i katedern opp.
På unga diktarrumpor med fröjd karbasen lopp.
— Den lille Pär och Martinsson och Askund — ja
bevars —
men unge Silfverstolpe, han varder skändligt kvars.

De olika generationstyperna har på ett oefterhärmligt lekfullt sätt tecknats av Yngve Berg, fig. 3. Vilka de anonyma vers-

3. "Då trädde fram i hävdens ljus som ur en högländsk sägen
en rödhyllt man i rutig kilt. Och Svanberg steg ur vägen —"
Gunnar Mascoll Silfverstolpe med skotsk förfader, avbildad av Yngve
Berg i skämtsam festskrift 1933.

makarna var kommer väl att så småningom bli uppenbarat.

Den nu exemplifierade hyllningsformen synes ha blivit särskilt odlad i huvudstadens litterära och museala kretsar. Mycket underfundiga är de "Stålhaneudier utgivna av Stålhaneällskapet" som tillägnades Bellmansforskaren Arvid Stålhane på dennes sjuttioårsdag 1949. Den rikt begåvade museimannen Ernst Klein blev genom sin mångskiftande lärdom och versifikatoriska talang en stor glädjespridare på detta område. Han erhöll f. ö. på sin "40:de Födelsedag" år 1927 den enda parodiska biblio-

grafi som mig veterligt utkommit: "Opera. Meddelande angående Ernst Kleins... Tryckta Skrifter på vänners begäran... sammandragen... av Blomstedt General."²

Tyvärr finns det ingen samlad förteckning över de olika produkterna inom denna genre. En sådan översikt skulle säkert bli till stor nytta för både den personhistoriskt och den kulturhistoriskt inriktade forskaren.

² I stor tacksamhetsskuld står jag till min gamle vän prof. Sigfrid Svensson, som berikat min samling med flera intressanta alster från detta område och även hjälpt mig att dechiffrera signaturer och avslöja pseudonymer.

Den tredje variant av festskrifter som här skall närmare behandlas utgöres av bibliografierna. Redan den första festskriften, den litterära hedersgåvan till "mästarren i svensk bokkunskap" G. E. Klemming, innehöll en utförlig redogörelse för mottagarens tryckta skrifter. Denna "Bibliographia Klemmingiana 1844—1889", som utarbetats av Aksel Andersson, är ett mycket värdefullt aktstycke. Klemming var en flitig författare men han placerade sina opuscula på de mest skiftande ställen eller också gav han ut dem i en mycket liten upplaga (ibland bara 20 ex.). Här får man nu en detaljerat noggrann redovisning över allt vad han producerat i tryck.

I de följande festskrifterna blev det mer och mer vanligt att volymen avslutades med en förteckning över den hyllades författarskap. Detta var emellertid ingen noggrant iakttagen regel, inte ens i fråga om akademiska forskare. Den ovan omnämnda festskriften till P. A. Geijer (1901) innehöll t. ex. ingen bibliografi.

När det blev inflation på festskrifter och dessa övergick till att bli en hyllning för s. k. offentliga personer som ofta mera varit handlingens män än pennans, då uteslöts naturligtvis alltid bibliografien.

Längre fram kom emellertid bibliografien att uppträda självständigt som festskrift till en jubilar. Många forskare, som vid femtioårs- eller sextioårsgränsen begåvats med en festskrift, fortsatte att flitigt forska och ständigt publicera nya arbeten. Då kom någon på idén att man till sjuttioårs- eller åttioårsdagen skulle ge hyllningen formen av en bibliografi över jubilarens utgivna skrifter.

Den mig veterligt första festskriften av detta slag tillkom så att säga inom den egna familjekretsen. När Henrik Schück, som redan 1905 erhållit en stor akademisk fest-

skrift av sedvanligt slag, fyllde sextio år, uppvaktades han av dottern Ellen Schück med "Bidrag till en bibliografi öfver Henrik Schücks intill den 2 november 1915 utgifna skrifter". Den var tryckt i 50 numrerade exemplar. Som bevis för lärdomsbjäsens Schücks flitiga författarskap kan nämnas att förteckningen omfattade ej mindre än 423 nummer. Därav var dock de flesta endast tidskrifts- eller tidningsartiklar. De ovan omtalade skämtskrifterna var hänsynsfullt nog inte medtagna.

När Henrik Schück tjugo år senare blev åttio år, fick han ånyo mottaga en bibliografi-festskrift. Denna gången var den upprättad av den kände biblioteksmannen och litteraturforskaren Nils Afzelius. Nu hade antalet nummer stigit till 657, varvid är att märka att utgivaren kunnat supplera den föregående bibliografien med omkr. 20 nummer. Även nu hade "ett tiotal privattryck av till större delen skämtsamt innehåll, dikter, studentskämt och parodier dock uteslutits", som det står i Efterskriften.

Jubilaren, nu vorden en vördad patriark i många högtidliga akademier, uttalade för utgivaren (enligt vad denne berättat) sin stora belåtenhet med den företagna "censuren". Men vad han inte fick veta, det var att den samvetsgranne och för personhistorisk forskning ömmande bibliografen låtit i tio ex. (i samma format som den "riktiga" bibliografien) trycka en fullständig förteckning över dessa opuscula jocosa necnon rariora.

Från 1940-talet fram till våra dagar har bibliografien blivit allt vanligare som hyllningsform. Det beror som sagt på att forskarna blir allt äldre och allt längre behåller sin vitala produktivitet och på att många av dem redan erhållit en festskrift av den gammaldags typen. Det är i synnerhet språkforskare och historiker av skilda slag

som hedrats på detta sätt. Från de olika områdena kan här som exempel nämnas i bokstavsordning: teologen G. Aulén 1959, historikern B. Boëthius 1965, anglisten E. Ekwall 1962, museimannen A. Lindblom 1957, arkeologen S. Lindqvist 1962, orientalisten H. S. Nyberg 1959, konsthistorikern J. Roosval 1954 och nordisten E. Wes-sén 1949.

Någon gång har även skönlitterära författare uppmärksammats på detta sätt. Här kan erinras om U. Willers på sin tid mycket omtalade eller rättare omskrivna "Pär Lagerkvists Bibliografi" (1951). Det har också hänt att bibliografien försetts med en introducerande teckning av mottagarens vetenskapliga gärning. Som exempel kan nämnas Anders Nygrens koncentrerade men klara och instruktiva inledning till Gustaf Auléns redan nämnda bibliografiska festskrift (1959).

Det har också förekommit att festskriften utvidgats till en bio-bibliografi. Ett gott exempel är "Sigurd Erixons tryckta skrifter 1911—1957" (1958). Här är bibliografien utökad med valda citat ur jubilarens skrifter och prydd — vilket är inte minst värdefullt — med bilder från dennes levnad och verksamhet. Dessa senare är nu faktiskt historiska dokument. Se t. ex. på det okonventionella men upplysande fotot från Sigurd Erixons undersökningsexpedition i Dalar-na (s. 43). De unga "pojarna" där är nu män i staten, ja i ett par fall redan folkpensionärer. Det behöver väl knappast påpekas att denna trevliga och nyttiga festskrift tillkommit på Nordiska museet, som synes vara en härd för mångskiftande uppslag och livslustiga arrangemanger.

Någon gång kan en bibliografi i och för sig lämna viktiga biografiska upplysningar. Detta gäller om den kände rättsvetenskapsmannen professor "Vilhelm Lundstedts bib-

liografi", överlämnad som hyllning på sex-tioårsdagen 1942. Där kan man ur skrifternas titlar utläsa jubilarens på sin tid mycket uppmärksammade "avfall" från den gängse jurisprudenten och hans övergång till en rättsåskådning som var grundad på Axel Hägerström rättsfilosofiska teorier. Men man kan i bibliografien också följa hans — för att använda dedikationens egna ord — "långa, oförfärade, av tankekraft och sanningslidelse burna kamp för sina ideer" ute i det offentliga livets realiteter, såväl i riksdagen som i pressen.

Tyvärre finns det inte heller över dessa självständigt utkomna bibliografier någon samlad förteckning. Här föreligger en lämplig arbetsuppgift för någon framåtsträvande biblioteksman som vill öka sina bibliografiska meriter.

*

Den berömde filologen U. von Wilamowitz-Moellendorff gjorde en gång det ofta citerade uttalandet att det är "ein Unfug" att skriva festskriftsuppsatser. Här hemma i Sverige brukar man säga att artiklar i en festskrift blir "begravda". Meningens densamma i båda fallen. Vetenskapliga resultat som redovisas på en så undangömd plats som en festskrift når inte ut till alla forskare på området.³ Detta beror dels på att festskriftens upplaga ofta är så liten, dels och kanske främst på att en festskrift i många fall rymmer uppsatser från helt skilda sfärer.

Vem väntar väl att i en festskrift för en indolog (K. F. Johansson 1910) finna en

³ Ej ens bibliograferna tycks hitta rätt. Detta framgår tydligt av den nyligen utkomna "Svensk historisk bibliografi 1951—1960" (1968). Där saknas många på ren källforskning byggda uppsatser, tydligen därför att de varit "begravda" i någon festskrift (jfr rec. s. 31 f).

intressant utredning om Västerås-biskopen Joh. Rudbeckius ryktbara kampskrift *Privilegia doctorum* avfattad på franska av — Nathan Söderblom. Inte heller anar man att det i festskriften till medicinaren professor Malte Ljungdahl (1942) finns en artikel om "Problem om Abdera" med Ivar Harrie som upphovsman. Och i festskriften till affärsmannen Tage Ståberg (1940) påträffar man en initierad skildring av "Hägerström som forskare, lärare och människa", skriven av Uppsalafilosofens lärjunge Martin Fries.

Eller för att taga ännu ett exempel bland många. När nordisten professor Theodor Hjelmqvist år 1926 hedrades med en festskrift, heter det tydligt i dedikationen att bidragen "sammanhållas endast av den släktskap som förenar honom och författarna". Följaktligen förekommer här både litteraturhistoriska, språkliga, botaniska och historiska studier. Det är på denna undan-gömda plats man återfinner A. Thomsons viktiga utredning om termen "liberal" och dess historia. Hur svåråtkomlig en festskriftsartikel ofta blir, kan åskådliggöras med sistnämnda uppsats som drastiskt exempel. En samhällsvetenskaplig forskare i Uppsala behövde tillgång till uppsatsen om "liberal". Den gick emellertid inte att uppbringa i Uppsala, ty Carolinas enda exemplar av festskriften var utlånat till — Polen.

Alla här angivna svårigheter kan endast avhjälpas genom utförliga och noggranna register. Jag brukar i detta sammanhang citera min forne lärare Ludvig Larsson, den kloke skeptikern som ensam bland sina kolleger lärde oss gymnasister historisk kritik. Han är här ovan omtalad i ett mera skämtsam samt sammanhang. Men det var fullt allvar då han påstod att de enda skrifter som har bestående värde är editioner och register.

När man blir äldre och hellre studerar dokument än läser bearbetningar är man hågad att ge honom rätt. Och "en bok utan register är såsom ett magasin utan ljus", lyder ett sant ord av museimannen Arvid Bäckström.

Dessbättre har även festskrifterna på sistone börjat bli registrerade. Det har utkommit *festskriftsbibliografier*. Pionjären i Sverige är Uppsala-bibliotekarien Gurli Taube, som år 1954 utgav "Svensk festskriftsbibliografi 1891—1925". Det är en mönstergill publikation: fullständig och korrekt, klar och överskådlig. Bibliografien, som omfattar 168 sidor och innehåller 137 nummer, är uppställd i bokstavsordning efter mottagarens namn. Den börjar med polismannen och redaktören Per Ahlberg och slutar med läkaren, sjukgymnasten Gustaf Zander. Två register är tillfogade: ett över festskrifternas innehåll, ordnat efter ämnesgrupper, och ett författarregister.

Trots ett noggrant studium och ett flitigt begagnande av bibliografien under årens lopp har jag inte påträffat mer än några få korrekturfel och inadvertenser. En av de sistnämnda skall påpekas därför att den är så vanlig även i registren till akademiska avhandlingar. Det gäller sammanförandet av två skilda personer till en enda. I författarregistret anges att G. Ljunggren medverkat dels i en festskrift till Oscar II 1897, dels i hyllningsskriften till Erik Stave 1922. En gammal kalenderbitare märker genast att detta inte stämmer. Den G. Ljunggren som hyllade Oscar II var död, när Staves festskrift utkom. Och den G. Ljunggren som medverkade i skriften till Stave var bara åtta år, då Oscar II fick sin festskrift. I själva verket förhåller det sig så, att den förre var den berömde litteraturprofessorn i Lund Gustaf Ljunggren och den senare däremot Uppsaladocenten, sedermera Ska-

rabiskopen med samma namn. Förbryllande ter sig i förstone att en lundaprofessor, därtill mångårig universitetsrektor, skriver i Göteborgs högskolas hyllningsskrift till monarken och inte i det egna universitets festskrift. Förklaringen är emellertid den att den pensionerade lundaprofessorn vid denna tid var ordförande i examenskommissionen vid Högskolan.

År 1967 utkom en fortsättning av festskriftsbibliografierna med Rosa Malmströms "Svensk festskriftsbibliografi 1936—1960". Trots att den omfattade ett årtionde mindre än den föregående bibliografien hade volymen stigit till 390 sidor och skrifterna till 348 nummer. Arbetsuppgiften hade alltså blivit betydligt större, men å andra sidan fanns det nu ett fullgott mönster att efterlikna. I förordet anges också att de "riktlinjer som Gurli Taube utstakat" blivit följda. Sålunda, heter det vidare, "medtages festskrifter till svenskar med bidrag av minst tre författare. Skämtsamma festskrifter har ej medtagits, inte heller de som föreligger i ett enda exemplar".

I praktiken har emellertid alla tre principerna blivit negligerade. Festskriften till Tage Erlander 1951 är enligt titelbladet "utförd i ett enda exemplar" (s. 51). I festskriften till Gunnar Westin 1940 förekommer endast två författare, redaktören och mottagaren själv. I Sven Lönborgs festskrift 1951 är denne själv ensam författare. Vad beträffar "skämtsamma festskrifter" måste nog både Vilhelm Mobergs och Kaj Bonniers festskrifter (som bägge medtagits) räknas till nämnda kategori. Det framgår tydligt av de ovan återgivna artikelrubrikerna.

Några misstag och förbiseenden har berörts i det föregående. Åtskilligt finns att tillägga. Uteglömda festskrifter är (utom de redan nämnda) Uppsala-exegeten An-

ton Fridrichsens 1953 (Svensk exegetisk årsbok årg. 17, 1952, tr. Uppsala 1953) och Uppsala-slavisten Richard Ekbloms 1954 (Scando-slavica. Tomus 1.). Bägge volymerna innehåller porträtt, dedikation, tabula gratulatoria och ett större antal uppsatser — alltså de attribut som kännetecknar en regelrätt festskrift.

Eftersom festskriften till Jöran Sahlgren 1954 (= Arv vol. 9, 1953) medtagits, hade konsekvensen krävt att den likartade hyllningen till Natan Lindqvist 1952 (= Svenska landsmål och svenskt folkliv årg. 74, 1951) blivit registrerad. Den sistnämnda festskriften är dessutom prydd med jubilarens porträtt och sirliga namnteckning. Det kan i förbigående tilläggas att den handskrivna festskrift som överlämnades till K. G. Ljunggren på dennes femtioårsdag 1956 sedermera trycktes — med vissa bearbetningar — i Studier i nordisk språkvetenskap (= Lundastudier i nordisk språkvetenskap) 1958. Det är en intrikat fråga om en sådan skrift skall medtagas i en festskriftsbibliografi. Här har det emellertid inte skett.

Det är i varje fall inte korrekt att säga att Kyrkohistorisk årsskrift 1955 (tr. Uppsala 1956, inte 1955) är tillägnad professor Gunnar Westin, såsom det angives. Man behöver bara slå upp titelbladet för att finna att årgången är "redigerad av Gunnar Westin". Så långt har det ännu inte gått här i Sverige att man redigerar sin egen festskrift. Då det är mig angeläget att rentvå min nu bortgångne kollegas minne, vill jag fästa uppmärksamheten på rätta förhållandet. Detta står att läsa på titelbladets baksida. Där finns tydligt angivet att Svenska Kyrkohistoriska Föreningens arbetsutskott svarat för det "som rör utgivaren personligen", d.v.s. hyllningsadressen med tabula gratulatoria (utan någon pagine-

ring) före själva årgångens början samt Westins bibliografi (med fortlöpande paginering) efter årgångens slut. Det är dessa två partier som utgör hyllningen (festskriften, om man så vill) men ingenting mer. Detta framgår f. ö. redan därav att endast fyra av de nio författarna till årgångens Undersökningar återfinns i tabula gratulatoria och att "festföremålet" själv medverkar bland recensenterna. Varför har förresten "Granskningar och anmälningar" här medtagits i bibliografien, då de uteslutits ur festskriften till Jöran Sahlgren, där de *borde* ha varit med?

Även i 1967 års bibliografi är i författarregistret ett par personer sammanblandade. Den F. Lindberg som medverkat i festskriften till Hadar Berglund 1956 är icke identisk med Stockholms-historikern Folke Lindberg, som lämnat bidrag i festskrifterna till Ahnlund och Tunberg. Och den G. Westin som skrivit en uppsats i festskriften till Nils Åberg 1938 är en annan än den här flera gånger nämnde kyrkohistorikern Gunnar Westin. Detta kan lätt fastställas genom de olika bibliografierna (från år 1963, resp. 1956).

Ja, det är verkligen inte lätt att särskilja forskarna, när de har samma namn. Man kommer att tänka på den tyske recensenten, som med häpnad och beundran beskrev hur mångsidig "der hervorragende schwedische Professor" Lindquist var: denne lärdomsgigant behärskade inte bara arkeologi och runologi utan även germanistik och nordisk språkforskning. Såsom varje något initierad svensk förstår, är det fråga om fyra olika professorer med samma efternamn, var och en av dem framstående inom sitt fackområde.

Trots de många skönhetsfläckarna är den nya bibliografien mycket värdefull. Enligt en gammal god regel skall ett arbete be-

dömas efter förtjänsterna och inte efter fe-len. Och förtjänsterna är här betydande. Detta uppslagsverk är i själva verket outhärligt för forskaren. Denne får här i sin hand — för att anknyta till en redan citerad bild — ett ljus som lyser ut över magasinet, även om det inte når ut till *alla* mörka vrår.

Två önskemål anmäler sig vid studiet av bägge bibliografierna. Det ena är att det alltid omnämnes när det finns en tabula gratulatoria. Detta materials betydelse är ovan påpekad. Det andra man skulle vilja ha är en kronologisk förteckning över festskrifterna. Då kunde man klart iakttaga hur och när denna litteratur växt fram under årens lopp.

*

Den svenska festskriftslitteraturen har under de gångna sjuttiofem åren hunnit bli mycket omfattande, även om man bortser från (såsom skett både här och i de båda bibliografierna) de många festskrifter på svenska som utgivits utanför Sverige, främst då i Finland. Man förvånar sig över att ingenting skrivits i ämnet.

Den svenska festskriftsfloran är också synnerligen mångskiftande. Där finns många olika slags välansade arter men också en mängd mera vildvuxna örter. Alla tilldrager sig intresse, även om det sker från olika utgångspunkter.

Här har nu gjorts ett försök att ge en första orientering i det vittspännande ämnet. Utan föregångare har helt naturligt framställningen måst bli både översiktlig och fragmentarisk. Vad jag särskilt velat framhålla det är att denna nya litteraturart på sitt sätt återspeglar kulturlivet i 1900-talets Sverige. Man måste därvid bara komma ihåg att man ibland råkar ut för de s. k.

skratzpeglarnas förvända bilder. Men även sådant hör till kulturens historia. Och eftersom Rig anger sig vara ett organ "för

svensk kulturhistoria", kan kanske även denna något respektlösa artikel försvara sin plats i en så förnämlig tidskrift.

Zusammenfassung

Die schwedische Festschriftenliteratur

Kurze Orientierung nebst einigen Bemerkungen

Am Anfang der umfassenden schwedischen Festschriftenliteratur steht eine Schrift, die 1891 dem gelehrten Bibliognosten G. E. Klemming gewidmet wurde (Abb. 1). Die Bezeichnung Festschrift begegnet uns 1894 in bezug auf eine Sammlung wissenschaftlicher Aufsätze für einen Chefarzt in Stockholm. Damit war sowohl die äussere Form wie der Name für eine derartige Sammlung für die Zukunft festgelegt. Diese Form der Ehrung wurde zunächst vor allem in akademischen Kreisen üblich; die Festschrift war in den meisten Fällen ein Band mit Aufsätzen über ein begrenztes Fachgebiet.

Sehr bald schon geriet der Terminus Festschrift jedoch in eine Inflation. Er bezeichnete nun nicht mehr lediglich eine Sammlung wissenschaftlicher Studien, sondern wurde zum Namen einer beliebigen Schrift, mit der man eine verdiente Persönlichkeit zu ehren gedachte. Politikern, Unternehmern, Journalisten, Schauspielern u. s. w. wurde auf diese Weise gehuldigt. Verf. bringt Beispiele dafür, wie häufig es vom Zufall abhängt, ob jemandem eine Festschrift gewidmet wird; entscheidend ist das Vorhandensein von hinreichender Initiative bei Schülern, Mitarbeitern oder Freunden. Ebenso zufällig ist oft die Auswahl der Mitarbeiter an einer Festschrift.

Ein Sonderkennzeichen der Festschriftenliteratur ist die Tabula gratulatoria. Auch hinsichtlich ihres Vorkommens und Umfangs muss man mit Zufällen rechnen. Als personengeschichtliches Quellenmaterial sind diese Gratulantenlisten unsicher, sie lassen sich aber anscheinend in der

soziologischen und gesellschaftsgeschichtlichen Forschung auswerten.

Sowohl Form wie Inhalt der Festschriften wechseln stark. Die Hauptart ist die eingangs erwähnte Sammlung von fachlichen Aufsätzen. Daneben gibt es eine Menge Varianten, unter denen Verf. besonders drei beachtet: 1. Festschrift, die aus eigenen Aufsätzen des Gefeierten besteht, die man in einem Band gesammelt hat. 2. Die scherzhafte Festschrift, die zunächst der jugendlichen akademischen Ulk- und Karnevalstradition entsprang. Das erste Beispiel begegnet bereits 1892 (Abb. 2), es scheint das erste Mal in Schweden zu sein, dass der Terminus "Festschrift" bei der Ehrung einer Einzelperson verwendet wird. Abb. 3 ist einer späteren, besonders elegant ausgestalteten derartigen scherzhaften Festschrift entnommen. Verf. betont, dass auch diese Eintagsfliegen der Gattung vom personen- wie kulturgeschichtlichen Gesichtspunkt interessant sind. Scherz und Ernst können hier auch gelegentlich gemischt auftreten. 3. Festschrift in der Form einer Bibliographie.

Aufsätze in einer Festschrift scheinen häufig „begraben“ zu sein. Die Auflage ist klein und — vor allem — eine Festschrift enthält vielfach Beiträge aus völlig verschiedenen Gebieten. Festschriftenbibliographien sind daher äusserst wichtig, und es liegen auch zwei schwedische vor: Gurli Taube „Svensk festskriftsbibliografi 1891—1925“ (1954, 168 S., 137 Nr) und Rosa Malmström „Svensk festskriftsbibliografi 1936—1960“ (1967, 390 S., 348 Nr). Die erstere wird als mustergültig bezeichnet, und auch die letztere wird sehr wertvoll genannt, wenngleich Verf. bei ihr etliche Mängel beanstandet.

N. G. Djurklous arkiv i Örebro

Av Göran Behre

Under 1860— och 1870-talen utkämpades inom Vitterhetsakademien en strid om hembudsplikten av fornfynd. Riksantikvariern Bror Emil Hildebrand stod härvid i en undan för undan allt starkare motsatsställning till en av sina främsta medhjälpare, Nils Gabriel Djurklou. Hildebrand var förespråkare för de centrala intressena, Djurklou för de lokala. Kampen kom att överföras till riksdagen, där Djurklou såsom riksdagsman verkade för sin linje. Det blev också han som i denna fråga avgick med segern: hembudsplikten av fornfynd begränsades till förmån för provinsmuseerna. Konsekvenserna av Djurklous seger är skönjbara än i dag i den svenska fornforskningen.

Det var ingalunda en tillfällighet, att Djurklou så starkt stred för de lokala intressena. Född år 1829 på Sörby i Norrbyås socken, Örebro län, kom han efter studier i Uppsala att under nära ett halvsekel spela en dominerande roll för kulturlivet i Nerike. Tre av hans huvudintressen var dialektforskning, folklore och fornkunskap. År 1856 tog han initiativet till Föreningen för Nerikes folkspråk och fornminnen och kom därigenom att bli en av banbrytarna för både landsmålsarkiven och läns museerna. Föreningen är föregångaren till det nuvarande Örebro läns hembygdsförbund. Den kom också att bli en förebild för liknande föreningar på andra platser i Sverige. Som en handledning för verksamheten gav Djurklou år 1860 ut skriften "Ur Nerikes folkspråk och folklif".

Arkivförteckningen är tryckt med anslag från Längmanska kulturfonden.

Djurklou sökte till en början anknyta Föreningen för Nerikes folkspråk och fornminnen till Vitterhetsakademien. Själv blev han år 1865 akademiens tjänsteman såsom antikvitetsintendent men avkopplades från befattningen år 1870, då den utbyttes till en tjänst som andre amanuens. Säkerligen bidrog den då växande motsättningen mellan riksantikvariern Hildebrand och antikvitetsintendenten Djurklou till denna utveckling.

Från slutet av 1870-talet kom Djurklou att i viss utsträckning glida bort från sina tre nämnda stora intressen. I stället fick han allt mer att göra som bolagsdirektör och kommunalman. En viktig uppgift var för honom från år 1878 sålunda att leda arbetet med sänkningen av sjöarna Hjälmaren och Kvismaren. Djurklou var dock inte mera upptagen än att han fick tid att ägna sig åt ett omfattande kulturellt författarskap. Av detta skall särskilt nämnas det år 1883 utgivna verket "Sagor och äfventyr, berättade på svenska landsmål", som nådde en vidsträckt popularitet. N. G. Djurklou avled år 1904.

*

N. G. Djurklous arkiv i Örebro är tillgängligt för forskning. Det förvaras på Örebro läns museum, Slottsparken, Örebro.

Innehållet i arkivet framgår av den förteckning, som följer nedan. Två påpekanden skall göras till denna. För det första: littera E och F, som bildar huvudrubriker, är att hänföra till motsvarande littera i det s. k. allmänna arkivskemat, dvs den plan som regelmässigt läggs till grund vid ordnings- och förteckningsarbeten av arkiv.

För det andra: Djurklous brev har ordnats kronologiskt, detta för att på ett riktigt sätt avspegla hans brevskrivning och verksamhet.

N. G. DJURKLOUS BREVSAMLING (serie E)

Aren 1813—1834 och dess inkommande korrespondens härrör från kaptenen och friherren Gabriel Djurklou, dvs N. G. Djurklous far. — N. G. Djurklous utgående brev finns ej annat än mycket sporadiskt bevarade, vanligen i form av koncept. Dessa koncept har sammanförts i ett fascikelomslag med benämningen "Svarsbrev från N. G. Djurklou" och ingår i vol. E:5.

Volym E:1 1813—1865:

1813. Örnsköld och Zettrén 1 brev (m. bil.)

1814. E. Hedström 1 brev

1830. U. Fleetwood 1, G? N. Gyldenstolpe 1, F. Kalling 1, B. G. Ribbing 1 brev

1834. A. Anckarswärd 1 brev

1854. E. Salomon 1 brev

1856. A. E. Holmberg 1, J. O? Lindblad? 1, E. Salomon 1, Carl Säve 1 brev

1857. J. W. Grill 1, G. W. Gumaelius 2, H. Hofberg 5, A. E. Holmberg 1, A. Malmberg 1, H. Schröder 1, A. D. Wackerbarth 2 brev

1858. A. Ekelund 1, H. Hofberg 4, B. Kjellmark 1, M. A. Lindblad 1, A. Malmberg 1 brev

1859. A. Gellertz 1, O. Pontén 1 brev

1860. R. M. Bowallius 1, Richard Dybeck 5, A. Ekelund 2, A. Fryxell 1, G. W. Gumaelius 1, H. Hofberg 5, Mannerstråle 1 (m. bil.), L. Rääf 2, Th. Strömberg 2, "Walåsen" 1 brev (med svar från Djurklou)

1861. E. H. Bergenskjöld 1, O. G. Blomberg 1, R. M. Bowallius 1, A. Gellertz 4, J. W. Grill 6, G. W. Gumaelius 1, G. L. Hallman 1, Bror E. Hildebrand 4, H. Hofberg 6, P. O. Liljevalch 1, O. Pontén 1, Carl Säve 1 brev

1862. O. G. Blomberg 1, A. Grill 2, J. W. Grill 1, P. Hanselii 1, Bror E. Hildebrand 10, H. Hofberg 5, G. E. Klemming 2, P. D. Lagerholm 1 (m. bil.), L. Rääf 1, W. Swensson 2, C. J. Wiberg 1 brev

1863. Bror E. Hildebrand 3, H. Hofberg 2, G. E. Klemming 1, A. Schultz 1, J. Wahlfisk 4 brev

1864. H. Atterling 2, O. G. Blomberg 4, A. Giöbel 1, M. A. Grill 2, K. A. Hagson 2, Bror E. Hildebrand 9, H. Hofberg 9, H. Holst 1, A. Kjellström 2, G. E. Klemming 1, N. A. Kullberg 1, A. Schultz 1, A. D. Wackerbarth 1, J. Wahlfisk 4, P. Wieselgren 2, A. Waetter 2 brev

1865. H. Atterling 5, R. M. Bowallius 1, Th. Gylensköld 1, Bror E. Hildebrand 9, H. Hofberg 6, J. Mankell 1, J. Sick 1, A. N. Sundberg 1, J. Wahlfisk 1, C. J. Wiberg 4 brev

Volym E:2 1866—1875:

1866. A. Bolin 1, G. M. Hamilton 1, Bror E. Hildebrand 4, H. Hofberg 4, P. Nilsson 1, J. Wahlfisk 2 brev

1867. H. Forssell 1, A. Fryxell 1, Bror E. Hildebrand 8, H. Hofberg 6, W. Mannhardt 2, N. Mitander 1, C. G. Styffe 1, Carl Säve 1, P. Wieselgren 1 brev

1868. K. Beckmark 1 (m. bil.), Bror E. Hildebrand 5, R. Wachtmeister 2 brev

1869. H. Forssell 1, G. W. Gumaelius 2, P. Hanselii 1 (m. bil.), Bror E. Hildebrand 5, H. Hofberg 3, R. Lidman 1, N. M. Mandelgren 1, E. Sidenbladh 2, C. J. Wiberg 1 brev

1870. C. von Düben 1, J. Falke 1, Bror E. Hildebrand 5, H. Hofberg 1, O. Montelius 1, N. B. Petersson 1, G. Pfeiff 1, O. W. Strömbom 1, B. Wadström 1 brev

1871. C. von Düben 1, von Eichhorn 2, H. Forssell 2, V. Granlund 1, O. Hermelin 2, Bror E. Hildebrand 4, Hans Hildebrand 1, H. Hofberg 3, G. E. Klemming 6, N. A. Kullberg 2, N. Linder 1, C. G. Löwenhjelm 1, N. M. Mandelgren 1 (m. bil.), O. Montelius 1, J. E. Rydström 3, C. E. Södling 2 brev

1872. E. H. Anell 1, A. Bohlin 1, H. Forssell 4, V. Granlund 6 (9/3 m. bil.), Bror E. Hildebrand

1, Hans Hildebrand 1, E. Hinnerson 1, H. Hofberg 4, M. Kallenberg 1, G. E. Klemming 1, N. A. Kullberg 2, M. A. Lindblad 1 (m. bil.), C. J. Ljungström 1, N. M. Mandelgren 4, O. Montelius 2, M. Roth 1, C. G. Styffe 1, C. E. Södling 2, A. D. Wackerbarth 1, Wahlström 1, Oläsbar namnteckning 1 brev

1873. E. H. Annell 2, P. E. Bergfalk 1, A. Bolin 1, R. M. Bowallius 1, von Eichhorn 1, H. Forssell 2, V. Granlund 5, A. Gripenberg 2, P. A. Gödecke 2, Bror E. Hildebrand 2, J. Johansson 1, K. Fr. Karlsson 1, A. Kursk 1, C. G. Leijonhjelms 4, N. M. Mandelgren 3, O. Montelius 4, G. Retzius 1, C. G. U. Silfverstolpe 1, G. Stephens 3, G. af Ugglas 5 brev

1874. A. G. Ahlquist 1, von Eichhorn 1, H. Forssell 8, H. Hjärne 2, H. Hofberg 1, J. Johansson 2, K. Fr. Karlsson 3, G. E. Klemming 1, N. A. Kullberg 1, C. M. Lewenhaupt 1, Eskil Lindblad 1, J. W. Lindblad 1, K. A. Lindström 1, C. G. Löwenhjelms 1, J. Matthiessen 1, O. Montelius 7, O. E. Norén 2, F. G. Nordström 1, A. G. Oxenstierna 1, N. G. Sahlén 1, C. G. Stephens 1, C. G. Styffe 2, N. Sundin 1, B. Wadström 2 brev

1875. G. Adlers 1, A. Bohlin 2, W. F. Dahlman 1, G. Djurklou 1, C. E. Gernandt 6, J. Grönstedt 8, G. W. Gumaelius 1, P. A. Gödecke 1, Emil Hildebrand 2, H. Hjärne 4, H. Hofberg 6, H. Holst 1, K. Fr. Karlsson 3, G. E. Klemming 1, A. Laurin 1, C. G. Leijonhjelms 1, C. A. Leverin 1, N. M. Mandelgren 2, J. Matthiessen 1, O. Montelius 6, A. G. Oxenstierna 1, E. Söderström 1, C. E. Södling 1 brev

Volym E:3 1876—1880:

1876. G. Adlers 1, "Jojachim Appelstube" 1, Th. Berg 1, G. Björnin 1, A. Bohlin 2, Carl Carlsson Bonde 1, R. M. Bowallius 1, S. Boije 2, Hj. Ekerot 1, A. Forssell 1, C. E. Gernandt 1, V. Granlund 2, J. Grönstedt 3, P. A. Gödecke 3, L. Hedengren 1, P. Hedenius 2, Bror E. Hildebrand 3, Hans Hildebrand 1, H. Hofberg 2, H. Holst 1, C. Högman 1, P. Isberg 1, P. Kalling 1, K. Fr. Karlsson 1, G. E. Klemming 1, E. Lagerheim 1, I. S. Landtmanson 1, C. G. Leijonhjelms 6, M. O. M. Leijonhjelms 2, P. J. Lindahl 4, E. W. Lindblad 1, M. A. Lindblad 1, K. A. Lindström 2, C. O. Löwenhjelms 1, N. M. Mandelgren 2, O. Montelius 1, F. G. Nordström 1, G. Norlander 4, C. R. Nyblom 3, M. B. Richert 1, C. G. von Rosen 1, Viktor Rydberg 1, C. Y. Sahlén 1, A. von Schwerin 1, C. G. U. Silfverstolpe 8, G. Stephens 3, W. E. Svedelius 1, C. E. Södling 1 (m. bil.), V. E. Öman 1 brev

1877. A. A. Anderberg 3, G. Björnin 1, A. Bohlin 1, C. Bonde 1, C. Burenstam 1, E. Bäckström 1, C.

A. Gottlund 1, W. O. Gottlund 1, A. Grill 1, P. A. Gödecke 1, P. Hedenius 1, P. Helander 1, Bror E. Hildebrand 4, Hans Hildebrand 1, H. Hofberg 5, K. Fr. Karlsson 1, E. Key 1, E. W. Lindblad 1, O. Montelius 1, I. Nordenfalk 1, G. Norlander 1, C. R. Nyblom 2, A. Petersen 1, O. Pontén 1, M. B. Richert 1, O. S. Rydberg 1, C. G. U. Silfverstolpe 4, Fr. Skoglund 3, G. Stephens 2, A. T. Stjernstedt 1, Th. Strömberg 1, C. G. Styffe 1, G. V. Sylvander 1, B. Wadström 2 brev

1878. C. Annerstedt 1, A. Gumaelius 1, P. A. Gödecke 1, P. Helander 4, Bror E. Hildebrand 4, H. Holst 1, K. Fr. Karlsson 1, J. A. Lundell 5, N. M. Mandelgren 1, O. Montelius 1, G. Norlander 2, P. Persson 1, A. von Schwerin 4, C. G. U. Silfverstolpe 4, Fr. Skoglund 7, G. Stephens 5, A. T. Stjernstedt 2, C. Streckberg 1, C. G. Styffe 1, C. E. Södling 1, J. Wahlfisk 1, Oläsbar namnteckning 1 brev

1879. A. G. Ahlquist 1, A. A. Anderberg 1, C. Bonde 1, Carl Carlsson Bonde 1, August Bondeson 2, O. Evers 1, A. Forssell 1, J. Grönstedt 3, S. A. Hedlund 1, Bror E. Hildebrand 7, E. Key 1, G. E. Klemming 1, A. Lewenhaupt 1, E. Lewenhaupt 1, J. Lilliehöök 1, C. Lindbergh 1, M. A. Lindblad 1, N. Linder 1, J. A. Lundell 10, C. R. Nyblom 1, K. Sidenbladh 1, C. G. U. Silfverstolpe 1, Fr. Skoglund 1, G. Stephens 2, E. Söderström 1 brev

1880. A. Hazelius 8, Fr. Hedenstierna 1, Emil Hildebrand 1, Hans Hildebrand 2, K. Fr. Karlsson 1, G. E. Klemming 1, G. Lagerbjelke 1, A. Lewenhaupt 1, Chr. H. Lovén 1, J. A. Lundell 2, C. G. Löwenhjelms 2, G. Norlander 3, C. R. Nyblom 1, C. von Platen 1, C. G. U. Silfverstolpe 1, Fr. Skoglund 1, C. G. Styffe 1, G. Vigfuten (?) 1 brev

Volym E:4 1881—1890:

1881. O. Evers 1, H. Forssell 1, L. de Geer 1, A. Hazelius 4, Emil Hildebrand 1, G. E. Klemming 1, G. Norlander 1, C. von Platen 1, C. E. Södling 1 brev

1882. von Anckarkrona 1, R. Charpentier 1, H. Forssell 1, F. Grafström 1, A. Grill 1, O. Gumaelius 1, G. Hallström 2, A. Hazelius 1, A. Hermelin 1, O. Hermelin 1, J. Johansson 1, K. Fr. Karlsson 1, G. E. Klemming 1, J. A. Lundell 1, G. Norlander 1, M. Pallin 2, Th. Strömberg 1 brev

1883. E. Ekhoff 2, H. Forssell 1, A. Hazelius 1, G. Henninger 1, A. Hess 1, Bror E. Hildebrand 1, J. Johansson 2, G. E. Klemming 5, K. F. Kursk 1, Carl Larsson 1, J. A. Lundell 4, J. Matthiessen 1, G. Norlander 2, C. R. Nyblom 1, Reuterskiöld 1, G. Stephens 1, W. E. Svedelius 1, Th. Wisén 1 brev

1884. G. Fr. Almquist 1, W. Christophersen 4, O. Evers 1, I. Fahlcrantz 2, P. A. Gödecke 1, G. Hallström 4, A. Hazelius 3, A. Hermelin 2, D. Hermelin 2, Bror E. Hildebrand 1, K. Fr. Karlsson 1, O. S. Rydberg 1, B. Schlegel 1, F. Schulthess 3, G. Stephens 1 brev

1885. J. M. Ahlmark 1, G. Björkman 1, August Bondeson 1, A. Carlsson 1, O. Evers 4, I. Fahlcrantz 1, J. de Geer 1, G. af Geijerstam 2, A. Giöbel 1, A. Hazelius 1, A. Hermelin 1, Emil Hildebrand 1, G. Lagerbring 2, E. Lewenhaupt 1, E. Lindbohm 2, N. Linder 1, K. Maurer 1, K. A. Rosén 6, F. Schulthess 1, A. Stenström 2, M. Törnquist 1, E. Victorin 1 brev

1886. von Amira 1, August Bondeson 1, E. G. Boström 3, L. Brüm 1, Chasparsson 1, Dahl 1, O. Evers 1, I. Fahlcrantz 2, C. G. Hammarskjöld 2, A. Hermelin 1, L. H. Langh 1, R. Lidman 1, Chr. H. Lovén 2, M. di Martino 3, O. Montelius 1, P. Nordmann 2, P. Reuterswärd 2, E. Ribbing 1, A. Schultz 1, H. J. Stenberg 1, G. Stephens 1, Th. Strömberg 2, W. Swalin 1, C. H. Tersmeden 1, J. O. Wedberg 1, Oläsbar namnteckning 1 brev

1887. August Bondeson 1, E. G. Boström 2, M. Eriksson 1, O. Evers 3, G. af Geijerstam 1, A. Hazelius 1, N. Linder 1, J. Lundblad 1, A. Lundquist 1, H. Lundquist 2, M. di Martino 1, O. Montelius 1, C. R. Nyblom 1, Th. Strömberg 3, J. Sundblad 1 brev

1888. Carl Carlsson Bonde 1, E. G. Boström 1, R. M. Bowallius 1, R. Dickson 1, O. Evers 1, A. Forssell 1, A. Hazelius 1, Chr. H. Lovén 2, A. Lundquist 1, C. R. Nyblom 1, H. Sandberg 3, von Stedingk 1, J. Sundblad 1, W. E. Svedelius 1, G. Tamm 1 brev

1889. O. Evers 2, A. Hazelius 1 (m. bil.), E. Lewenhaupt 1, G. Lindberg 1, O. Montelius 1, V. Nauckhoff 1, P. Nordmann 1, C. G. U. Silfverstolpe 1, A. Stenström 1, C. A. Tamm 1, Fr. Victorin 2 brev

1890. E. G. Boström 1, K. Cassel 1, M. Fiesel 1, Emil Hildebrand 6, Hans Hildebrand 1, J. A. Lundell 1, A. Lundquist 1, P. M. Olsson 1, W. Ridderstad 1, E. Sederholm 1, C. G. U. Silfverstolpe 2, J. Wahlfisk 2, L. G. Westerling 1 brev

Volym E:5 1891—1904 och odat.:

1891. K. J. Bergström 1, W. A. Hultström 1, I. Keijser 1, G. Kjellberg 1, E. Lewenhaupt 1, C. R. Nyblom 1, J. Seligmann 1, C. G. Styffe 1, N. Sundin 1, G. Upmark 1, J. Wallander 1, C. Wennerström 1 brev

1892. G. Bergström 2, M. Ericsson 1, Th. M. Friis 1, H. Hammer 1, P. Hedberg 2, C. W. Hedström 1, K. Fr. Karlsson 1, O. Montelius 2, A. Raphael 1, F. Schulthess 1, C. A. Sjöberg 1, A. Stedt 1, Fr. von Strokirch 2, O. R. Themptander 2, E. Thermaenius 1, Carl Trolle Bonde 1, J. Wallander 1, A. Åström 1, V. Örnberg 1 brev

1893. H. Abelin 1, O. Evers 2, Th. M. Friis 1, P. Hedberg 1, K. Fr. Karlsson 5, A. Lundquist 1, O. Montelius 2, L. Nyblom 2, Th. Odelberg 1, C. Trefenberg 1, C. E. Törner 2, F. Wulff 1 brev

1894. H. Abelin 1, August Bondeson 2, J. Fekete 1, F. Hedström 1, Emil Hildebrand 7, K. Fr. Karlsson 2, J. F. Liedholm 3, C. W. Skarstedt 1, S. Söderberg 1, K. F. Södervall 1 brev

1895. A. Blomberg 1, O. Evers 1, H. Hammer 1, Emil Hildebrand 1, K. Kempff 1, Th. Odelberg 1, A. Raphael 1, Carl Snoilsky 2, C. G. Styffe 3, W. E. Svedelius 1 brev

1896. K. Barr 1, C. A. T. Björkman 1, O. Evers 1, Emil Hildebrand 2, E. Melander 1, A. Möller 2, A. Sahlström 1, M. Stjernstedt 3, J. Wahlfisk 1, F. Wrangel 1 brev

1897. E. Ekhoft 1, Emil Hildebrand 1, K. Fr. Karlsson 1, I. Keijser 1, S. Leijonhufvud 1, A. Möller 2, H. Rosman 2, A. Sahlström 5, W. E. Svedelius 3, A. Wikström 1 brev

1898. Th. Hjelmquist 1, R. Robson 1, C. W. Skarstedt 1, E. Wadstein 2, E. V. Wikander 1 brev

1899. E. Hammarstedt 1, Emil Hildebrand 1, K. Fr. Karlsson 5, G. Tamm 1, A. Trolle Löwen 1 brev

1900. W. Bergström 1, Emil Hildebrand 1, K. Fr. Karlsson 1, C. R. Nyblom 1, B. Schöldström 1, C. G. Styffe 1, C. H. Tersmeden 1 brev

1901. H. L. Braekstad 6, K. H. Karlsson 1, S. Leijonhufvud 1, C. Lewenhaupt 1, O. Montelius 1, A. Raphael 1 brev

1902. J. M. Ahlmark 1, A. Lewenhaupt 1, E. Lidfors 1, O. Montelius 3, Th. Odelberg 1, B. Sahlin 1, K. Stjerna 2 brev

1903. W. E. Svedelius 1 brev

1904. L. Edman 2, Fr. Löffler 2, A. Levertin 1 brev

Odaterade. L. Ahlborn 1, G. Björlin 1, E. Borora ? 1, R. M. Bowallius 1, M. Eriksson 1, J. Eriksson 1, H. Forssell 5, J. Grönstedt 1, Emil Hildebrand 2, H. Hofberg 2, G. E. Klemming 3, A. Lewenhaupt

1, N. M. Mandelgren 1, Montgomery 1 (trol. ställt till N. G. Djurklous fader), M. Roth 1, O. S. Rydberg 2, E. Salomon 2, C. von Schantz 1, F. M. Scholander 1, C. G. U. Silfverstolpe 5, C. Stenberg 1, C. G. Styffe 1, Oläsbar namnteckning 1 brev.

Svarsbrev (koncept) från N. G. DJURKLOU ställda till följande personer: 1862 ? G. W. Gumaelius, 1867 ?, 1869 Okända adressater, 1871 Bror E. Hildebrand, 1873 G. af Ugglas, 1874 O. Montelius, 1875 O. E. Norén, 1896 C. A. T. Björkman, Odat. J. Wahlfisk.

HANDLINGAR ORDNADE EFTER ÄMNE (serie F)

F I Handlingar rörande Närke a Folkhälshandlingar

Volym F I a:1 1849—1861, odat.

Ordbok över närkesspråket, 1849—50.

Handlingar angående N. G. Djurklou översättning av dikten "Sång av en finsk bondflicka" till närkesdialekt. Korrespondens med C. G. Zetterquist 1852—1854.

Tryckt utgåva av N. G. Djurklou "Nerikes folkspråk och folkklif", 1860; gåva 10/1 1959 av överstinnan Gull av Sillén f. Hasselrot, med bilagt brev från S. Curman.

Tryckt redogörelse för föreningen för Nerikes folkspråk och fornminnen och dess verksamhet, huvudsakligen folkmålslexikon, 1859—1860 (Örebro, 1861) med interfolierade folkmålsanteckningar av N. G. Djurklou (A—Ö). 2 ex., varav ett saknande pärmar och med påskriften "Till Örebro läns museum, vördnadsfullt af N. Djurklou 1915" och ett ex. inb.

Konceptanteckningar till folkmålsordlista, odat.

Ordlista över "Nerikes folkspråk", A—F, odat.

Volym F I a:2, odat.

Ordbok över Närkesmålet I, A—Häfliger. Inb. vol. Odat.

Ordbok över Närkesmålet II, Hälla—Röte. Inb. vol. Odat.

Koncept till dialektordbok (1) över Närkes folkmål. Odat.

Koncept till dialektordbok (2) över Närkes folkmål. Odat.

b Folkminneshandlingar

Volym F I b:1, 1857—1866, odat.

Folkvisor (I), inb. vol. odat. (Vol. märkt "Antiquariska Anteckningar om Nerike II").

Folkvisor (II), odat.

Svenska folkmelodier med noter. Inb. vol. odat.

Anteckningsbok med bl. a. dialekt och visupptagningar, odat.

Folkvisor och melodier nedtecknade av N. G. Djurklou, H. Hofberg m. fl., 1857—1866.

Folkvisor, psalmer och sånger, odat.

"Qväden och Dikter på Svenskt Landsmål från äldre tider"; två bröllopsdikter från 1600-talet samt "Bröllopskrifter och Grafkrifter av mindre kända skaldar men värda att bevaras". Odat.

Ordstäv och gåtor, A—M, inb. vol. Odat. (Vol. märkt "Antiquariska Anteckningar om Nerike III").

Ordstäv och gåtor. Odat.

Volym F I b:2, 1865, odat.

Manus till "Sagor och Äventyr" (inb. vol.), 1865. (Beträffande vol. och dess datering se: "Svenska sagor och sägner". Kungliga Gustav Adolf Akademien, sid. VI—VII, nr 5, Sagor och sägner upptecknade av G. Djurklou, utgivna av Jöran Sahlgren, Sthlm 1943.)

Manus till "Folksägner" (inb. vol.) "Anteckningar ur Nerikes Folkklif till Kongl. Witterhets Historie och Antiquitets Akademien. Inlemnade av N. G. Djurklou II" 1865. (Beträffande vol. och dess datering se: "Svenska sagor och sägner". Kungliga Gustav Adolf Akademien, sid. VI—VII. Nr. 5, Sagor och sägner upptecknade av N. G. Djurklou, utgivna av Jöran Sahlgren, Sthlm. 1943.)

Manus till 13 st. "Folksägner", odat.

Handlingar rörande äldre vidskepelse samt trettondagsspelet, nedtecknat efter uppgift av friherrinnan Margaretha Silverschiöld, odat.

Volym F I b:3, odat.

"Antiquariska Anteckningar om Nerike". Häri även sagor och sägner, ordspråk, avskrifter, topografiska anteckningar, visor och lekar samt ordlista. Inb. vol. odat.

Närkes sagor berättade på svenskt landsmål. Häri även sagorna "Dä va en gång en gubbe . . ." samt "Nä tita grå skull lägg smörtina"; 2 st. bundna vol. märkta "Sagor på svenskt landsmål af G. Djurklou A — Närkes Sagor", häri även 2 lösa ark, varav ett folio och ett 8:o samt "Folksagor". Odat.

Sagor och sägner från Närke (31 st. med förteckning), odat.

Folksagor från skilda landsdelar, odat.

Svenska folksägner, odat.

c Övriga handlingar

Volym F I c:1 1849—1864, odat.

Anteckningar rörande Närke, sommaren 1849. (Tryckt i Örebro Läns Museums festskrift till 75-årsminnet av stiftandet av Föreningen för Nerikes

folkspråk och fornminnen den 1 oktober 1856, Örebro 1931). Om några vid Hjälmarsnäs funna äldre permebrev innehållande genealogi samt register över äldre ägare till Hjälmarsnäs, odat.

Handlingar rörande äldre ägare till Säbylund, odat.

Handlingar huvudsakligen rörande Norrbyås socen, odat.

Avskrifter från medeltida och 1500-talsdokument rörande Närke för att skapa ett "Diplomatarium Naericiense". Odat., angående Diplomatarium Naericiense se: Föreningen för Nerikes Folkspråk och Fornminnen och dess årsbok för år 1864, sid. 13 ff. Tryckt i Sthlm 1869.

Genealogi, med avskrifter av historiska dokument. Odat.

Volym F I c:2 1878, odat.

Handlingar rörande genealogi, odat.

Historiska och antikvariska anteckningar rörande Närke delvis efter äldre forskare, delvis N. G. Djurklous egna forskning. Inb. vol., odat.

Handlingar angående historia och genealogi samt avskrifter av Jon Månstens dagbok (se K. Fr. Karlsson: Blad ur Örebro skolas historia, u. å.), odat.

C. G. Broms anteckningar till Bagges örebrobeskrivning av år 1785. (Bagges bok om Örebro finns i Örebro Läns Museums ägo, med C. G. Broms interfolierade originalanteckningar). Odat.

Handlingar rörande genealogi, Hjälmarsänkning- en, folkvisor, skördeuppgifter samt strödda anteckningar. Odat.

Kyrkohistoriska anteckningar, häri även danska visor och ordspråk, inb. vol., odat.

Handlingar rörande Föreningen för Nerikes Folkspråk och Fornminnen. Häri även koncept, brevkopior samt strödda anteckningar. Inb. vol., odat.

Handlingar huvudsakligen rörande Hjälmarsänkningen. Inb. vol., odat.

Koncept angående skrivelse till Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien rörande fornlämningar i Lilla Mellösa by, Stora Mellösa socken 1878.

Folioark märkt "För Hjelmarens och Qvismarens sjösänkingsbolag". Koncepthandling rörande sagoberättare, odat.; anmärkningar och frågor med anledning av H. Hofbergs ordlista från Västernärke. Odat.

Vol. F I c:3 1863—1961

Tal vid skilda tillfällen i skolor och föreningar (4 st.). Odat.

Avskrift från Post och Inrikes tidningar 28/3 1876 angående professor Carl Säve (1812—1876).

Recension av Svenska fornminnesföreningens Tidskrift, band VIII, h. 1.

"Hvem var 'Staffan Stalledräng'? ett bidrag till lösningen av denna fråga af G. Djurklou". Odat.

Recensioner i Historisk Tidskrift 1896—1897: "Svenska adelns ättetaflor"; "Teckningar ur Svenska adelns familjelif"; "Danmarks Adels Aarbog".

Herr Ulrich von Lichtenstein. En tysk Don Quijote på 1200-talet. Odat.

Föredrag om Gamla Uppsala Kyrka. Odat.; (föredrag i Örebroföreningen Concordia.)

Recension av skriften "Om Noraskog. Äldre och nyare anteckningar". Stockholm 1881. Odat.

Rättelser och tillägg till uppsatsen om Göran Månsson, odat.

"Om vittnesmål och testamentsbekräftelse å de aflidnes grafvar", odat.

Några ord om diktandet på landsmål, odat.

Uppsats om svenska ortnamnens betydelse för Sveriges odlingshistoria (ex. Norrbyås). Odat.

Utlåtande om "Homelia Sancti Augustini de Sacreligia", odat.

Anteckningar och korrespondens visande en del äldre adelsfamiljers stamtavlor. Brev från: E. Hildebrand, Stockholm, 2; K. H. Karlsson, Stockholm, 1; E. W. Dahlgren, Stockholm 1; L. Bygdén, Uppsala, 2; G. Storm, Kristiania, 9; A. Thiset, Köpenhamn, 2; C. F. Brincka, Köpenhamn, 1 brev. Samtliga brev från år 1891.

Avskrifter av isländska kväden, odat.

Rydbergs och Diedrichssons strid om Lagerbergs resa till Italien. Tryckta artiklar i G. H. T., 1873, 1876.

Namnförteckning på högre ämbetsmäns fruar med födelseår (?) angivna. Odat.

Koncept till utgående skrivelser angående fornforskning och fornminnesvård, 1867, 1873, samt fyra danska folketingstryck, 1872—1874.

Ett till N. G. Djurklou ställt brev från Per Erik Olsson, Lerbäck, med avskrift av ett fastebrev från 1612—1614. 1863.

Handlingar angående släkten Djurklou med äldre biografica, 1812—1901.

Till denna volym har lagts handlingar och forskning rörande Djurklous arkiv, som påträffats i detta arkiv i samband med ordnings- och förteckningsarbete 1966—1967:

Handlingar angående fördelningen av N. G. Djurklous efterlämnade brevsamling, 1938.

B. Waldéns excerpter av N. G. Djurklous korrespondens med Hildebrand 1861—1883. Odat.

Tryckt förteckning och sammanfattning över den på Riddarhuset deponerade djurklouska genealogiska samlingen, 1950.

Manuskriptet: "Gabriel Djurklou i hemmet" av friherrinnan Elsa Djurklou, publicerat i årsboken Från Bergslag och Bondebygd, 1961, samt korrespondens i anslutning till denna artikel mellan landsantikvarien Bertil Waldén och friherrinnan Elsa Djurklou, konstnären greve Stellan Mörner,

greve Göran Mörner, 1957—1961.

Fotostatkopier av artikel i Svenskt Biografiskt lexikon om N. G. Djurklou, skriven av B. Waldén, 1945 med litteraturförteckning och källhänvisningar (9 sidor).

Brev från N. G. Djurklou till Artur Hazelius. Reproduktion. Inb. vol. 1875—1901.

B. Waldéns anteckningar rörande N. G. Djurklou, 1956.

"Anteckningar funna efter Friherre Gabriel Djurklou af honom sjelf skrifna men utan årtal och underskrift". Troligen från N. G. Djurklous dotter i England, odat.

Två fotografier från Djurklous skisser från Värmlandsresor. Foto J. Raber, mars 1959.

F II Handlingar rörande Värmland

(N. G. Djurklous värmländska resor, 1866—1867 är publicerade i: Bidrag till Wermlands Antiquariska topografi, utgiven av Värmlands fornminnesförening. — Värmlands fornminnesförenings årsbok, 1954, (Djurklous resa 1866). — Värmlands fornminnesförenings årsbok, 1956, (Djurklous resa 1867). — En utgåva, där bägge resorna sammanförts (u. å.).

Dessa tryckta berättelser är gjorda på basis av N. G. Djurklous till Vitterhetsakademien insända reseskildringar.)

Volym F II:1 1866—1867

Manus och register till reseberättelse från N. G. Djurklous värmländska resa 1866, "Bidrag till östra Wermlands Antiquariska Topografi", insänt till Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien; häri även dublettdelar av manus till ovan nämnda resa, 1866; (Förteckning över de 19 av N. G. Djurklou besökta sockarna och platserna, se bil. i fascikelomslag).

Avskrifter, excerpter och anteckningar rörande Djurklous värmländska resa, 1866.

Register och anteckningar till äldre handlingar på Säby, gjorda vid N. G. Djurklous värmländska resa 1866.

Avskrifter, excerpter och anteckningar från Björkborn, Karlskoga, Bjurkärn och Kroppa gjorda vid N. G. Djurklous värmländska resa 1866.

Förteckningar och excerpter från äldre handlingar vid Storfors och Bjurbäcken gjorda vid N. G. Djurklous värmländska resa 1866.

Förteckning över köpe- och fastebrev vid Wälinge säteri sända i brev från ägaren major Uno Troili till kapten Anrep (?) Hammar, för N. G. Djurklous räkning, troligen 1866.

Anteckningsbok från N. G. Djurklous värmländska resa 1866.

Kartor, teckningar, anteckningar och skisser från värmlandsresorna 1866—67, (med största sannolikhet från 1866 års resa).

Avskrifter, excerpter och anteckningar från Djurklous värmländska resor 1866—1867; innehåller bl. a.: Genealogi och handlingar angående enskilda gårdar samt avskrifter från Diplomatarium Suecanum och Norvegicum.

Anteckningsbok från N. G. Djurklous värmländska resor, 1866—1867; innehåller historiska, antikvariska och genealogiska anteckningar i häradsvis indelning samt anteckningar om värmländska sätesgårdar, inb. vol.

Kartor, teckningar och skisser från N. G. Djurklous värmländska resor 1866—1867.

Erhållna brev rörande N. G. Djurklous värmländska resor 1866—1867.

Ofullständiga brevkoncept 1866—1867.

Volym F II:2 1866—1869

Manus till reseberättelse för N. G. Djurklous värmländska resa, 1867, insänt till Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, januari 1868.

Koncept till reseberättelse för N. G. Djurklous värmlandsresa 1867.

Sockenbeskrivningar med inledning om Karlstad från N. G. Djurklous värmländska resa 1867; (förteckning över de 52 av Djurklou besökta sockarna och platserna, se bil. i fascikelomslag).

Inventeringslistor över fornlämningar insamlade av N. G. Djurklou i egenskap av Antikvitetsintendent, med anmärkningar och med tillägg gjorda av kyrkans ämbetsmän (sockenvis registrerade), 1867.

Sockenvis förda konceptanteckningar till Djurklous värmländska resa 1867.

Anteckningsbok från N. G. Djurklous värmländska resa 1867.

Förteckning över kyrkor, med inventarier, vilka besökts av N. G. Djurklou under den värmländska resan 1867.

Avskrift från "Studeranden Ludvig Borgströms anteckningar om Wermland år 1845". Troligen från Djurklous värmländska resa 1867.

Avskrifter av äldre handlingar rörande Värmland: register på frälsegods i Värmland, 1562; jordebok för Västergötland och Värmland, 1540; ur 1542 års redovisning (gälder); oxskatten 1540. Avskrifterna troligen gjorda av Djurklou 1867.

Ordlister över värmlandsmålet "efter Björkman, Axelsson samt efter tillfälliga erinringar", 1866—1867.

"Ordbok öfver Wermländska folkspråket", A—Ö, 1866—1867.

Ordlista från västra Värmland, Ala—Grej, troligen från 1867.

Ordlista över frykdalsmålet, A—Ö, troligen 1867. Berättelse med ordlista på värmländskt folkmål, 1866—1867.

Anteckningar om frykdalsmålet jämte sagor, ord-

lista A—Ö, gåtor, ordspråk och ordstäv, uttalsregler samt verbböjningar m. m., nedtecknade av C. Kalin för N. G. Djurklous räkning. 1869.

En samling sagor och sägner (44 st.) 1866—1867.

Tre sagor från Värmland: "Hö ska ongen hettä?" (skämtsaga å frykdalsmål); "Om jättar i Nordmarken"; "Vika håla", 1866—1867.

"Visa om kungens besök i Kristinehamn" 1866—1867.

Vidskepelse, lekar, sagor och sägner, troligen från 1867.

Protokollsutdrag ur Frykdals härads dombok för år 1673, handlingar rörande trolldom. Troligen från Djurklous värmländska resa 1867.

F III Handlingar rörande Västergötland

Volym F III:1 1866—1870, odat.

Antikvariska sockenbeskrivningar rörande N. G. Djurklous västgötaresa 1868, med berättelse till Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, februari 1869. (Djurklou besökte 1868 Väne, Flundre Bjärke, Ale, Vättle och Kullings härad).

Antikvariska sockenbeskrivningar rörande N. G. Djurklous västgötaresa 1869, över socknar tillhörande Marks, Kinds, Redvägs, Ås, Bollebygds och Gäsene härad.

Excerpter, anteckningar samt korrespondens rörande Djurklous västgötaresor, 1868—1869 och 1868—1870.

Skisser och teckningar från Djurklous västgötaresor, 1868—1869.

Handlingar rörande Almenäs och Hård av Skäningsfors, skänkta av läroverksadjunkt Ruth Rehnberg, Örebro, (1955) som vid tidigare arkivordningsarbete inordnats i Djurklousamlingen. Odat.

Excerpter rörande hemmansbyten under Torpa, odat.

Excerpter, anteckningar och teckningar från Djurklous resor i Västergötland och Värmland, 1866—1869. Inb. vol.

Excerpter, anteckningar och teckningar från Djurklous västgötaresa 1868 med anteckningar från Värmland och Dalsland.

Excerpter och avskrifter från Djurklous västgötaresor, 1868—1869, med genealogiska anteckningar. Inb. vol.

Excerpter, anteckningar och teckningar från N. G. Djurklous västgötaresa, 1869.

Folksagor från Västergötland, odat.

F IV Handlingar rörande Småland

Volym F IV:1 1864—1880, odat.

Reseberättelse från N. G. Djurklous småländska resa till Finnveden med sockenbeskrivningar från Västbo, Östbo samt Mo härad, 1870.

Koncept till berättelse över N. G. Djurklous småländska resa till Finnveden, 1870, med sockenbeskrivningar från Västbo och Östbo härad.

Teckningar till berättelse över N. G. Djurklous småländska resa 1870 till Finnveden, huvudsakligen med avbildningar av dopfuntar och runstenar.

Teckningar, kalkeringar och avklappningar från runstenar och dopfuntar från N. G. Djurklous småländska resa, 1870.

Anteckningsbok från N. G. Djurklous småländska resa, 1870, med bilagd reseroute.

Jöran Månssons till Bolmsnäs jordebok, avskriven år 1870 av pastor Ludvig Palmgren efter originalhandlingen på Toftenäs.

Utdrag ur kyrkoherden i Forseda pastorat Andreas Bolins egenhändigt under åren 1666—1669 förda dagbok. Excerptering utförd av ägaren till boken, pastor Ludvig Palmgren 1880.

Avskrifter och excerpter från äldre urkunder, huvudsakligen från Västbo härad, 1870. ("Äldre handlingar, utdrag ur en foliant vid Toftenäs; kopia av Anders Knutssons och Jens Knutssons i Käringanäs köpebrev till Pehr i Sijmaredh på Bergh ödegerdhe i Ielemtofta socken, 1545; kopia af Isak Olssons till Hånger fastebref på en arflott i Holmestorp, 1586; kopia af ett gammalt bref, som 1870 fanns på Dannäs sätesgård i Dannäs socken i Westbo härad, 1578").

Gåtor, sägner, seder och bruk, ordspråk och ordstäv samt dialektordlista upptecknad av Ludvig Palmgren, huvudsakligen från Hestra socken, Västbo härad, 1864—1865.

Visor, ordspråk och gåtor från Småland, huvudsakligen Västbo härad, upptecknade av N. G. Djurklou, Pastor Ludvig Palmgren m. fl. personer. 1870.

Folksagor från Småland. Odat.

F V Av Djurklou insamlade arkivalier

Volym F V:1 1554—1873, odat.

Närke:

Visor nedskrivna av Petter Larsson, 1816.

"En putslustig wisa . . ." tryckt 1798; "En aldeles ny kärleksvisa . . .", tryckt 1805; "Den berömde Doctor Philippi Theophrasti Paracelfi i Salzburg Spådom år 1546, hwilken i flere afseenden har inträffat", tryckt 1814.

"En liten Wisa om Grannas Kari" (avskrift), (tryckt hos Joh. L. Lindh, 1788), odat.

"Om Estrid Jönsdotter", 1713, (se H. Schück: Ur gamla papper, serie 1, 1892, uppsatsen "En svältkonstnär").

Stockholm 26/7 1650. Kvitto å 735 rdr 23 öre 169/9 pgr smt som Anders Bohm för några köpegods

inbetalt till Kungliga räntekammaren; Stockholm 28/8 1651. Anders Bohm försäljer till översten Clas Lillieström till Frötuna sju skattehemman i Fellingsbro sn och ett i Götlunda, vilka hemman Anders Bohm tillhandlat sig av kronan; Stockholm 15/8 1664. Kvitto å 325 rdr specie, som generalmajor Niklas Dankwardt Lillieström inbetalt å prästen Karls i Fellingsbro vägnar.

Västergötland:

(Samtliga handlingar har proveniens Torpa slott, Långhems sn, Älvsborgs län)

Utdrag (ang. råmärken) ur Roland Månssons lagbok 1554. — Avskrift av densamma.

Pergamentsbrev 13/10 1578. — Avskrift av detsamma.

Pergamentsbrev 18/10 1578. — Avskrift av detsamma.

Pergamentsbrev 6/11 1620. — Avskrift av detsamma.

Pappersbrev, daterat 29, 30 och 31 okt. 1628. — Avskrift av detsamma.

Pappersbrev, daterat 8/7 1634. — Avskrift av detsamma.

Pappersbrev, daterat 8/10 1640. — Avskrift av detsamma.

Rusttjänstlängd för Gustaf Otto Stenbock 1655 med anteckningar rörande 1658 års skatt.

Jordebok över Erik Stenbocks arvegods 1706.

Inventarium över handlingar rörande gårdar och gods tillhöriga Beata Elisabet Stenbocks sterbhus, odat. (omkring 1750).

Inventarium över rustkammaren på Torpa 1757.

Halland:

Handlingar rörande fornfynd (flint- och stenredskap) funna i Veddige sn, Viske härad, Hallands län, 1873.

Värmland:

Odat. avskrift av brev från kung Stefan av Polen år 1580; köpebrev som Anders Bohm ingått med Claes Dankwarth Lillieström rörande Frötuna och Fågelsång, odat., samt 8 st. kvitton på betalning av egendom enligt ovan nämnda köpebrev, 1645—60.

F VI Arkivalier skänkta av frih. Nils Djurklou 21/5 1938.

Volym F IV:1 1856—1915, odat.

2 st. fotografier av C. Burenstam, 1 st. av R. Lidman, 1 st. av P. Kalling; meddelande om dödsfall, 1907; "Uppvaknandet", tryckt allegori, 1912; "Om eldsläckningsväsendets ordnande å Baltiska utställningen i Malmö", av friherre N. Djurklou, 1915, tryckt; genealogiska anteckningar, odat.

Hälsningstal av N. G. Djurklou till eleverna vid Wrana (nuvarande Kävesta, folkhögskolas återöppnande i november 1875).

Sånger och visor, varav en visa upptecknad i Dannäs sn i Jönköpings län, september 1874, samt visbok, som tillhört bergsfogden Johan Petter Dahm på Vrälänge i Fellingsbro sn, överlämnad till Djurklou av Emil Dahm, f. stadskassör i Örebro, samt artikel om Lars Wivallius, tryckt i Nerikes Allehanda februari 1864.

"Prinsessan Eugeniens sista afskedshelsning vid sin död", 1889, tryckt; hälsning och tack till Södermanlands och Nerikes Nation i Uppsala, 1891, tryckt; "Leopoldo II Augustissimo Belarum Regi servorum liberatori in novum annum 1890; tryckt; kartskiss över sjön Väringen, odat.; tre brevkort från skånsk ryggåsstuga, odat.

Ordspråk på folkmål, A—Ö, odat.

Tryckta stadgar för Örebro Läns jordbrukareförening 1886; handlingar rörande Riseberga, odat.; tryckt förteckning över Svenska kyrkans ombud vid allmänna kyrkomötet i Stockholm 1893; särtryck av "Naturen og Mennesket, Marts—April—Heftet 1894"; "Ord till Kantaten vid filosofie doktorspromotionen i Upsala domkyrka den 31 maj 1872"; "Pastorn, bild ur studentlivet i Upsala och Södermanlands-Nerikes nation omkring 1840-talet", av K. Fr. Karlson, särtryck ur Södermanlands läns tidning 20/3 1897; tryckt formulär för värvning av ledamöter till det nybildade "förening till samlande och ordnande af Nerikes folkspråk och fornminnen", 1856; hyllningsdikt till Knut Bohnstedt, 1901, tryckt; "Skämte- och Fägnespel af Truls Rimmare", 1877, tryckt; stadgar för Örebro Läns Trädgårds-Sällskap, 1898, tryckt; program för kamratmötet i Örebro, 7/6 1895; tryckt förslag avseende föreningens för Nerikes folkspråk och fornminnen anslutning till Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, 1861. (tre ex.)

Handlingar rörande Hjälmarens sänkning; tre tryck 1893, 1894.

Zusammenfassung

Das Archiv von N. G. Djurklou in Örebro

N. G. Djurklou (1829—1904) spielte fast ein halbes Jahrhundert hindurch eine beherrschende Rolle in dem kulturellen Leben der Provinz Närke. Drei seiner hauptsächlichsten Interessengebiete waren Dialektforschung, Volkskunde und Altertumskunde. Im Jahre 1856 ergriff er die Initiative zur Gründung eines Vereins für Närkes Volkssprache und Vorzeitdenkmäler und wirkte dadurch bahnbrechend für die Errichtung von

Dialektarchiven und Provinzmuseen. Er unternahm antiquarische Reisen in verschiedene Provinzen und betrieb umfassende Archivforschungen. Sein Archiv wird im Provinzmuseum zu Örebro (Örebro läns museum) aufbewahrt. Der Inhalt, der hier verzeichnet wird, ist in zwei Hauptabteilungen eingeteilt: *Briefsammlungen* und *Akten*.

STRÖDDA MEDDELANDEN OCH AKTSTYCKEN

En hundraårig kassabok

Av Matts Essén

I min ägo har jag ett par gamla kassaböcker i stadiga band med bruna läderryggar och blad av tjockt linnepapper, upplinjerade för hand av ägarinnan, min mormor, fru Emma von Post, f. Skogman (1818—1882). År 1850 blev hon bofast i Julita socken, Sörmland, där mannen, löjtnant Matts Ungern von Post (1820—1880) arrenderade Äs gård. Själva bodde de på Äsborg en kilometer därifrån.

Böckerna omfattar tiden 1852—1869. Ofta är flera utgiftsposter sammanslagna i en klumpsumma eller anges ej antal köpta föremål, står t. ex. kvastar: 30 skilling. I diversehandeln en halvmil därifrån köptes på bok, och därom står blott: Betalt Lettströms räkning. Ändå får man en god inblick i livsföringen på en medelstor lantgård och i dåtida priser. Vid jämförelse med nutida priser måste dock betänkas den oerhörda minskningen i penningvärdet, som gör jämförelsen osäker.

Familjen bestod av 2 vuxna och 3 barn. Till hushållet hörde en husmamsell och minst 4 pigor, eller — finare uttryckt — jungfrur. En av dem var lagårdspiga, och av lönen att döma var hennes arbete ej värdesatt lika högt som de övrigas. Hushållets utgifter under åren 1852—58 låg mellan 870 och 1 044 riksdaler¹ per år, men då ej där inräknat allt som togs från ladugården, lantbruket och trädgården. Utgifterna understeg alltid inkomsterna. Dessa kom främst från ladugården, ofta såldes mjölk för över 400 riksdaler per år, och enbart i augusti 1862 såldes 6 lispund smör för 15 riksdaler pundet (det var kärnat på gården, utan hjälp av separator). Inalles inbringade smöret omkring 500 riksdaler per år.

¹ 1 riksdaler = 48 skilling = 1 krona. 1 skilling ungefär 2 öre.

1 tunna = 8 fjärdingar = 32 kappar = 48 kannor. 1 kanna = 2,617 liter.

1 lispund = 20 skålpund = 8,5 kilogram. 1 lod = 1/32 skålpund = 13,3 gr.

1 aln = 2 fot = 6 decimeter.

Vidare såldes smågrisar för 2 à 3 riksdaler styck, gödkalvar, talg och ister, ibland också spanskull och lamull.

Jungfrurna. Som nyss nämnts fanns alltid en husmamsell och ibland ända till 6 pigor. Uppgörelse om anställning träffades med dem vanligen i april—maj. De erhöll då i städsel 2 riksdaler, för mamsellen 10, och lämnade sin orlovsedel. Därmed var de för hela följande tjänsteår bundna vid platsen, som tillträdde den 24 oktober. Om de under året olovades lämnade sin plats, kunde de efterlysas från predikstolen och hämtas av länsman. Jag vet, att ännu så sent som på 1880-talet en förrymd båtsman på detta sätt efterlystes.

Lönen var, utom städseln, minst 60 riksdaler per år. Härtill kom ett par kängor och ett klänningstyg till jul. Härför inköptes enligt en räkning en bunt tyg för 50 riksdaler jämte diverse smått åt pigorna och folket. Från 1863 utgick också kaffepengar med 32 skilling i månaden. Minst en gång om året kom skräddare och skomakare till gården. De stannade då ungefär en vecka och lagade upp också åt jungfrurna, något de slapp betala för. Vanligen stannade dessa flera år — ofta tills de gifte sig — och ordnade då husbondefolket med bröllop.

Här en beskrivning på hur det tillgick. Men detta är ej från mormors utan min mors hem, Tomastorp i Julita, och av något senare datum, år 1877: Tilda, som varit i vår tjänst 5 år, gifte sig. Det var bestämt, att det skulle vara 20 bröllopsgäster, men blev 39. Elin och Ulla, 4 och 3 år, var hänförda att få vara brudtärnor, med lingonkransar i håret. Brudens syster Edla, nu elegant jungfru på ett större gods, kom dagen innan. Hon var klädd i vit piquéklänning med svarta spetsar.

Först bjöds på kaffe, så vin med tillugg, karameller och dryckesvaror åt männen. Till middag

Ås herregård i Julita socken,
Södermanland.

skinka och salt kött med bruna bönor, risgrönsgröt, fårstek med lingon, rödbetor och gurka, crème med bakelser. Innan gästerna gick, kaffe och äpplen. Ej mindre än 7 personer låg kvar förutom brudparet. Alla var nöjda och belättna, i all synnerhet brudens gamla far, som aldrig kunde tänka sig, att hans dotter skulle få det så rart. Vid avskedet yttrade han: "Det var ett riktigt löjligt bröllop." Dan därpå var alla ståtare uppe på kaffe.

Som exempel på att jungfrurna ofta stannade flera år, vill jag nämna, att vi i mitt hem Tomastorp hade i tjänst 3 systrar Larsson, döttrar till ladugårdskarlen. Hilma kom 1894 och stannade i 8 år. Emma började 1895 och stannade i 5 år. Men yngsta systern Hulda, som kom 1899, stannade blott 2 år. Deras årslön var 80 kronor.

Vävar. Ett par vävar var alltid i gång, var någon av jungfrurna ledig, fick hon sätta sig och slå några slag i vävstolen. Materialet var lin och ull, som producerades på gården. Överblivna småstycken och trasor klipptes i remsor och vävdes till trasmattor. 1852 köptes 26 skålpund lin för 4 riksdaler, som vävdes till hästtäckan. Gummorna runt om fick ofta väva på beställning, 1856 får Lutbäcksmor 3 riksdaler för 51 alnar. I juli 1864 är arbetslönen 4 riksdaler för 44 alnar. Kanske det var en finare väv?

Stortvätt var det bara två gånger om året, varför det måste finnas ett ordentligt linneförråd. Enligt en förteckning från 1870 fanns på Åsborg: Damast Duktyg: 12 dukar, 155 servietter. Fint Drälls Duktyg: 23 dukar, 150 servietter.

Diverse Hvardagsduktyg: 30 dukar, 180 servietter. Handdukar: 250.

Kanske en del av detta hörde till den utstyrelse, som dottern fick, då hon 1872 gifte sig.

Hushållet. Till det köptes byttor, 6 skilling stycket, träskedar à 2 skilling, vispar, 36 skilling dussinnet, kvastar, 24 skilling dussinnet. Enklare madrasser stoppades med vassvipp, 4 lispund kostade 6 riksdaler. "Det var bra att jungfrurna fick något att göra med att spritsa den". Till finare madrasser användes tagel, Sandkroggubben fick 12 skilling för tagelberedning. All fjäder — det sköts mycket fågel — togs till vara och med den stoppades kuddar.

Det fanns ingen hönsgård, därför köptes mycket höns och ägg. De senare kostade mellan 24 och 36 skilling tjoget, de var dyra på vintern. Priset på kycklingar var 12 skilling, på hönor 24 skilling. Åsborg låg en halvmil från Öljaren, därifrån köptes på vårsidan nors, pris 6 skilling kannan. Ett köp i maj 1856 förvävar mig: 1 lispund färsk lax för 4 riksdaler. Det var lätt att få gädda, aborre, braxen och mört, även lake. Köptes oftast lispundsvi, omkring 1:24 pundet. Ibland bjöds det ut ål för 5:24 per pund. I kosten ingick också holländsk sill i kaggar, cabeljo, lutfisk och någon gång ansjovis.

Kräfter fångades hela året, men åts mest i augusti—september. Vad sägs om att 6 tjug kräftor i september 1855 kostade 18 skilling? Ett par inköp, jag tror för den tiden ovanliga, noteras: En renstek — pris ej uppgivet — i april 1867

och 14 skålpund älgkött i augusti 1856 för 3:24.

På vårsidan plockades mycket murklor av familjen, och en del köptes. Torkade betalades de med 2 skilling lodet. För att torka trädde de färska på en tråd och hängdes upp i fönstren. Murklor var en julklapp, som släktingar i Stockholm tog emot med förtjusning, och i hemmet serverades alltid murkelsås till kokt höns.

På sommaren var barn och gummor flitiga att plocka bär. De kom med dem till "herrsskapet", som köpte allt som bjöds ut. Framför allt var det smultron, de kom med. Under nära en månads tid var stående kvällsmat smultron och mjölk. Ändå gick ej allt åt, utan en del rördes med socker och lades in på buteljer. Vid säsongens början var priset 36 skilling kannan, men sjönk hastigt till 24 skilling eller lägre. Billigare var blåbär, blott 6 skilling kannan. Däremot tycks jordgubbar varit sällsynta, ser antecknat 1 riksdaler för kannan.

Så kom hösten. Jungfrurna fick gå ut i skogen, med kärra och matsäck. De kom hem med 32 kannor lingon. Men det räckte ej. Ytterligare 50 kannor köptes för 6 skilling kannan.

Det var torgdag vid Åsköping en gång i månaden. Det var ett folknöje att gå dit. Även mormor var road av marknadsbesök, köpte pepparkakor och kringlor och någon gång karameller (en portion för 2 skilling).

Tvätt. Det var stortvätt höst och vår. Några nutidens tvättmedel fanns ej. Lut kokades av aska, helst björkaska, varför det i kakelugnarna endast eldades med björkved, och förbudet var att bränna något skräp. Men den askan räckte ej, oftast köptes mer för 1 riksdaler tunnan. 1854 fick Båsbomor 24 skilling för såpkokning. Till stortvätten behövdes alltid extra hjälp av ett par gummor. Redan 3 på morgonen var de i tvättstugan för att elda, värma vatten och göra i ordning lut. Det var ett hårt arbete. Och allra värst var det att på hösten byka, skölja och klappa kläderna i sjön i det ofta iskalla vattnet.

Belysning. Det fanns fotogen eller oljelampor, men det användes också mycket talgljus. En natt strax före jul anslogs alltid till ljusstöpnig. På min morfars skrivbord stod en vaxstapel som han använde bl. a. då han satte sigill på brev. Svavel- och fosforstickor köptes. För egen del hade morfar ett fickelddon med stålrule, flinta och fnöske. Med mycket arbete kan t o m jag, numera elddonets ägare, slå eld med detta.

Läkare. Det var nära 3 mil till närmaste läkare, varför morfar ofta fick vara gårdsläkare. Det fanns också andra läkekunniga, 1856 betaltes 12 skilling till Hackstamor för koppning. Mot hosta och heshet hade morfar en stor lakritsstång. Av den högg han små bitar, som åtminstone barnen åt med förtjusning. Karlarna däremot ville ha Hoffmans droppar på en sockerbit. Fläderté med honung ansågs också vara välsmakande medicin.

Så ett par historier från hans läkarepraktik. En gubbe fick svåra magsmärtor och morfar ordinerade sträng diet. Efter ett par dar besökte han patienten och fick till sin förfaran se honom sitta i sängen och äta en mäktig och tjock sörmäländsk fläskpannkaka. Morfar sa: "Har du blivit alldeles tokig, vad tar du dig till?" Gubben svarade lugnt: "Stark sjukdom fordrar stark föda". Han lär dock ha klarat sig.

En flicka, som fått "fulslag" — antagligen varbildning — i ett finger, kom för att få hjälp. Morfar penslade det med lapis och lade om förband. Men han kunde ej låta bli att skämta en smula. "Har du någon fästman?" frågade morfar. Hon svarade nej djupt rodnande. "Det var tur det, för tänker du på nån pojke på hemvägen, blir fingret svart." Två dar senare kom den bekymrade fadern till morfar. Fingret var svart! "Ho har erkänt, bara för att löjtnanten sa så, kunde hon ej låta bli att tänka på grannas Per-Erik på hemvägen." "Det var allvarligt", sa morfar, "men kommer hon hit i morgon, ska jag nog kurerat henne". Hon kom, och fingret blev bra. Men om det blev bra med Per-Erik, vet jag inte.

ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR

Svensk historisk bibliografi 1951—1960. Systematisk förteckning över skrifter och uppsatser som rör Sveriges historia utkomna från och med 1951 till och med 1960 på grundval av Percy Elfstrands och Jan Rydbecks årsbibliografier reviderad och redigerad av JAN RYDBECK (= Skrifter utgivna av Svenska historiska föreningen. VII.). Stockholm 1968. XV, 678 s.

Svensk historisk bibliografi, efterlängtat av många, har nu utkommit med en ny volym. Den nya delen, som behandlar åren 1951—1960, omfattar 693 sidor och upptager 10 798 nummer. Till jämförelse kan nämnas att motsvarande bibliografi för åren 1875—1900 omfattade endast 4 636 nummer och under åren 1901—1920 stigit till 8 244 nummer.

Det har alltså varit en stark stegring av den historiska produktionen. Orsakerna har varit flera. De historiska forskarnas antal har ständigt ökat, och en stor skara amatörhistoriker har trätt till med en väldig mängd artiklar i tidningspress och hembygdsböcker. Den viktigaste faktorn har nog dock varit att det historiska fältet blivit så vidgat under de senaste årtiondena. Nu räknas dit inte bara politisk historia och dess hjälpvetenskaper utan även en hel rad nya områden, såsom "lokala näringsfång", "försäkringsväsende", "arbetarfrågan" och "emigration" — för att nu citera några rubriker i den nya bibliografien.

På detta sätt återspeglas hela samhällets mångskiftande historia i den bibliografiska översikten. Den tvärvetenskapliga forskningen, som är så framträdande i våra dagar, erhåller därmed ett utomordentligt hjälpmedel att finna sig tillrätta på områden som ligger något utanför det egna facket. För egen del har jag t. ex. som samhällshistoriskt orienterad kyrkohistoriker stor nytta av litteraturförteckningen över såväl försäkringsväsende som skifte och lantmåteri. För denna tidskrifts läsare är avdelningarna "ortshistoria" och "kulturhistoria" av särskilt intresse. Här förtecknas alla viktigare uppsatser i de otaliga hembygdsböcker som ingen enskild forskare längre kan överblicka utan hjälp av register.

Det är att hoppas att den bibliografiska översikten i allmänhet är fullständig och korrekt. Där-om må de olika fackspecialisterna döma. Här skall endast den kyrkohistoriska sektorn bli närmare granskad. Det visar sig då, att den blivit betänkligt vårdslösad. Där redovisas med stor frikostighet allehanda efemära tidningsartiklar men utelämnas grundliga, på källforskning byggda undersökningar. Ett dylikt påstående kräver belegg, och sådana är lätta att finna. Jag begränsar mig till de exempel som jag påträffat vid en första genomläsning (nov. 1968) och nämner författarna i bokstavsordning.

År 1955 publicerade A. Andrén en undersökning "När tillkom vår första svenska lärobok i dogmatik?" som äger inte bara kyrkohistoriskt utan även lärdomshistoriskt och bibliografiskt intresse. Samma år behandlade G. Aulén i uppsatsen "E. G. Bring och absolutionen" en av de liturgiska frågor som livligt debatterades under 1850-talets riksdagar. Till riksdagarnas och kyrkomötenas debatter — på 1880- och 1890-talen — anknyter S. Kjällerström i en ingående utredning (1955) om "Carl Olbers och den ostympade bekännelsen", byggd på förut okänt arkivmaterial. Rikt dokumenterad är även L. Österlins undersökning (1958) "Debatten om konventikelplakatets upphävande", ett centralt debattämne på riksdagarna under 1850-talet. Alla dessa arbeten är bortglömda i bibliografien.

Får jag till sist nämna något om registreringen av min egen produktion under dessa år. Till min häpnad finner jag att en populär tidningsartikel från år 1955 "Gottfrid Billing som väckelseman" är uppmärksamman men att däremot den samma år publicerade undersökningen om "Gottfrid Billings samhällssyn" inte medtagits. Detta ämne är av tvärvetenskapligt intresse och har inte förut behandlats. Utelämnad är likaledes uppsatsen (1955) om "En småländsk kyrkogärning i Västindien", där förut okänt material framdragits för att korrigera och komplettera den tidigare (profanhistoriska) forskningen rörande den svenska kolonien S:t Barthélemy. Ett par andra uteglömda källstudier förbigår jag.

Förklaringen till dessa lakuner tycker man sig finna i förordet, där det heter att "förbigångna

verk, som händelsevis påträffats, tagits med". Händelsevis — detta är förvisso en märklig bibliografisk metod. Det hade annars varit bara några timmars arbete att företaga kontroll i tillgängliga bibliografier. För ej mindre än tre av de nämnda forskarna finns det nämligen fullständiga bibliografier (Aulén 1959, Kjällerström 1967, Pleijel 1965). Här besannas vad en öppen hjärtig historiker häromåret rättframt erkände: "hur nödvändigt det är att teologen kommer historikern till hjälp" (Sv. teol. kvartalskr. 1968, s. 157). Det är då rimligt att denne inte avvisar den utsträckta handen.

De s. k. korrekturfelen är naturligtvis oundvikliga i ett verk av detta format med tiotusentals namn och årtal. I en bibliografi vållar de större ohägn är annorstädes, eftersom en läsare förutsätter att en bibliografis uppgifter är pålitliga (G. Taubes festskriftsbibliografi 1954 t. ex. omfattar åren 1891—1925, inte 1892—1925).

Jag skall här nöja mig med att påpeka slarvfelen i den korta (något över 2 sidor) listan över Förkortningar. En dylik förteckning är grundläggande för hela den följande bibliografien och måste därför vara korrekt. Kyrkohistorisk årskrift är det riktiga namnet (inte årsbok) och Vetenskaps societeten i Lund är inte K(unlig) och har följaktligen inte — till många kalenderbitares ledsnad! — medlemmarna upptagna i statskalendern. Svensk teologisk kvartalskrift har alltid hållit styvt på att dess namn skall skrivas med *ett* s. Det var tidskriftens grundare, dåv. prof. G. Aulén, som med avsikt införde detta stavsätt för att anknyta till traditionen från tidskriftens föregångare hundra år tidigare.

Dessa rättelser ter sig som löjliga petitesser i allmänhetens ögon, men de är det inte ur forskarens och väl ännu mindre ur bibliografens synvinkel. Vart skulle det bära hän om man i t. ex. bibliotekens kataloger började ogenerat bolla med namn och årtal?

Men nu nog med anmärkningarna. Det är mig alltid angeläget att understryka att ett verk skall bedömas, inte efter felet utan efter förtjänsterna. Dessa har också framhållits i början av denna anmälan. Sista ordet skall därför bli en oreserverad beundran för den väldiga möda som ligger bakom detta verk och ett uppriktigt tack för den värdefulla hjälp som här skänkes varje forskare på historiens nu vidsträckta fält.

Hilding Pleijel

ALF BÖE: *Porsgrunds porselänsfabrik.* Bedrift og produksjon gjennom åtti år. Porsgrunn 1967. 322 s., ill. + 12 färg-ill.

Norge hade under en del av 1800-talet exporterat kvarts och fältspat till Tyskland. Under sin tid som tysk konsul fick skeppsredaren Johan Jeremiassen, som var ingift i en av Porsgrunns rikaste familjer, ögonen på detta. Det låg då nära till hands för den initiativrike affärsmannen att i stället tänka sig att använda råvarorna som ett led i det egna landets ekonomiska utveckling.

Jeremiassen lyckades från början att få värdefulla medarbetare. Den man som hade störst betydelse för fabriken senare kvalitativa framgång var den tyske keramikern Carl Maria Bauer. Denne hade erfarenhet av porslinsstillverkning såväl i fråga om finporlin som bruksporlin. Han hade varit den ledande vid uppförandet och driften av en fabrik i Ryssland och sedan varit anställd hos Simson i Gotha. Han kom till Porsgrunn mars 1886 och deltog i alla inköp av maskiner samt detaljplanering av fabriken. Det var dåliga tider på 1880-talet, när porslinsfabriken började sin verksamhet. Många av Porsgrunns invånare var arbetslösa och sökte sig därför med förväntan till den nya industrien. Det framgår emellertid av avlöningsräkenskaperna att blott ett fåtal norrmän anställdes i början. Jeremiassen och Bauer handplockade sitt folk och annonserade till och med i tyska tidningar. Det var betydelsefullt med en god start, varför fackfolk anlätades på alla viktiga poster. Men norska arbetare lärdes upp undan för undan.

Efter Jeremiassens död 1889 avskedades Bauer. Han hade vid vissa utställningstillfällen framställt alldeles för dyrbara praktikpjäser. Produktionskostnaderna var höga och det blev svåra år för Norges enda porslinsfabrik. Trots detta skedde en ständig utveckling. Jämsides med servisporlin och prydnadsföremål började fabriken att tillverka sanitetsporlin, vilket 1952 ledde till ett samarbete med AB Gustafsbjergs fabriker. Alf Bøe har ingående behandlat arbetarförhållandena, samarbetet, konflikterna, "die Porzellanskrankheit", förorsakad av det skadliga silikatmättade dammet i lokalerna, barns arbete inom fabriken, seder och bruk i allmänhet. Den statistiska översikten av barns arbete inom de olika delarna av produktionen ger inblick i arbetsförhållandena på denna punkt fram till 1910.

Tyngdpunkten i denna bok är givetvis lagd på den jubilerande fabriken tillverkning genom tiderna. Författaren karakteriserar i korthet den europeiska porslinsfabrikationen och de estetiska regler som styrde den under åren 1850—1900. Stilimitationerna gjorde sig gällande inom alla grenar av Porsgrunds produktion. Föremålen efterliknar övriga Europas samt Kinas i form och dekor. Det var först och främst prisbilliga vardagsvaror, som var målet. Utställningar var dock betydelsefulla händelser och för dessa ändamål satsade fabriken hårt på lyxbetonade monumentalurnor med handmålad dekor och rika guldornament, konsthantverksprodukter, som väl kunde tävla med de utländska förebilderna. Redan 1888 — ett år efter starten — deltog Porsgrunds porslinsfabrik tillsammans med de andra nordiska länderna vid utställningen i Köpenhamn.

Författaren har systematiskt genomgått det stora material som finns i fabriken arkiv, priskuranter, avlöningsprotokoll samt tidningsartiklar m. m. Alla tillgängliga pjäser i fabriken samlingar, på museerna och i privatsamlingar illustrerar boken. Bildmaterialet är sålunda oerhört rikhaltigt och betydelsefullt. Det omfattar också modeller, dekor, signaturer och utställningar. Fotografierna från utställningarna 1898, 1914, 1928 och 1937 visar den konstnärliga utvecklingen och förnklingen. Många konstnärsnamn skymtar i texten, konstnärer som gjort mycket för att ge fabriken produktion en egen profil. Bokens appendix innehåller förteckningar på aktieägare, lärlingekontrakt, arbetsreglemang och ett värdefullt material av småbilder som visar ett avsnitt av de många modeller och dekortyper fabriken har tillverkat.

Alf Böes forskningsarbete är en rik källa att ösa kunskap ur om norskt porslin. Man saknar blott en liten detalj som kunde ha gjort boken värdefull som uppslagsverk, nämligen en koncis tidsbestämning, direkt under bilden, av alla i början av boken förekommande porslinsmärken och signaturer. Dessa har ingen bildtext, varför det är nödvändigt att ständigt slå till s. 311—313, där förklaring finns.

Lis Granlund

ARVID MOBERG: *Kopparverket i Kåfjord*. Ett bidrag till Nordkalottens historia. Norrbottens museum, Luleå 1968. 143 s. ill.

Under åren 1826—1878 drevs i Altafjord i Nordnorge en gruvrörelse som fram till vår tid varit den enda storindustrin på Nordkalotten. Gruvdriften i Kåfjord bjuder på en rik och mångfacetterad historia, som har intresse även ur etnologisk synvinkel som ett exempel på hur en viss bestämd social miljö växer fram, delvis genom centraldirigering, delvis genom spontan inflyttning. Det är av principiellt intresse att söka fånga den etnologiska strukturen i en dylik hastigt uppväxande och för det dåtida nordkalottområdet helt främmande samhällsbildning, som Kåfjord då utgjorde.

Om man vill ta del av folklivsmönstret inom en samhällsgrupp kan det ses ej blott såsom en isolerad kulturföreteelse inom den aktuella miljön, varvid tyngdpunkten lägges endast på det traditionella arv, som nybyggarna medfört, utan strukturen kan även sättas i relation till och granskas jämsides med det sociala gruppmönstrets framväxt. Härmed avses de mest skilda slag av sociala fenomen som skapas inom en grupp. Radcliff-Brown har sammanfattat det hela i en kort mening: "Morals, law, etiquette, religion, government and education are all parts of the complex mechanism by which a social structure exists and persists."

Kåfjorden heter den sydligaste grenen av Altafjord söder om Hammerfest. På fjordens nordvästra sida låg en gång Kåfjords kopparverk. Längst inne i Kåfjord utmynnar två vattendrag, Botten- och Sivertälvarna. Slättlandet mellan dessa vattendrag är än i dag ett bördigt delta-land med högresta björk- och furuträd. Ännu ett vatten, Mathisälven, utmynnar här och efter dess stränder finner man en enastående lummighet och frodighet. Naturen kring Altaområdet uppvisar även brantstupande kala berg, som ger en rik omväxling åt landskapet. En positiv faktor att beakta vid bosättning inom området är den jämna temperatur som här ständigt råder. Fjorden som är isfri året om, har goda hamnmöjligheter. Att förlägga en gruvbrytning till denna plats bör således ha varit fördelaktigt ur många synpunkter.

John Rice Crowe, en av Kåfjords förgrundsfigurer, meddelar även sina engelska medintres-

senter att "platsen ligger vid havet, inga landtransporter, stora skepp kan ligga 100 yards från lagerplatsen. Stenkol kan köpas billigt från England därför att många fartyg om försommaren passerar i barlast mot Vita havet" (s. 15). På grund av Crowes omfattande handelsverksamhet med säte i Hammerfest, hade han fasta affärsförbindelser med London. Till sakkunniga där skickades malmprover från Kåfjord. Det konstaterades, att Kåfjordsmalmen innehöll 12 procent ren koppar före separering. Detta värde översteg vida Cornwalls kopparmalm, som uppskattades till 8 procent. Trots att stenkolen, som var nödvändig för brytningen, var billigare i Cornwall, skulle det likväl löna sig att bryta kopparmalm i Kåfjord. Engelskt kapital stod redan från början bakom denna industri.

Redan mellan åren 1787—1800 hade amtmanen i Finnmarks amt O. H. Sommerfeldt yttrat om kvaliteten i denna kopparmalm: "i Kaafjorden er der i de ældre tider brudt til forsøg endel kobbermalm, men saavidt man kan se af den utbrudte eller udminerede malm, har den været saa fattig, at det ikke kunde lønne sig at udskibe den til de steder, hvor tilstrækkeligt brændsel tilloed at smelte den". Crowe och hans kompanjon skotten Henry Dick Woodfall bedrev som påpekats ovan en vittomfattande handelsverksamhet från 1823 i Hammerfest. Deras kommersiella område sträckte sig från Finmarksvidda och Vita havet i norr till Medelhavet i söder. Den tullfrihet, som då rådde, underlättade exporten av torrfisk. Anmärkningsvärt är att i Crowes och Woodfalls exporthandel finna varor, som varit i omlopp redan under nordskandinavisk vikingatid, såsom valrosshudar och renhorn.

Kåfjordsgruvorna kom med tiden att ge rik utdelning. En bidragande orsak var bl. a. att transportkostnaderna kunde hållas nere. Kåfjord ansågs sålunda vida överlägset Röros i detta avseende, ty dit måste träkol fraktas landvägen över 80 engelska mil. Att erhålla arbetskraft var däremot ett större problem inom Alta-området. Finnmarken var vid denna tid glest befolkat och var huvudsakligen hemvist för samer, som med sina renhjordar nomadiserade inom ett område från Lyngenfjorden i väster till Jacobs elv i öster. En livlig handel har dock rått i dessa trakter under århundraden.

Till detta område, skriver Moberg, sökte den danska regeringen 1681 tvångsförflytta löst och

ledigt folk "som sig i Bergen med bettlande upphålla". 1751 bestämdes att en del "till evigt fängelse dömda" skulle transporteras upp till Altaområdet. Någon större anslutning fick ej dessa projekt. Först genom tillkomsten 1789 av städerna Tromsö, Hammerfest och Vardö sker en naturlig inflyttning av vederhäftigt folk, bland dem unga och uppslagsrika köpmän från södra delarna av Norge men även från Flensburg, Bremen och London. Bland de män som kom att spela en betydande roll i Finnmarkens historia var den ovannämnde engelsmannen John Rice Crowe samt Stephen Henry Thomas.

Till en början användes fiskarlarpar i gruvarbetet. Dessa kunde ej uthärda det stillastående arbetet med malmens skrädning. Senare kommer svensk och finsk arbetskraft in i bilden och den bidrog väsentligt till gruvdriftens utveckling och att fast bosättning kom till stånd inom området. Det är näppeligen en tillfällighet att ett flertal norrbottningar och tornedalingar sökte sig upp till Altafjord. Sedan långliga tider har förbindelseleden mellan Tornedalen och Altafjord livligt trafikerats, då en välkänd lapsk marknad varit belägen i Bossekop vid Altafjord och vilken årligen besöktes av ryssar, finnar, norrmän och svenskar.

Omkring 1830 tar invandringen fart. De folkgrupper som då sökte sig upp till Kåfjord kom fullt frivilligt. Det som stod i brännpunkten för de nyinflyttade var gruvdriften. Således kom en samhällsorganisation av närmast industrityp att växa upp kring gruvan. Denna samhällsform motsvarade inte hembygdens, dvs tornedalingens och norrbottningens, där åkerbruk och boskapskötsel stod i förgrunden. De kom till ett område som var bördigt och fiskrikt. Altaälven är känd för sin laxrikedom, i fjorden fanns sej och sill, landet bjöd för det mesta på stenfri jord att odla, meddelar Moberg. Tornedalingarna förde korn med sig hemifrån och satte igång odlingar vid Altafjord. Altakornet blev känt såsom snabbmognande, på 90 dagar gav det rik skörd då annat korn krävde 120 dagar.

Viktigt för gruvsamhällets inre uppbyggnad var igångsättandet av ett kyrkobygge. Ledningen inom Kåfjordsverket understödde projektet och 1837 hade byggnationen nått så långt, att man kunde börja inreda kyrkan. Första dopet ägde rum nyafton 1836. I denna kyrkoförsamling bör det ha varit särskilt påfallande, hur de skilda immi-

grantgrupperna här medvetet kom samman för att genom den kyrkliga samhörigheten söka bilda en fast sammanhållen grupp, en community. Många språk talades inom gruppen: engelska, norska, finska, svenska och lapska. Som hjälppräst anlätades under denna första akkulturationsperiod bl. a. kyrkoherde Lars Levi Laestadius, som behärskade nordkalottens samtliga språk.

De olika språktillhörigheterna skiljde immigranterna åt, den gemensamma faktorn var arbetet, gruvdriften. Genom dess verksamhet skapades slutligen en social gemenskap, en slutlig sammansmältning av de många som koloniserade kring Altafjord. Allt detta kan utläsas av Mobergs fascinerande material ehuru författaren inte haft anledning att använda en etnologisk metodisk infallsvinkel.

Den kulturella anpassningen inom gruppen genomfördes på flera plan. Skolsystemet byggdes upp kring de finsktalande familjernas barn. Av Mobergs material får man den uppfattningen att finsk-, svensk- och lapsktalande barn i etapper underordnades det norska språksystemet. Än mer bör då karaktären av immigrantsamhälle här förstärkts. Uppgiften att småbarnsskolan som var ett slags förskola utvecklades till att bli en undervisningsanstalt särskilt för finsktalande barn innan de började folkskolan, där norska var undervisningsspråket, är anmärkningsvärd och vittnar om stor framsynthet.

I ett samhälle av immigrantkaraktär utvecklas vanligen vissa speciella sociala aktiviteter kännetecknande för mångspråkiga grupper. Ej oväntat att finna är, att en teater- och danslokal inrättades redan på ett tidigt stadium i Kåfjord. Där kunde alla folkgrupper samlas. Varje söndagsafton under vinterhalvåret anordnades dans under ledning av verket. Inträde betalades. Sprit fick inte införas i lokalen, men kaffe, te och öl serverades till humana priser. Balen började klockan 6 och slutade efter 4 timmar. Av största intresse att finna är att i denna samlingslokal hade anordnats läsrum och bibliotek, där finska och norska tidningar fanns att tillgå. På olika sätt arbetades det sålunda inom lokalen för en kulturutjämning.

Brännvinet var, då som senare, en väsentlig försäljningsartikel på nordskandinaviskt område. Redan i 1600-tals arkivalier finner man att inbyggarna i de nordliga delarna av Skandinavien inte bara önskar utan kräver denna, särskilt under

vinterhalvåret, värmande dryck. Brännvinet blev ett problem även i Kåfjord. 1836—1837 såldes 40—45 tunnor årligen. Snart var tanken på en nykterhetsförening på tapeten. Prästen i församlingen, Andreas Jörgen Fleischer, ivrade redan 1841 för en dylik. Anslutningen var klen och flera menade, att det fanns mycket som talade till brännvinets fördel, t. ex. dess nytta på resor och under arbete! Emellertid hade Fleischer sått ett frö och 1842 hade måttlighetsföreningen 135 medlemmar, de flesta sjösamer och "kväner" därav många ungar, meddelar Moberg.

På Crowes herrgård, The House, härskade ett helt annat socialt mönster än det i den koloniserande gruppen. Crowe, som 1823 blivit brittisk vice konsul i Hammerfest, förde stort hus och han och hans hustru representerade det brittiska imperiet vid magnifika middagar i villan vid Altafjord. Husets vinkällare var vida berömd. Under festerna bjöds på intellektuell underhållning. The House var trots sitt geografiska läge en i allo kontinental företeelse. Crowes epok i Kåfjord omtalas i litteraturen som "storhetstiden i Alta".

Här ovan har skilda komponenter i gruvsamhällets kulturella anpassning beaktats. Fortsättningsvis skall några sådana som rör den ekonomiska anpassningen redovisas.

De engelska verksägarna hade ett klart intresse av att arbetsförhållandena i Kåfjord blev sådana att arbetarna slog sig ner där och förblev i verkets tjänst. Att underlätta den ekonomiska anpassningen är därvid ett huvudvillkor. En sådan genomföres även snabbare än den kulturella. En betydelsefull insats i detta sammanhang gjordes av ingenjören vid gruvan Stephen H. Thomas. Hans grundtanke var, att alla skulle arbeta, såvida de inte var sjuka eller för gamla. Kvinnor anställdes för handkrossning av utbruten malm och ungdomar sökte man få som skrädare. I och med den intensifierade driften kopplades allt fler kvinnor och barn in i produktionen. Anmärkningsvärt moderna tankegångar kommer till uttryck hos ledningen vid denna tid. Ren penninghushållning infördes, avdrag gjordes på lönerna till sjuk- och fattigkassa, pension till arbetsoförmögna genomfördes. För att rationalisera kvinnornas hemarbete och göra det lättare för dem att vara med i arbetet inrättades dels en bespisningsanstalt, dels bagerier, där allt bröd kunde köpas. Vidare fanns en affär med mycket

rikhaltigt varulager. Sålunda friställdes kvinnlig arbetskraft. Emellertid ansågs detta mindre lyckligt ur hem- och familjesynpunkt. En iakttagare skriver: "Vem beräknar värdet af kvinnans stilla men alltjämt verkande omsorger uti hushållet?" En annan komponent som väsentligt underlättar den ekonomiska anpassningen är tillgång till bostäder. Emellertid var byggnationen i Kåfjord ej särskilt omfattande. Ibland uppfördes husen av slaggsten. Husen var små, då byggnadsmaterialet var dyrt.

Skiftarbete var det gängse under gruvans första tid. Det förekom ännu 1835. Ackordsarbeten finns antecknade från 1833 i kontoböckerna. Den arbetskraft som under gruvans första årtionde anställdes var inte specialiserad. Moberg omnämner bl. a. en Anders Hellström, "Swedish Anders", erfaren gruvarbetare från Falun, vilken enligt räkenskapsböckerna sysslats bl. a. med borning, sprängning, vägbygge, timring, stuveriarbeten.

På 1840-talet har gruvarbetet utvecklats efter mer driftsmässiga principer. Efter genomförda försöksarbeten i den vägen har resultaten betydligt förbättrats. Det blir möjligt göra inskränkningar på grund av den form av rationalisering man prövat sig fram till. Sålunda drivs smälthyttan blott halva året, malmproduktionen ökar, trots att omkostnaderna minskat. Hela verket sysselsatte år 1846 326 personer, varav 105 fast anställda arbetare. Sådana arbetsfrämjande faktorer underlättade en ekonomisk anpassning och särskilt betydelsefullt i detta avseende torde införandet av tributarbete varit. Det innebar att gruvarbetarna erhöill betalning enligt malmens kopparhalt, ett betalningssystem som varit vanligt bl. a. i Cornwall.

En summering av produktionslistorna för tiden 1843—1878 ger vid handen, skriver Moberg, att ur Kåfjordsgruvorna utvunnits 61 947 ton kopparmalm, varav erhållits 3 022 ton koppar. Engelsmännen nödgades 1878 lägga ner driften. Under 1800-talets sista årtionde fram till 1909 var åter driften igång i Kåfjordsverket. Därefter upphör gruvarörelsen helt. Under andra världskriget befästes Kåfjord och dit förlades väsentliga delar av Tysklands flotta bl. a. Tirpitz, som här fick vara med om början till sin undergång. Hösten 1944 brändes hela bebyggelsen på Kåfjorden stränder utom kyrkan. Kvar från storhetstiden står blott denna samt väldiga högar av gråberg från gruvorna.

Phebe Fjellström

RUNO J:SON LETTE (red.): *Mönsterbok i samisk slöjd*. Norrbottens museum, Luleå 1968. 129 s., ill. Pris kr. 30:—.

HARALD HVARENER (red.): *Sameslöjd*. Norrbottens museum, Luleå 1967, 268 s., ill. Pris kr. 24: 45.

Den första av ovan angivna böcker har kommit till stånd genom Same-Ätnams slöjdutskott och sammanställts och ritats av Runo J:son Lette. I bokens inledning ger Phebe Fjellström en initierad skildring av medeltida hantverkstraditioner i modern sameslöjd, och Lennart Wallmark en koncentrerad och värdefull skildring av Same-Ätnams slöjdutskotts arbete sedan Sällskapet lapska odlingens framtid grundades 1945. Det kan vara på sin plats att poängtera rektor Wallmarks och hans skolas betydelse för sameslöjden. Även om Samernas folkhögskola f. n. upplever en brytningstid, får man hoppas, att det inte kommer att reduceras skolans möjligheter att som tidigare stå i centrum för lapsk slöjd- och konsthantverksutbildning.

Tidigare finns en av Huld utgiven mönsterbok för Västerbottens län och den nu utgivna är en motsvarighet för Norrbottens län. Vid en jämförelse mellan de båda framstår den förstnämnda, trots att den utgavs för närmare ett halvt sekel sedan, mer konsekvent och modern i sin uppläggning. De ur pedagogisk synpunkt så viktiga analyserna av detaljmönstren har uteblivit i den nya mönsterboken, vilket är beklagligt inte minst med tanke på att hela bokens tillkomst just torde ha haft en pedagogisk målsättning för nuvarande och kommande generationer sameslöjdare. Det hade också varit önskvärt om man hade koncentrerat sig på själva mönstren på formernas beaktning, även om nu mönster och form hör ihop. Nu förekommer t. ex. mjölkkningskärlet, "naphe", på inte mindre än 5 av de 52 helsidesplanscherorna och detta huvudsakligen för formens skull. Det skall samtidigt påpekas, att mönster som berör tennträsslöjd, rotslöjd eller vävning ej har medtagits.

Presentationerna följer ingen linje vare sig avseende material, mönster eller föremålstyp. Den redaktionella utformningen är föga konsekvent. I flera fall har man underlåtit att namngiva slöjdare och ägare till avbildade slöjdalster. Kompositionen i planscherorna är i stort sett bra men ger i vissa fall ett virrigt intryck (pl. 26).

Författaren Runo Lettes kommentarer är givan-

de, han besitter stora kunskaper om samisk slöjd bl. a. förvärfvade genom mångårigt arbete som sameslöjddkonsulent. Lette har också lyckats samla ihop fina exempel på god slöjd, varför boken rekommenderas för den som önskar se en vacker exempelsamling från Norrbottens län av lapsk kvalitetsslöjd i trä, ben och horn.

Av de avbildade föremålen är det särskilt ett kruthorn i Nordiska museets ägo, där motivet är topptjäderjakt, som fascinerar mig personligen. Det är inte bara för den mäterliga snidarens förmåga att utnyttja den begränsade ytan, utan också på grund av motivet som sådant. Den som en gång med bössan i hand en kall och klar höstmorgon fått tjädern att toppa, har lätt att förstå snidarens känsla för sitt motiv i detta fall.

Det andra arbetet Sameslöjd innehåller föredrag från ett internordiskt symposium kring samisk slöjd, som hölls i Jokkmokk 1966. Ett flertal framstående forskare eller på annat sätt initierade i sameslöjd har här fått koncentrera sig på någon speciell del av sameslöjden. Resultatet har också blivit mycket gott och hela volymen är synnerligen läsvärd. Det är här omöjligt att nämna alla förtjänstfulla uppsatser, men mig förefaller kanske ändå Wilhelm Holmqvists uppsats "Från Oxyrhynchos till Jokkmokk" mest fängslande. Flätmönstret är en viktig komponent i den syd-lapska ornamentiken, där den ofta återfinns på föremål som knivskaft och hornscedar. Holmqvist visar, att flätmönster också återfunnits på fynd i bl. a. Sigtuna och Birka. Likheter föreligger också med 600-talsfynd från Norge och Valsgårde i Uppland. Under denna tid stod också djuornamentiken i sin blomstring och genom stilisering av denna har en flätornamentik uppstått. Detta leder Holmqvist, i sin spårning av flätmönstrets bakspår, till merovingerna och så småningom till 300-talets Egypten och närmare bestämt till Oxyrhynchos och några andra munkloster. Att ett nutida lapskt bandmönster kan spåras tillbaka dit, är väl dock knappast något som den samiske slöjdaren tänker på i sin dagliga yrkesutövning.

Rolf Kjellström

LISA JOHANSSON: *Saltlake och blodvålling*. Berättelser från nybyggartiden i Lappmarken redigerade av SUNE JONSSON. 176 s., ill. LT:s förlag, Stockholm 1968. Pris kr 32:—.

Genom denna framställning har de sista norrländska nybyggarna, kronotorparna skildrats. Författarinnan Lisa Johansson (född 1894) hör till de upptecknare, som Åke Cambell på 1940-talet fick kontakt med, då han inledde sina studier rörande kulturbrytningarna mellan nomader och nybyggare i Lappland. Enbart för ULMA har Lisa Johansson bidragit med 165 nummer, omfattande flera tusen kvartoblåd. I samband med Nordiska museets skogsarbetarundersökningar 1948—49 utförde hon arbete för Etnologiska undersökningen liksom senare även för Folkmåls- och Folkminnesinstitutet för Övre Norrland i Umeå. Urvalet för denna bok har verkställts av Sune Jonsson, en folklivsforskare, som gått egna vägar både som fotograf, och författare.

Av stort värde är det, att de fåtaliga kvinnliga livs- och miljöskildringarna ånyo berikats. Framställningen utgör icke återspeglings av uppteckningar eller andra slag av referat utan äger det självupplevdas intensitet, men även dess därmed sammanhängande begränsningar. Författarinnan har nedskrivit, vad som etsat sig in i minnet mer än vad någon genom frågor eller anvisningar anmodat henne att berätta om.

I årtionden har man från traditionsforskningens sida slagit larm om att varje decennium är det absolut sista som erbjuder sig att rädda genom levande minnen. Lisa Johanssons skildringar belyser förhållandena kring sekelskiftet, en epok som hittills icke utpekats som omistlig att få räddad i muntlig tradition. Man måste med eller mot sin vilja konstatera, att med tidens gång synes det alltid erbjuda sig en tid, som med minskat antal vittnesbärare ter sig angelägen att få veta mer om. Om läsaren icke inledningsvis upplysts om författarinnans födelseår, skulle det förmodligen vara svårt att föreställa sig att skildringarna delvis avse begynnelsen av detta sekel. Armodet och primitiviteten i livsföringen verkar tillhöra en betydligt avlägsnare epok. Anledningen här till står givetvis att söka i de torftiga förhållanden, som erbjöds sekelskiftets kronotorpare på gränsen mellan bygd och ödemark. Detta obesuttna proletariat i norrländsk skogsbygd ägde vid denna tid knappast någon motsvarighet längre söderut. Kronotorpen i

norr nyanlades vid samma tid som de sydsvenska jordbruksbygdernas torp började läggas ned, trots att de senare förfogade över betydligt mer odlingsbar jord.

Skildringen är mörk av armod genom att de egna upplevelserna icke kunnat undgå att kontrasteras mot en senare samhällsutveckling. Förhållandet mellan besuttna och obesuttna belyses ur de senares synpunkt. Fattigdomens ständiga närhet till svält sammanhänger med nybyggarens brist på odlingsbar jord, vilket förstärktes genom att det utspelades under en tid, då penninghushållningen fått större roll än självhushållet.

Folklivsforskningen har ännu icke i större utsträckning riktat undersökningar mot olika värderingar och normer, som präglat det äldre samhället. Här lämnas rika exempel på en starkt fördömande inställning mot de utomäktenskapliga barnen. Bland de värdefulla självupplevda skildringarna märkes bl. a. ungdomens deltagande i helgfarande vid kyrkstaden.

Sune Jonsson har kompletterat berättelserna med samtida bilder ur snarlika miljöer i trakten. De pauperistiska miljöerna har självfallet hört till det som minst fångats av kameran vid denna tid.

Mats Rehnberg

NILS STORÅ: *Massfångst av sjöfågel i Nordeurasien*. En etnologisk undersökning av fångstmetoderna. (Diss., Åbo.) Engl. summary. Acta Academiae Aboensis, ser. A. Vol 34 nr 2. Åbo 1968. 333 s., ill.

Inom den folkliga hushållningen har massfångsten av sjöfågel haft stor betydelse över vidsträckt område. Inom vissa av den mänskliga bosättningens randområden har den rent av varit av avgörande vikt. Fångsten har i en del trakter skett på enklaste sätt, i andra har den idkats med tillhjälp av avancerade tekniska hjälpmedel. Man har sålunda ibland kunnat döda fåglar med bara händerna, med käpp eller med klubba, ibland åter har man tvingat fåglarna in i nät. Dessa senare har kunnat vara utlagda i vattnet eller uppspända i luften vid fåglarnas simställen och flygleder.

Förf. har förfogat över ett sällsynt omfångsrikt och samtidigt sällsynt brokigt källmaterial, bör-

jande med hällristningar från bronsåldern, litterära framställningar från den äldsta medeltiden, reseskildringar från 1600- och 1700-talen, samt slutande med den ytterst rika nyare litteraturen om jakt, som utkommit inom detta område ännu under de allra sista åren. Förteckningen över använd litteratur upptar 548 titlar på tretton olika språk, vilket är mycket. Till detta bör fogas materialet från förf:s egna fältforskningar och de upplysningar han erhållit med tillhjälp av frågelistor, utsända främst till sagesmän i Åbo skärgård och norra Finland.

Sitt omfångsrika och heterogena källmaterial har förf. behandlat med sorgfällig kritik, han har skickligt fogat samman uppgifterna och rättat gamla missuppfattningar. Härigenom framstår nu många förut kända fakta i sitt rätta sammanhang och med en mycket större betydelse än tidigare. Detta gäller tolkningen av hällristningarna lika väl som den nyare forskningen och sagesmännens skildringar. Grund för nya tillförlitliga resultat bildar förutom förf:s ingående kännedom om det rika materialet även att han omedelbart i början av sin undersökning liksom i ett par senare, korta avsnitt, har gjort en klar och naturlig bestämning av begrepp och termer. Han ger definitioner på sådant som i den tidigare forskningen varit oklart, t.o.m. missvisande. Metodiken har på detta sätt lösts liksom av sig själv: den stadiga grunden bildas genomgående av den naturliga (fångst)miljön, den rätta tidpunkten och platsen.

Det viktigaste och centralaste ur hela fångstens och fångstmetodernas synpunkt är själva fångstsituationen och dess ändamålsenliga utnyttjande. Fågelfångaren har antingen dragit nytta av en av sig själv för honom gynnsam och för fågeln ogynnsam situation eller har han skapat sådana situationer. På detta sätt har förf. kommit fram till *naturliga* eller av fångstmannen *skapade* fångstsituationer. Ju flere ur fåglarnas synpunkt ogynnsamma förhållanden som rått (t. ex. ruggning, trötthetstillstånd eller topografisk-klimatologiska faktorer) med desto enklare medel har man naturligt nog kunnat reda sig; ju lättare fågeln åter har förmått undvika fångstmannen (såsom alfåglar och änder längs flyttningsstråken) desto mer tekniska redskap — speciella luftenät — har man behövt. Då vi vet hur snillrikt, uppfinningsrikt och särpräglat jägarna skapar sina ändamålsenliga fångstapparater, förefaller det naturligt, att

också luftnäten i Åbo och Stockholms skärgårdar måste hållas åtskilda från de fågelnet som påträffas i Nordryssland och Sibirien, liksom också från de sydliga fågelneten. I nordvästra Sibirien ser det ut att ha förekommit åtminstone två olika luftnätstyper — kanske olika skikt — vilka förf. inte fått fram tillräckligt tydligt på grund av bristfälligt material. Användningen av enkla redskap är helt naturligt uråldrig, men inte ens i detta fall är det fråga om en primitivitet utan om en ändamålsenlighet, som i olika yttringar av folkkulturen är bestämmande för såväl form som tillvägagångssätt.

Avhandlingens resultat och slutsatser är kortfattade, men det klart tänkta kan sägas kort. Med förtroende kan därför rec. instämma i de nya upplysningar, perspektiv och resultat som förf. i sina forskningar på fast grund nått fram till. Detta framgår också av att jag på basen av förf:s framställningar kunnat finna förklaringar till vissa, ämnet närtstående, finska företeelser, vilka hittills inte kunnat förklaras på ett tillfredsställande sätt (kastkäppen *kadikka*, urformen och ursprunget till *hargas*-stängslet, ortnamnet *hanka* och tamgåsens namn *aljohanhi*). Som fakultetsopponent hade jag tillfälle att framföra dessa synpunkter vid disputationen.

Som ett kort slutomdöme — utan att gå in på detaljer — sammanfattar jag: Till sitt ämne är Nils Storås avhandling rent etnologisk, den är till sitt geografiska område vidsträckt, men förlagd till ett naturligt undersökningsområde. Till metoden är den klar och till resultaten tillförlitlig. Försvaret eller snarare diskussionen vid disputationen visade att förf. dessutom behärskar såväl sak som ord. Avhandlingen är i högsta grad ett förtjänstfullt och moget lärdomsprov.

Kustaa Vilkuna

ERIK DAHLBERG: *Teckningarna till Sveicia antiqua et hodierna*. 3. Svealands återstod, Norrland och Åland. Utg. genom Kungl. vitterhets historie och antikvitets akademien, Kungl. biblioteket, Nordiska museet. Red.: SIGURD WALLIN. Texten i samarb. med ERIK ANDRÉN. P. A. Norstedt & Söners förlag, Stockholm 1968. 56 s. text, 600 bilder i djuptryck.

Av många anledningar till att Sigurd Wallin intresserade sig så livligt för *Sveicia antiqua* var Dahlbergs kvaliteter som tecknare kanske den viktigaste. Konstnären Dahlberg betydde för Wallin minst lika mycket som topografen. Följaktligen betraktade han också de skisser och förlagor som legat till grund för kopparsticken som "ofta något förmer än det graverade verket". Och det blev hans sista stora insats i svenskt kulturliv att starta och i det närmaste också slutföra publiceringen av dessa teckningar, varav tredje bandet, omfattande Svealand utom Stockholm och Uppland, Norrland och Åland, nyligen kommit ut.

Kort tid före sin bortgång stod Sigurd Wallin också som utgivare av en volym med titeln *Kring Sveicia antiqua* (anmäld i Rig 1968 av Marshall Lagerquist), i vilken han själv bidrog med fyra uppsatser. I den ena av dessa, Av en skrivare blev en tecknare, redogör han för Dahlbergs utveckling från "kammarskrivare i pommerska staten" till en småningom rutinerad porträttör av händelser och landskap. Författaren menar att "skrivaren är tydlig i ritningsstilen" så länge som teckningarna ännu är stela och även visar andra amatörartade drag. "Husraderna i en stad stå ofast exemplariskt som skriftrader med idel parallella staplar med tydlig och jämn tryckning", heter det t. ex. Det är en bild som åskådliggör vad den avser, men borde man inte med lika stor rätt komma ihåg skrivaren Dahlberg när man ser på hans mogna alster som tecknare? Inte för att saken vore så enkel att den som kan skriva också kan teckna, men ett samband på gott mellan de två sysselsättningarna finns där lika väl som ett negativt. Jag minns hur en god vän, målare, en gång gjorde mig uppmärksam på den avslappnade karaktären i Matisse's teckningar genom att säga hur han tyckte att Matisse liksom "skrev" fram sina bilder. Samma jämförelse kan med fog tillgripas för att peka på lättheten och elegansen i ett landskap av Dahlberg som t. ex. det på fig. 1 ur den volym *Sveiateckningar* det här är fråga om. Motivet är ett stycke av den närmaste omgivningen kring Vasarnas Räfnsås. På udden till vänster en ensam figur i stilla kontemplation — till höger i förgrunden en metande med ryggen mot åskådaren. Ytterligare ses i en båt två personer varav den ene öppnar eld (mot en svan?) och stör den annars fridfulla stämningen. Inget av en handstils monotoni men desto mer av självklar ledighet utmärker, tillsammans med flera

andra i teckningsmaterialet till Svecia, också denna ögonblicksbild av svensk natur.

I en annan av uppsatserna som nyss nämndes, Erik Dahlberg som nutida forskningsuppgift, berör Sigurd Wallin problemet vem som i varje särskilt fall utfört skisserna till Svecias planscher. Han ägnade själv mycket tid åt att försöka bestämma Dahlbergs särmärken som tecknare men hoppades givetvis, att publiceringen av teckningarna skulle leda till att både denna och andra frågor började diskuteras inom en vidare krets av forskare för att sedan kunna besvaras med större säkerhet än hittills. Kring Dahlberg grupperade sig som bekant flera medhjälpare, dels sådana av bara medelmåttig artistisk begåvning men dels även några, vars skicklighet var så framträdande att "det är helt enkelt gåtligt hur något dylikt kunnat frodas under våra breddgrader. Sannerligen", fortsätter Wallin, "här vila lockande uppgifter för historien om svensk kontakt med den kontinentala konsten."

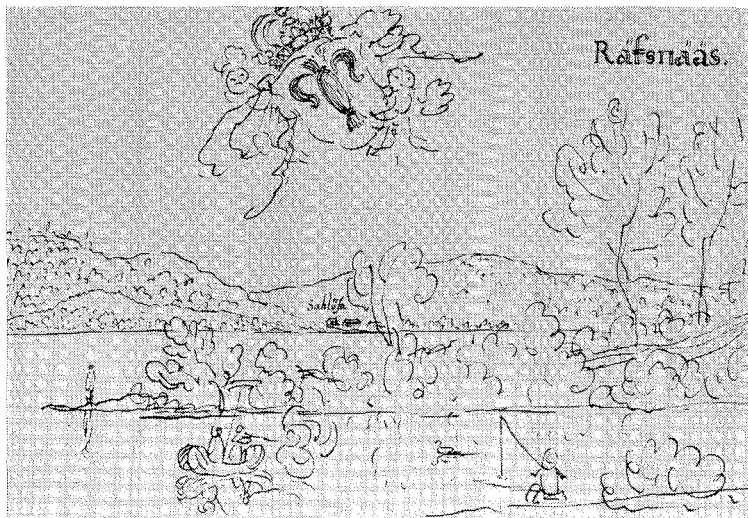
Jag antar att Wallin till dessa "gåtliga" förmågor räknade t. ex. den tecknare som tyvärr underlät att signera bilden av Ekolsund från söder eller den (samma person?) som är upphovsmannen till teckningen av Malmvik på Lovön (bilderna 835 resp. 1003 i Teckningarna till Svecia antiqua et hodierna, del 2). Här påminns man inte bara på grund av motiven om kontinenten. Samtidigt som man konstaterar detta förhållande, känns det emellertid på nytt angeläget att understryka, hur kontinental Dahlberg själv blev med tiden vad den konstnärliga yrkesskickligheten beträffar. Vid sidan av utsikten från Räfsnäs kan man — också för att visa ett annat av Dahlbergs maner som tecknare — nämna t. ex. vägtrafikanterna vid infarten till Hedemora, (fig. 2). Ett livfullare och mer osökt staffage hittas ingen annanstans i Sveciabladen. Genom ett lyckligt samspel mellan gärdesgårdens och trähusens struktur å ena sidan och ryttarnas och ekipagets linjer å den andra skapas en illusion av rörelse som är välgörande för hela kompositionen. På andra sidan stadsbebyggelsen "kavlar" fält och åkrar ut sig mot horisonten på ett sätt som kommer en att tänka på 1600-talets holländska naturskildrare. Man kunde fortsätta att hålla fram den ena teckningen efter den andra som på liknande vis slår en med kvaliteter vilka inte är vanliga i svensk konst från den tid det gäller.

Ju närmare den kommer sin fullbordad desto

mer förvånas man över att publiceringen av Sveciateckningarna dröjt ända till 1960-talet för att komma igång. Medan detta till innehållet svenska och formen ofta internationella material för de flesta vilat svåråtkomligt eller t.o.m. okänt i Kungl. bibliotekets kart- och planschavdelning, har det tryckts påkostade verk med reproduktioner av bildkonst där tvärtom formen varit det provinsiella och motiven det enda som inte känt någon geografisk begränsning. Anledningen måste vara materialets rikedom och — vad äldre generationers underlåtenhet beträffar — kanske också en föreställning om att den graverade Svecia antiqua gjorde en utgivning av teckningarna överflödigt, eller t.o.m. att teckningarna i egenskap av förarbeten till kopparsticken var något ur konstnärlig synpunkt enklare än dessa. Hur som helst, när fjärde och sista bandet av Teckningarna till Svecia antiqua et hodierna lämnar tryckeriet kommer den svenska konstlitteraturen att vara berikad med ett verk av mindre vanlig betydelse.

Om jag i denna presentation, liksom beträffande de två tidigare utgivna delarna (rec. i Rig 1964 och 1967), talat mycket om landskapstecknaren Dahlberg beror det, utom på personlig förkärlek för naturstyckena, också på att det oftast är dessa som antingen förändrats till det sämre eller gått helt förlorade vid översättningen till gravyr och följaktligen särskilt förtjänar att nämnas. Vad publiceringen innebär för den sedan länge pågående debatten om Svecias trovärdighet angående enskilda byggnaders utseende m. m. behövs inte framhållas lika eftertryckligt. Där rör det sig enligt min mening i mindre grad än för landskapsdetaljerna om en kvalitetsskillnad mellan teckning och gravyr, även om andra skillnader kan vara stora nog för att göras till föremål för specialundersökningar. Några smakprov på arten av de problem som sålunda väntar på sin lösning lämnas i Kring Svecia antiqua av Göran Axel-Nilsson med studien över Sveciateckningarna och Makalös, av Erik Andréén i hans uppsats om Ekebyhov och av Nils Sundquist i Sveciateckningarnas Uppsala.

Över huvud taget kan publiceringen av Teckningarna motiveras på så många olika sätt att det, som sagt, endast är förvånande att det inte blivit av tidigare. Det graverade verket har alltsedan sin tillkomst spelat rollen av en svenska folkets bilderbok. Teckningarna borde kunna bli ändå mer populära. Från mina år som anställd på

1. Mälarskapskaper vid Rävsnäs kungsgård, Södermanland. Teckning av Erik Dahlberg till *Svecia antiqua*

Kungl. bibliotekets kart- och planschavdelning vet jag hur ofta de efterfrågas, brevledes från intresserade ute i landet eller av personliga besökare. Om de får den spridning man hoppas kanske också de ungdomsteckningar av Dahlberg som förvaras i den s. k. Petersburgsvolymen i Kungl. biblioteket kunde ges ut? Ju mer av det rikhaltiga materialet av och om Erik Dahlberg som blir allmänt tillgängligt, desto större också utsikterna att mannen själv får den utförliga biografi som alljämt saknas. Ett välkommet bidrag därtill kommer emellertid enligt inledningen till del 3 av Teckningarna snart att tryckas av Allhems förlag

i Malmö. Det är "den tidigt bortgångne arkitekturforskaren" Mårten Liljegrens "studie över Erik Dahlberg såsom tecknare och arkitekt".

Till sist en eloge också för den grundliga bildkatalogen och registret utan vilken Teckningarna inte skulle vara det hjälpmedel det nu blir för den seriösa forskningen. Bland mängden av person- och ortnamn finner man i registret också uppslagsorden "petroleum" och "ättika", båda med hänvisning till nr 1524 i bildkatalogen. Förklaringen, när man sedan slår upp detta nr, är att bladet ifråga (Hörningsholm) har baksidan fylld med text och siffror varibland också petroleum

2. Infarten till Hedemora. Teckning av Erik Dahlberg till *Svecia antiqua*.

och ättika nämns i ett, i varje fall vid ett snabbt påseende kryptiskt sammanhang. Det är givetvis nödvändigt men därför inte mindre berömvärt att publiceringen av förstudierna till Svecia sker med sikte på fullständighet i alla avseenden. Den redaktionskommitté bestående av Erik Andréén, Göran Axel-Nilsson, Hans Hansson och Gösta Selving som efter Sigurd Wallins fränfalle bildats för att föra projektet i hamn borgar för att sista volymen ur kvalitetssynpunkt kommer att bli lik de tre hittills utgivna.

Anders Hedvall

P. S. Sedan rec. skrevs har det meddelats mig att antikvarie Axel Unnerbäck, Stockholm, i ett kommande arbete i serien Stockholm studies in history of art diskuterar frågan om upphovsmännen till bl. a. de ovannämnda teckningarna Ekolsund från söder och Malmvik. Enligt Unnerbäck finns starka skäl för antagandet att Wilhelm Swidde tecknat Ekolsunds-utsikten och generalkvarterlöjtnanten Carl Magnus Stuart vyn över Malmvik.

STEN RENTZHOG: *Stad i trä*. Panelarkitekturen. Ett skede i den svenska småstadens byggnadshistoria. (Diss., Uppsala). Nordiska museets handlingar 67. Engl. summary. Lund 1967. 329 s., ill., 2 pl. Pris kr 38: —.

Det kan finnas olika anledningar till att man förser ett timmerhus med utvändig panel. En kan vara att man vill öka värmeisoleringen i ytterväggarna, en annan att man vill dölja begynnande skador i väggtimret. I båda fallen tillkommer panelen vanligtvis då huset nått en viss ålder. Men det kan också vara så att man redan då huset bygges planerar att förse det med en utvändig panel av bräder för att därigenom ge fasaderna en bestämd arkitektonisk karaktär. Och det är stadsbyggnader av det sistnämnda slaget som lockat Rentzhog att undersöka byggnadsbeståndet i en rad träbyggda svenska städer.

Av flera olika skäl har han valt Hudiksvall som utgångspunkt för sin undersökning av den svenska panelarkitekturen. Staden var vid slutet av 1700-talet en typisk svensk småstad, till nära nog hundra procent bebyggd med envåningshus av trä un-

der sadeltak med näver och takved. Efter en svår brand 1792, som ödelade stadens östra del, utarbetades en ny stadsplan och återuppbyggnaden genomfördes med raka och efter dåtida förhållanden breda gator och regelbundna kvarter. Samtidigt började vissa moderniteter tränga in i den förnämna privatbebyggelsen — oljemålning i stället för rödfärg på panelade väggar, större fönsterytor, dekorativa listverk och rött taktegel i stället för tjärstrukna bräder. Vidare blev tvåvåningshusen vanligare och uthusen fick en stabilare och mer enhetlig utformning.

Med hjälp av brandförsäkringar och andra handlingar har förf. kunnat bygga upp en fast kronologi, och han visar hur de förmögna handelsmännen i Hudiksvall under 1800-talets förra hälft uppfört en rad panelade och rikt utsirade boningshus med tillhörande ekonomibyggnader. I varje nytt bygge har byggherren sökt överträffa sina föregångare i fasadernas proportionering och i den dekorativa utsmyckningens elegans. Från den enkla Virkmanska gården, panelad omkr. 1800, går utvecklingen över de Wallströmska och Tröneska gårdarna från omkr. 1820 och de tio år yngre Bergska och Steinmetzka gårdarna för att kulminera i den Brunnska gården med gamla apoteket (1842—53).

Märkligast är — vid sidan om den Brunnska gården — den Tröneska, byggd av handelsmannen Per Tröne som avled 1835, samtidigt som hans bostad var tillfälligt kvarter för Karl XIV Johan och Magnus Brahe. Dessa båda gårdar är goda exempel på en monumental gårdstyp, som varit karakteristisk just för Hudiksvall. Från boningshuset vid Östra Storgatans södra sida sträckte sig långa låga flygelbyggnader mot den lägre belägna Strandgatan, inramande en terrasserad gårdsplan. Terrassmuren utmed Strandgatan kröntes av en balustrad och kunde ha en öppen eller överbyggd trappa upp till gårdsplanen. Gården öppnade stora famnen mot söder, mot hamnen och de ankommande fartygen. På 1870-talet låg sex gårdar av denna typ intill varandra i en obruten rad längs Strandgatan.

Men det största intresset ägnade byggherren åt fasadernas utformning med kannelerade pilastrar med baser och kapitäl, profilerade taklister och våningsband, bågfallt och frontoner, stundom prydda med snidade ornament: lagerkransar, mercuriusmasker, ymningheshorn, palmetter etc. Och allt detta är gjort med en fin känsla för propor-

tionerna och för samspelet mellan de olika elementen, vida skild från det sena 1800-talets panelarkitektur med maskintillverkad "snickar-glädje".

Från Hudiksvall vänder sig förf. mot andra svenska städer för att undersöka i vad mån de gjorda iakttagelserna är allmängiltiga. Här presenteras sålunda den gustavianska och Karl Johanstidens träarkitektur — sådan den är bevarad eller känd i bild — i en hel rad svenska städer: Kalmar, Karlshamn, Jönköping, Västerås, Härnösand, Kristinehamn, Gränna, Borås och Arboga. Det visar sig att de allmänna tendenserna är likartade men att en lokal särprägel överallt gör sig gällande, vilket gäcker alla försök att ställa upp en allmängiltig kronologi.

I ett avslutande kapitel återvänder Rentzhog till Hudiksvall för att undersöka relationerna mellan byggherrar, eventuella arkitekter, byggmästare, murare, snickare och timmermän. Han inleder kapitlet med en mycket nyttig utredning av terminologien, som på grund av förändrade förhållanden under olika tider och i olika städer varit skiftande och därigenom åstadkommit en viss förvirring i utforskningen av provinsstädernas byggnadshistoria. I Hudiksvall visar det sig att det under den aktuella tiden är snickarna som — vid sidan av byggherren — varit ansvariga för de panelade fasadernas utformning. I ett fall har en husfasad till och med godkänts såsom mästestycke i snickarprofessionen! Det var Olof Axell som ritade och byggde apoteksfasaden vid Östra Storgatan och som inför Hudiksvalls magistrat förklarades för snickarmästare och vann burskap. Ritningen till mästestycket är daterad 1848 och tillhör nu Hudiksvalls museum.

Axells föregångare och läromästare Jonas Ullberg (1776—1849) har av allt att döma skapat fasaderna på de Tröneska och Wallströmska gårdarna, förmodligen även på flera andra byggnader. Rentzhog har också kunnat utpeka en förlaga: Johan Indau, Wienerisches Architectur-kunst, tryckt i Augsburg 1713. Den har tillhört Ullberg och efter honom Axell. Och en alldeles nyutkommen bok använde Axell såsom förlaga, då han tillverkade Brunnska gårdens sydportal 1852, nämligen Andreas Rombergs Praktisk handbok för snickare, vars svenska upplaga utkom just det året.

Sammanfattningsvis kan sägas att Rentzhogs bok om panelarkitekturen är intressant, lättläst

och välillustrerad. Den fyller en stor lucka i vår byggnadshistoriska facklitteratur, och den är oundgänglig för envar som intresserar sig för de svenska provinsstädernas äldre byggnadsbestånd, vilket i våra dagar hotas av en snabb förintelse.

Erik Andrén

HENRIK LILIUS: *Der Pekkatori in Raabe*. Studien über einen eckverschlossenen Platz und seine Gebäudetypen. (Diss., Helsingfors). Finska fornminnesföreningens tidskrift nr. 65. Helsinki 1967. 284 s., ill.

Den kringbyggda platsen har i århundraden upptagit planerarnas intresse. Omgiven av kolonader fanns den i flera grekiska städer. Vitruvius nämner den, och renässansens teoretiker försökte rekonstruera den efter hans beskrivning och arbetade också vidare med motivet. I Albertis, Filaretos och Francesco di Giorgios trakter uppträder den i olika gestalter, vanligen kvadratisk eller rektangulär men också oktagon och cirkulär. Från platsen strålar gator ut i olika riktningar, och dess form får ofta bestämma hela stadsmönstret: kring den läggs koncentriska gator i allt vidare ringar eller polygonala system. Stadsmuren, slutligen, upprepar formen och accentuerar hörnen med bastioner.

Platsen får ofta ligga öppen, obebyggd, men kan också rymma hus och statyer. Den kan vara monumentalt tänkt eller fungera som en samlingspunkt för vardagliga aktiviteter. I det första fallet fattar man den helst som en vidgning i gatan, en röjd plats för fest och ceremonier, i det senare upplever man den mera som ett slutet rum i stadsmitten. På italienskt område finns flera sådana vardagligt betonade platser bevarade, om än i ombyggt skick. De har en intim karaktär med sina omgivande arkader, fina klimatskydd både i regn och starkt solsken. I Nordeuropa möter vi den kanske oftast i sin monumental form som del i en stort genomförd arkitekturensemble byggd i kunglig regi. Place des Vosges i Paris är ett sådant exempel, Amalieplats i Köpenhamn ett annat — och för övrigt ett av de allra bästa.

På 1600-talet kom den kringbyggda platsmodellen att placeras ut i den svenska provinsen och man ser den gärna som en stämpel eller ett em-

blem symboliserande centralmaktens styrka. Förebilderna var gloriösa, men som de omsattes i den nordiska miljön kom de att få en helt annan karaktär. De blev mindre utmanande, mera präglade av inhemsk byggnadstradition och fick till sist en lantlig charm som verkar bestickande i sammanhanget. Stadsplanerna för Uppsala, Piteå och Östersund, tillkomna åren 1643 och 1666 respektive 1787, innefattar alla centralt placerade kringbyggda torg, men exemplen är vida fler på andra sidan Bottenhavet. Man kan förstå att en finländsk forskare som Henrik Lilius fattat intresse för detta speciella arkitekturmotiv och funnit mödan värt att ägna det ett långvarigt och grundligt studium. Från sin utgångspunkt har han förmått uppfatta ämnets essentiella karaktär. Han har lagt fram sina studier i en doktorsavhandling präglad av beläsenhet och goda kunskaper om källmaterialet. Den innehåller snart sagt allt om den kringbyggda platsens teori och historia och redogör för hela det europeiska material som jag här bara kunnat snudda vid. Men som den presenteras utgör den en långt driven analys av en enda plats: *Pekkatori i Raahe* (Brahestad).

Detta österbottniska torg, som fick sin gestalt bestämd 1810, är också ett väl valt studieobjekt. Här har de kontinentala planeringsidealen omsatts i en form som känns mycket genuin. Låga vitmålade trähus omger den kvadratiska platsen. I mitten reser sig över kullerstenarna en staty av Per Brahe. Från sin position kan stans skyddsherre avspaña västra sträckningen av Storgatan — ett perspektiv med förankring långt bortanför den finska idyllen.

Om man vill vara kritisk kan man kanske säga, att Pekkatori i Raahe inte är en sluten plats eftersom dess vinkelbyggda hus betonar de åtta framskjutande hörnen som bildas vid gatumynningarna medan de fyra *inre* hörnen lämnas öppna. Jag har aldrig varit i Raahe, men att döma av de utmärkta foton som Henrik Lilius publicerar känns torget knappast kringgärdat av sina fasader när man står där. Husen är för låga och för glest placerade för att bilda stängande vägar. Det är bara på planritningen som kvadraten kan göras heldragen. — Men detta är naturligtvis ett skenproblem. Utglesningen av mönstret har sin orsak i speciella omständigheter vid planeringen. Pekkatori kom till efter en förhärjande brand som lagt halva stan i aska. Vid återuppbyggnaden stadgades bland annat, att husen skul-

le ligga med tre alnars mellanrum för att förhindra nya eldsvådor att gripa omkring sig. Av samma anledning bestämdes höjden till en våning. Marken kring torget kom också att styckas i fastigheter som förutsatte bebyggelse i de framskjutande kvartershörnen.

I byggnadshistorien finns fler enskildheter som visar hur svårt Raaheborna hade för att genomföra projektet. De levde inte bara i en förbränd stad utan också i ett krigshärjat land. De erhöll visserligen ett ekonomiskt bidrag till återuppbyggnaden och befriades från skyldigheten att logera trupper. Men de måste ändå ha kämpat mot mycket knappa omständigheter. — Vem ska då få äran av att planerna trots många svårigheter kunde utföras. Ingen stor arkitekt, knappast ens en lantmätare fastän en sådan figurerade i sammanhanget. Nej, initiativet kom som Lilius visar från den lilla stadens borgare; en av dessa, Anders Hedmanson, var av allt att döma den som introducerade tanken på ett kringbyggt torg så som han hade sett det realiserat i Uppsala. Han lät själv uppföra ett av vinkelhusen vid Pekkatori.

Det finns många drag i den historia Henrik Lilius berättar som gör den fängslande och intressant även ur en rent allmänmännisklig aspekt. Den övertygar också genom sin vetenskapliga stringens. I den metodologiskt klargörande inledning som föregår berättelsen om Pekkatori i Raahe säger Lilius att den starka urbaniseringsprocess vi nu genomlever gör *staden* till ett centralt forskningsobjekt och att vi i det sammanhanget behöver "reale Daten" att falla tillbaka på. Det är sådana han själv har presenterat.

Sten Åke Nilsson

HILDING PLEIJEL: *Böcker och människöden. Minnen från ett halvsekels fynd och forskning*. Bokvännerna, Stockholm 1968. 120 s., ill.

Till den glesnande skaran av lundensiska boksamlare av format hör kyrkohistorikern Hilding Pleijel. Själv har han varit en pionjär för studiet av vårt folks religiösa läsvanor. Till glädje för andra bokvänner har han nu — med emeritusprofessorns avundsvärda möjlighet att få göra vad han vill — också berättat litet om sin egen läs-

ning, om böcker som han haft i sin hand och som han har i sitt bibliotek.

Böcker och människoöden är en vacker liten bok som berättar om fem årtiondens fynd och forskningar i antikvariat och bibliotek. Men framställningen formar sig i själva verket till fragment av en forskarbiografi och till konturer av svensk kyrkohistoria under fem sekler.

De nio essäernas ordning efter böckernas tillkomst motsvaras inte av en lika rak följd av fynd. Ibland ligger det lång tid mellan uppräningen och lösningen till en bokgåta men ibland är det kanske främst genom författarens egen berättarkonst som boködena blivit lika spännande som människoödena.

Redan rubriken på det första kapitlet Spiltetutorerna på Bolmsö med det förbryllande årtalet 1530 väcker nyfikenheten. I det småländska prästhemmet fick Hilding Pleijel som pojke höra den originelle kyrkoherden Ludvig Palmgren i Nottebäck skildra, hur han påträffade det enda bevarade exemplaret av Sveriges äldsta psalmbok, tryckt 1530. Palmgren hade kommit in i en gård på Bolmsö där mor i huset satt och spolade garn (hon kan ju i detta sammanhang ej ha spunnit som Palmgren uppges ha berättat). Som spoltetutor nyttjade hon små blad ur ett gammalt bokband, som bl. a. innehöll det nämnda psalmtrycket. Sextio år senare kunde Pleijel genom studium av Palmgrens korrespondens verifiera händelsen men också förklara, hur det kom sig att den lilla boken hamnade i Göteborgs universitetsbibliotek och inte på Kungliga biblioteket eller i — Amerika.

Psalmboken från reformationstiden var inte det enda boköde som är förknippat med Ludvig Palmgren. Det var också tack vare honom som den ryktbara "Västboprästens svartkonstbok" bevarats för eftervärlden.¹ Ouppmärksammas av forskningen har den legat i Lunds universitetsbibliotek, medan Paul Heurgrens edition från 1918 som bygger på en dålig 1800-talsavskrift flitigt nyttjats.

Ett annat psalmboksöde har sitt intresse främst ur bibliografisk synpunkt. I ett Stockholmsantikvariat kom Pleijel över en psalmbok tryckt i Strängnäs 1652. Upplagan är bibliografiskt beskriven, men efterforskningar efter ett bevarat exemplar gav till resultat att detta sannolikt förintats under andra världskrigets bombardemang i Tysk-

land. Exemplaret i Bibliotheca Pleijel Antiqua i Lund har således blivit unikt.

Till boködena räknar Pleijel även ett par handskrifter, av vilka åtminstone den ena har ett betydande intresse. Denna handskrift som Pleijel påträffat i ett Lundaantikvariat visade sig bl. a. innehålla böner som lästs vid rektorsskiften och promotioner i Lund. Medan Lundabiskopen numera brukar avsluta promotionsakten med bön, var detta i gången tid andrekomministerns uppgift. Lundakaplanernas minnesbok speglar åskådligt den religiösa tidsandan samtidigt som den ger ett intressant bidrag till Lunds universitets historia.

En bok om böcker brukar främst nyttjas som ett hjälpmedel av bibliotekarier och forskare och snabbt placeras tillbaka på hyllan. Den som får tag i Hilding Pleijels Böcker och människoöden släpper den inte, förrän han hunnit igenom också slutkapitlet med den festliga titeln Confessio Augustana och radergummit eller Tristan som korrekturläsare. Formellt har det — liksom övriga essäer — kyrkohistorisk anknytning. Reellt är det en charmfull minnesbild av den lundensiske författaren Sigfrid Lindström (Tristan), och av den tid då forskare och skriftställare handskades varsam och också med orden, de smådelar varav böcker består. Till dem som — utanför de professionella ordkonstnärernas krets — alltså vårdar sig om skrivkonsten hör också den här aktuella forskare om vilken Tristan för trettio år sedan skrev: "Auctors stil är, för sitt ändamål, utmärkt: Klar, redig och rask."

Nils-Arvid Bringéus

ERIKA WELTI: *Taufbräuche im Kanton Zürich*. Zürich 1967. 254 s., ill.

Systematiska regionala undersökningar rörande seder kring livets högtider är relativt tunnsådda i den etnologiska litteraturen. Med intresse läser man därför Erika Weltis undersökning om barn-dopsleden i kantonen Zürich. Avhandlingen är av speciellt värde för etnologen därför att den vill visa hur dopsederna omfattats med intresse av folket trots den reformerta kyrkans negativa inställning mot folkliga fromhetsbruk.

Arbetets tyngdpunkt ligger på det historiska planet. Således beskrives dopsedens framväxt och utveckling från reformationen fram till 1900-ta-

¹ N.-A. Bringéus i Svenska landsmål 1967.

lets början. En mindre del, som behandlar utvecklingen under 1900-talet, hör till bokens intressantare partier. Materialet är framför allt hämtat ur kyrkoböcker, visitationsakter och ortsskildringar. 1900-talets situation har belysts med hjälp av en frågelista som besvarats av föräldrar, präster och klockare.

Zwingli uppfattade dopet som ett bevis på en pliktuppfyllelse som barnen till kristna föräldrar hade rätt till. Detta resulterade i allmänt doptvång. Dopet skedde vid första offentliga predikottillfälle efter födelsen eftersom det i folkligt tänkesätt uppfattades som nödvändigt för frälsningen. En kraftig ökning av nöddop under 1600-talet är därför naturlig. Doptvånget upphävdes så småningom vilket resulterade i en märkbar tillbakagång av dopen. När bygemenskapen försvann under 1800-talet minskade också kyrkdopen. Dop-handlingen blev en familjär angelägenhet och förlades ofta till hemmen. När kyrkan efter 1925 åter lade vikt vid dopets sakramentala betydelse visar det sig, att trots minskat gudstjänstdeltagande fick kyrkliga förrättningar vid livets högtider ett uppsving. Det är numera betydligt vanligare att döpa barn än vid sekelskiftet. I genomsnitt är blott 2 % av barnen odöpta, endast i några församlingar med mera rörlig befolkning är antalet större: 5—10 %.

Welti beskriver också seder som hade stor betydelse under bygemenskapens tid men som se-

dan förlorat sin innebörd och försvunnit. Bortglömda är även sådana seder, som hade stark anknytning till gård och storfamilj, som t. ex. de noggranna reglerna vid val av namn och faddrar. Medan fadderskapet tidigare hade en viktig försörjningsfunktion innebär det numera främst ett vänskapsbevis. Dopet sker i våra dagar ca 3 månader efter födelsen.

Författaren anför flera exempel på den moderna människans traditionsbundenhet: således kvarstår från reformationen bruket att dopklämningen skall vara vit som en symbol för renheten. Den efterföljande dopfesten med både gamla och nya inslag lämnar ytterligare exempel härpå.

Arbetet är genomfört med sedvanlig germansk grundlighet, vilket också innebär ordrik framställning. Kursivering av stickord underlättar orienteringen i texten. Framställningen hade dock blivit mera lättöverskådlig med litet fler tabeller, fotografier och diagram. Tre tabeller visar namnskicket under 1500-, 1600- och 1700-talen, men man saknar motsvarighet under 1800- och 1900-talen. Trots dessa smärre svagheter i materialredovisningen tillför boken åtskillig kännedom om dop seder. Man efterlyser nu flera regionala undersökningar om seder kring livets högtider som med tiden kanske kan ge även en mera översiktlig kartläggning.

Gabrielle Jeansson

KORTA BOKNOTISER

Det var i de gode, gamle dager. A. B. Wilses Norge-album. Red.: FINN P. NYQUIST. Grøndahl & Søns forlag, Oslo 1968, 160 s., ill.

Norsk folkemuseum äger i A. B. Wilses stora fotosamlingar ett utomordentligt värdefullt kulturhistoriskt arkiv. Ett urval ur detta föreligger nu i förnämt utförande i planschverket *Det var i de gode, gamle dager*, som tillkommit i samarbete mellan museet och förlaget. Wilses började efter en USA-vistelse sin verksamhet som fotograf i Norge 1900. Planschverkets främre gräns är första världskrigets utbrott. Trots att "gode gamle dager" saknar citationstecken i rubriken är det ej fråga om någon oro-

mantiskt glättad bildskildring. Slit och fattigdom är inte borta, bilder av "folket i fest" saknas. Vad som dominerar boken är människorna: människor i arbete, på resa, under sport. Det finns knappt något foto utan att människor är med. Och visst finns det uppställda gruppbilder bland dessa, men med tanke på denna den tidiga kamerakonstens skötesynd är de märkligt få. Wilses fotografier verkar i stället ofta spontana med modeller omedvetna om fotografen. Omväxlande möter därtill yrkesfotografens skickliga, inträngande närbilder och välkomponerade naturscenerier av stor skönhet. Ett Norge i förändring är ett bokens tema som ej blott skylles den arrangerade redaktören utan också hörde till fotografens arbetsmål.

S. S.

En drömmare upplever Halland. Resebrev 1880—1882 av N. P. ERLÉN jämte källhänvisningar och kommentarer av AXEL EJWERTZ. Halland och hallänningar, årsbok 1967 och 1968 utg. av Samfundet Hallands Biblioteks Vänner. Halmstad 1968. 280 s., ill. Pris kr 25:—.

KARL-ARVID GRANDIN: *Ilsholm*. Privattryck. Stockholm 1967 114 s., ill.

En skildring av några Roslagshemmans historia genom tiderna. Det närmaste grannskapet har tidigare berörts av Ernst Kleins berättelse om ostindiefararen Mathias Holmers och Sigurd Erixons redogörelse för den märkliga Björnökartan, bägge i Svenska kulturbilder. Av mer allmänt intresse är särskilt publicerandet av läkaren Uno Markströms uppteckningar från slutet av 1800-talet. De omfattar främst folksed, folktro och folkdikt såsom gåtor etc. Hans manuskript, som tidigare varit föga bekant, förvaras på Ilsholm. Skriften har tillkommit som en hyllning till gårdens nuvarande ägare Selim Karlebo.

M.R-g

Samma år som August Bondeson utgav sina Halländska sagor — 1880 — utkom en liten volym med den snarlika titeln Halländska folksagor. Författaren var en ung tidningskorrespondent i Halmstad, N. P. Erlén. Ett sammanhang mellan de två skrifterna torde väl vara uppenbart även om det ej påvisats. Om man får tro dem som minns Erlén fanns det onekligen även ett visst släktttycke mellan honom och Bondesons alter ego John Chronsough. Hans planer var högtflygande men hans levnad avbröts redan vid 30 års ålder. Som folklivsskildrare har han i motsats till Bondeson knappast blivit känd utanför sin hemprovins. Genom Axel Ejwertz har nu en del av Erléns litterära kvarlåtenskap lyfts fram i ljuset från gulnade tidningslägg, nämligen de resebrev han publicerade i Hallandsposten i början av 1880-talet.

Emigration från Dalarna. Dalarnas hembygdsbok 1966. Red.: BJÖRN HALLERDT. Engl. summaries. 224 s., ill. Pris kr. 18:—.

Resebrev liksom resedagböcker kan ha ett betydande kulturhistoriskt värde i den mån de speglar resenärens egna iakttagelser. Hur fulla med viktiga sakuppgifter är inte Barchaeus och Tidströms reseanteckningar från Halland! Men då resenären är mera intresserad av det förflutna än av det levande blir anteckningarnas källvärde ofta ej så stort. Tyvärr tillhör Erlén som resekorrespondent den senare sorten.

Det explicationsartade intresset för emigrationen sätter också spår i de kulturhistoriska årsböckerna. Dalarnas museum ägnar ambitiöst hela sin nu sent omsider utkomna årsbok 1966 åt detta ämne. Temat ansluter till en stor sommarutställning. Tyngdpunkten ligger på de utvandrades egna berättelser. I två längre artiklar återges upplevelser ur brev och uppteckningar. Det oerhörda äventyret avspeglas i stundom ordknappa skildringar av stort dokumentärt värde. De rent vetenskapliga bidragen är också två. B. Hallerdt redogör för landskapets emigrationshistoria. Han har låtit excerpera Statistiska Centralbyråns primäruppgifter och kan presentera de hittills säkraste årssiffrorna på utvandringarnas sockenvisa storlek. En bygdeforskare, Enar Eriksson, ger en djupdimension genom att initierat redogöra för Järna sockens utvandring, särskilt pionjärernas, som domineras av en grupp Erik Jansares emigration 1855.

Det skall dock ej förnekas att vissa av Erléns notiser framförallt om de halländska kyrkorna har sitt intresse, vilket kan komma att visa sig i framtida kyrkobereskrivningar. Även de traditioner Erlén snappat upp knyter sig främst till fornminnen, varför hans beskrivningar har en viss likhet med 1600-talets antikvitetsrannsakingar. I flera fall är det fråga om vandringssägner av ålderdomligt ursprung som t. ex. sägnen om djävulen och kyrkmålaren i Hishult, som utifrån ikonografiskt material nyligen behandlats av Oloph Odenius. Ibland får man även glimtar av en levande folkkultur med omisskännlig halländsk prägel i resebrev. Men nog önskar en folklivsforskare att Erlén utförligare berättat om ryggåstugorna, bonadsmålningarna, ljungränningarna och påskeldarna.

Redaktör A. Olsson tar upp en dramatisk episod i Dalarnas emigration: den religiöst betingade utvandringen från Näs till Jerusalem. I fråga om denna har det varit lätt att få svar på den för emigrationsforskningen väsentliga frågan "Hur gick det sedan?" En liknande rapport kan Landsmåls- och folkminnesarkivets i Uppsala utsända dialektforskare lämna från Älvdalen i Mellanvästern, där F. Hedblom och G. Nyström träffat några gamla dalkarlar med sin barndoms tungomål i behåll.

Utgivarens möda har onekligen varit betydligt större än resenärens-författarens, vilket främst kommer till synes i den fylliga och kanske ej alltid helt påkallade kommentaren. Dessvärre har resebrevens tidsfärg något förtagits genom den språkliga överarbetningen liksom genom det ojämna bildmaterialet.

Årsboken innehåller också en studie av O. H. Selling om ett kuriöst projekt. Den dalska emigra-

N.-A. B.

tionen kunde, om allt gått som den utvandrade kyrkoherdesonen Henric Gahn från Ore tänkt sig, ha startat redan vid 1700-talets slut. Han ville införskaffa dalkarlar att röja land i USA, men hans engelske kompanjon avböjde. De dalska arbetsvandringarna kom därigenom aldrig att sträcka sig över Atlanten. Vilken pionjärinsats i vårt lands utvandringshistoria missades därigenom inte! — Över Atlanten når nog däremot årsboken, som försetts med sammanfattningar på engelska. — I årgången ingår register till Dalarnas hembygdsbok 1931—65.

G. R.

land och på kontinenten, varför en betydande import sker. Hästen som dragdjur har blivit alltmera ovanlig. Författaren omtalar att antalet hästar i Danmark från 1945 till 1965 sjunkit från 600.000 till 50.000 eller med i medeltal 75 om dagen. I Köpenhamn finns idag blott 200 draghästar, av vilka största antalet utgöres av hovets ekipagehästar och sådana som användes av PR-mässiga orsaker. I den senare kategorin ingår Carlsbergsstallets berömda 36 jylländska kampar. Under sådana förhållanden är det knappast underligt att sadelmakaryrket i dess vidsträcktaste bemärkelse är på retur.

ML

JØRGEN SPROGØE KØSTER: *Sadelmageriet*. En översigt över hantverket på historisk baggrund, samt genomgång af materialer, redskaber og arbejdsmetoder, med særlig vægt på fremstillingen af seletøj, ridetøj og sadeler. Utg. av Institut for europæisk folkelivsforskning. Statens trykningskontor, Köpenhamn 1968. 72 s., inkl. 35 s. ill.

BIRGITTA BJÖRNBERG: *Mårten*. Gleerups, Lund 1968. 90 s., ill. Pris kart. kr. 16:25.

Köpenhamns universitet innehar en särskild fond, som ställer medel till förfogande för åstadkommande av läroböcker — "tilvejebringelse af læremidler". Tack vare denna har institutet för europæisk folklivsforskning vid universitetet fått möjlighet utge en mindre avhandling om det nutida hantverksmässiga sadelmakeriet i Danmark, författad av Jørgen Sprogøe Køster.

Författaren inleder sin undersökning med en historisk översikt av yrkets avgränsning i förhållande till närbesläktade hantverk samt av utrustningen för drag- och ridhästar, dvs. selyg, betsel och sadlar, varefter följer en redogörelse för nutida redskap och metoder. Det rikhaltiga bildmaterialet kompletterar på ett åskådligt sätt den skriftliga framställningen.

I Danmark har tidigare (1946 och 1960) H. Lassen skrivit om sadelmakaren och hans yrke samt i Sverige (1934) H. Seitz om sadelns och seldonens historia. Ingendera av dessa arbeten är för övrigt upptagna i Køsters källhänvisningar. Denna mera i förbigående gjorda anmärkning förringar likväl på intet vis den nu framlagda undersökningen.

Sadelmakeriet är i Danmark och i Norden i övrigt ett hantverk på dödsbädden, egendomligt nog med tanke på ridsportens växande popularitet i våra dagar icke minst bland ungdom. Men hantverket kan numera ej prismässigt konkurrera med den mera industrialiserade produktionen i Eng-

Birgitta Björnbergs bok är en utförlig och välskriven framställning av mårtensfirandet i Sverige med utblickar utåt och bakåt. Energiskt och intelligent har förf. utnyttjat den tidigare litteraturen i ämnet och inte minst dess litteraturanvisningar. Hon har därtill fogat ytterligare uppteckningar, memoarutdrag och matrecept. Men varför skall så mycket vara så anonymt! En och annan väsentlig källa inom parentes och en och annan ortsangivelse skulle inte tyngt ned det populära bagaget utan bara gett eftertryck åt den vederhäftighet framställningen har. I fråga om det sista dock en reservation: beträffande vad som anges som den nutida Mårtensaftonsmåltiden med bl. a. "fyllig röd bourgogne" ger skildringen intryck av något allmängiltigt istället för att det blott är fråga om en exklusivitet. Ty i hur många skånska hem har manne husmodern tillfälle att steka gås, koka vinfodande svartsoppa, bryta servietter och ordna blommor (eftersom måltiden anges äga rum en bestämd kväll skulle givetvis ingen hjälp stå att få till alla behövande värdinnor!). Generaliseringar av detta slag är källförfälskning för framtida forskning. — Till litteraturförteckningen ett par rättelser: Det är inte Mattis Hörlén utan hennes svärfar Mats Hörlén, som skrivit boken om Ingelstads härad. Och Brita Stjernswards uppsats om Tosterup är tryckt i Fataburen och inte i Arv. I texten omtalas en beskrivning över Kristianstads län från 1765. Man kan misstänka att det gäller Gillbergs, men den har tryckåret 1767. — Boken om Mårten är rikligt illustrerad med skickligt gjorda snabbsskisser av Anne-Marie Björnberg.

S. S.

SVENSK KULTURHISTORIA

i böcker utgivna av Nordiska museet

- Blå välling — sur sill. Vällingklockor och vällingklocksramsor* av Mats Rehnberg. 24:—
- Vad skall vi göra med de blanka gevär? 15 kapitel ur soldaternas liv* av Mats Rehnberg. 32:—, inb. 38:—
- Unnarydsborna. Lasses i Lassaberg anteckningar om folklivet i Södra Unnaryd vid 1800-talets början* av Nils-Arvid Bringéus. 34:—
- Stad i trä. Ett skede i den svenska småstadens byggnadshistoria* av Sten Rentzhog. 38:—
- Hästslakt och rackarskam. En etnologisk undersökning av folkliga fördomar* av Brita Egaradt . . . 40:—
- Väderkvarnar och vattenmøllor* av Sven B. Ek 45:—
- Scots in Sweden* av Jonas Berg och Bo Lagercrantz 7:—
- Nordsvenska studier och essayer* av Manne Hofrén 30:—
- Bastu och torkhus i Nordeuropa* av Ilmar Talve 48:—
- Studier i svenskt repslageri* av Allan Nilson 40:—
- Svensk Jugend* av Elisabet Stavenow-Hidemark 17:50
- Spelkort* av John Bernström 7:—
- Bruksherrgårdar i Gästrikland* av Hans Beskow 45:—
- Gunnar Olof Hyltén-Cavallius som etnolog* av Nils-Arvid Bringéus 48:—
- Mögsjö dagbok. Verskrönika från Mögsjön, Kalhyttan, Filipstad och Ransäter åren 1793—94* av Anders Fahlbeck . . 35:—
- Ernst och Mimmi* av Per Wästberg 38:—
- Skogslapparna* av Ernst Manker . . 120:—
- Fångstgropar och stalotomter* av Ernst Manker 100:—
- Lapparnas heliga ställen* av Ernst Manker 100:—
- Klackarna i taket. Om halling och jössehäradspolska* av Mats Rehnberg 7:—
- Smycken i svensk ägo* 24:—
- Strängnäsminnen* av Amelie Rundberg 16:—
- Så bodde vi. Arbetarbostaden som typ- och tidsföreteelse* av Rut Liedgren 15:—, inb. 18:50
- Från mjölk till ost. Drag ur den äldre mjölkhushållningen i Sverige* av Gustav Ränk 34:—
- Gardiner och gardinuppsättningar. En kulturhistorisk studie* av Gunnel Hazelius-Berg 12:50
- Generationsväxlingen inom romantikens klassicism* av Sten Lundwall 40:—
- Livgardisten han kommer till Gud. Studier i den militära folkdiktningen* av Mats Rehnberg 7:—
- Folkets hus Gersheden* av Rut Liedgren 10:—
- Ljusen på gravarna* av Mats Rehnberg 48:—
- Gubbyllan* av Per Anders Fogelström och Arne Björnstad. 20:—
- Kvarnarna på Tjörn* av Ernst Manker 50:—
- Hovmålaren Carl Fredrik Torssellius tapetmålarkbok* redigerad av Sigurd Wallin 35:—
- Äldre svenska spannmålsmått* av Nils Sahlgren 38:—
- Tapeter 1500—1900 i Nordiska museet* av Sigurd Wallin 11:—
- Bakom polisens kulisser* av Gustaf Adolf Blomberg 9:—

Nya böcker från Nordiska museet

NORRLÄNSKT ARBETSLIV UNDER 1700-TALET

Länsmännens berättelser 1764 om allmogens årliga arbeten i Medelpad, Ångermanland och Jämtland, utg. av Holger Wichman under medverkan av Hans Medelius och Vidar Reinhammar. Pris 35:—

KRING EN LOTSGÅRDS HISTORIA

av Ragnar Wirsén. Pris 34:—

Med utgångspunkt från Örö lotsplats i Kalmar län ges en historisk återblick på lotseriets uppkomst, utveckling och organisation samt lotsarnas liv och arbete, deras strapatsrika räddningsaktioner och det dagliga näringsfånget.

Skrifter från Folklivsarkivet i Lund

(CWK Gleerup i distribution)

- N:r 1. JOHN PAPE, Kloka flickan från Vallåkra. Lund 1949. 176 sid. Pris kr. 9:50.
N:r 2. JOHAN PETTERSSON, Kupolbyggnader med falska valv. Engl. summary. Lund 1954. 56 sid. Pris kr. 6:—.
N:r 3. NORDEN OCH KONTINENTEN. Föredrag och diskussioner vid Trettonde nord. folklivs- och folkmminnesforskarmötet i Lund 1957. Deutsches Ref. Lund 1958. 208 sid. Pris kr. 16:—.
N:r 4. KARL MATTISSON, Det sydsvenska halmtaket. Deutsches Ref. Lund 1961. 179 sid. Pris kr. 20:—.
N:r 5. AXEL HÖRLÉN, Knyppling och knypplerskor i södra delen av Ingelstads härad. Deutsches Ref. Lund 1962. 136 sid. Pris kr. 16:—.
N:r 6. NILS-ARVID BRINGÉUS, Brännodling. En historisk-etnologisk undersökning. Engl. summary. Lund 1963. 183 sid. Pris kr. 20:—.
N:r 7. VIKTOR ÅKERMAN, Minnen och anteckningar från Gärdslövs och Önnarps pastorat. Deutsches Ref. Lund 1964. 153 sid. Pris kr. 12:50.
N:r 8. SELMA FRODE KRISTENSEN, Vid brunnen. En kulturbild från sekelskiftet. Deutsches Ref. Lund 1966. 127 sid. Pris kr. 17:50.
N:r 9. ARTUR LARSSON, Hur annorlunda då. Minnen från ett samhälle på Söder-slätt. Deutsches Ref. Lund 1967. 103 sid. Pris kr. 17:50.
N:r 10. GABRIELLE JEANSSON och INGA KINDBLOM, Kring livets högtider i Örkelljunga församling. Engl. summary. Lund 1968. 95 sid. Pris kr. 15:—.